

ISSN 2630-0680

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
PSDS Journal of Development Studies Thammasat University

ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2564

ภูมิทัศน์การเมืองใหม่
สังคมไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง

ISSN 2630-0680

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
PSDS Journal of Development Studies Thammasat University

ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2564

ภูมิทัศน์การเมืองใหม่

สังคมไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง

วารสารพัฒนศาสตร์
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
PSDS Journal of Development Studies,
Puey Ungphakorn School of Development
Studies, Thammasat University
ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2564
ISSN 2630-0680

วัตถุประสงค์

วารสารพัฒนศาสตร์ เป็นวารสารที่เผยแพร่
งานวิชาการด้าน ชนบทศึกษา การพัฒนา และงาน
อาสาศาสตร์ในลักษณะ สหสาขาวิชาการทางสังคม
ศาสตร์ โดยครอบคลุมประเด็นศึกษาทั้งในมิติทางวัฒนธรรม การเมือง การบริหารจัดการ สังคม เศรษฐกิจ
การพัฒนาชุมชน และประวัติศาสตร์

ข้อกำหนดการตีพิมพ์วารสาร

บทความที่ขอรับการตีพิมพ์จะถูกประเมินโดย
ผู้เชี่ยวชาญภายนอกซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชา
นั้น ๆ อย่างน้อย 3 คน โดยผู้เขียนบทความและผู้ประเมิน
ไม่รู้จักกัน (double-blind) หลังจากนั้นจะส่งความเห็น
ของผู้ประเมินให้กับเจ้าของบทความ โดยที่ทางกอง
บรรณาธิการอาจให้ผู้เขียนแก้ไขบทความและส่งให้
กองบรรณาธิการภายในระยะเวลาที่กำหนด

ทัศนะและข้อคิดเห็นในวารสารพัฒนศาสตร์
ฉบับนี้เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน ผู้ประสงคืจะนำ
ข้อความใด ๆ ไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไป ต้องได้รับอนุญาต
จากผู้เขียนและโปรดแจ้งให้ทางวารสารทราบ

สำนักงานติดต่อ: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
ปทุมธานี 12121
โทรศัพท์ 02-564-4440-79 ต่อ 1321
โทรสาร 02-564-4429

จำนวนพิมพ์: 50 เล่ม

ราคาเล่มละ: 150 บาท

จัดทำโดย: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

TCI

วารสารพัฒนศาสตร์ เป็นวารสารที่ผ่าน
การประเมินค่าอยู่ในฐานข้อมูล ดัชนีการ
อ้างอิงวารสารไทย TCI
(Thai Journal Citation Index Center)
สายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มที่ 2
วารสารพัฒนศาสตร์ เป็นสมาชิกเครือข่าย
วารสารวิชาการ ด้านสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิธินันท์ วิศเวศ
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บรรณาธิการ:

ดร.ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กองบรรณาธิการ:

ศาสตราจารย์ ดร.สุริชัย หวันแก้ว

ศูนย์ศึกษาด้านสภาพและความขัดแย้ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รองศาสตราจารย์ ดร.สามชาย ศิริสันต์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ รัตนวราหะ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จันทรโรจนกิจ

คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชลิตา บัณฑุงค์

คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ร่มเย็น โกไศยกานนท์

สำนักวิชาการจัดการ
มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

Dr.Bala Raju Nikku

Faculty of Education and Social Work
Thomson Rivers University

คณะผู้จัดทำ: ธิดาทิพย์ สุภาวงศ์

ออกแบบปก - ศิลปกรรม: ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

ภาพปก: ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

ข้อมูลเผยแพร่: www.psds.tu.ac.th
www.tci-thaijo.org

กำหนดออกเผยแพร่: ปีละ 2 ฉบับ

มกราคม – มิถุนายน

กรกฎาคม – ธันวาคม

พิมพ์ที่: บริษัท ธนาเพรส จำกัด พ.ศ. 2564

โทรศัพท์ 0-2530-4114

โทรสาร 0-2108-8951

E-mail: tanapress@gmail.com

บทบรรณาธิการ

วารสารพัฒนศาสตร์ ฉบับนี้เป็นฉบับส่งท้ายปลายปี 2564 ที่เราทุกคนต่างต้องพบกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นผลกระทบจากภัยพิบัติและโรคระบาดจากเชื้อไวรัสโควิด-19 ที่ยังคงส่งผลกระทบต่อเนื่องต่อผู้คนในสังคมทั้งในเชิงสุขภาพ เศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิต ซึ่งจากที่ได้ศึกษารายงานภาวะสังคมไทยไตรมาสสาม ปี 2564 ที่สรุปสถานการณ์ด้านแรงงานว่ามีการจ้างงานลดลงร้อยละ 0.6 และอัตราการว่างงานอยู่ในระดับสูงสุดตั้งแต่มีการระบาดของ Covid-19 ที่ร้อยละ 2.25 โดยผู้จบการศึกษาระดับปริญญาตรีและแรงงานอายุน้อยมีการว่างงานสูงสุด ซึ่งผลของการจ้างงานที่น้อยลงและอัตราการว่างงานที่เพิ่มสูงขึ้นนี้ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อรายได้ครัวเรือน เมื่อรายได้ลดลงแต่การใช้จ่ายต่าง ๆ ยังคงต้องเกิดขึ้นและมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นโดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในเรื่องสุขภาพและการดูแลสุขภาพตัวเองทั้งในเชิงการป้องกันและการรักษา จึงส่งผลต่อเนื่องไปที่หนี้สินที่เพิ่มสูงขึ้น จากข้อมูลแสดงให้เห็นถึงหนี้ครัวเรือนขยายตัวร้อยละ 5.0 เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องติดต่อกันเป็นไตรมาสที่ 4 และมีสัดส่วนหนี้สินครัวเรือนต่อ GDP อยู่ในอันดับที่ 12 จาก 70 ประเทศทั่วโลก (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.2564¹) ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นแนวโน้มวิกฤติทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนที่มีแนวโน้มรุนแรงขึ้นตามมาในช่วงเวลาต่อจากนี้ ถึงแม้ว่าจะความพยายามบริหารจัดการจากภาครัฐในการกำหนดมาตรการและโครงการสนับสนุนเยียวยาต่างๆ ให้กับประชาชน แต่สถานการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นก็ยังคงมีแนวโน้มรุนแรงมาก ปัญหาต่างๆ ก็ยังไม่มีที่ท่าว่าจะลดลง กองบรรณาธิการเห็นว่าการศึกษา รวบรวม วิเคราะห์สถานการณ์

¹ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). ภาวะสังคมไทย ไตรมาสสาม. ปีที่ 19 ฉบับที่ 4 เดือนพฤศจิกายน 2564. กองพัฒนาข้อมูลและตัวชี้วัดสังคม (กษส.) วันที่สืบค้น 30 พ.ย.64 จาก chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.nesdc.go.th%2Fews_dl_link.php%3Fnid%3D5491&cld=2288504

ปัญหานั้นควรต้องมาจากหลายภาคส่วน การเปิดรับความคิดและทัศนะที่หลากหลายจะช่วยให้มองเห็นช่องทางของการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและเกิดผลมากกว่าการกำหนดนโยบาย สิ่งการที่เข้มงวดโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบอื่นๆ ที่จะตามมา

การร่วมกันสร้างสรรค์ พัฒนางานเขียนเพื่อจัดทำเป็นองค์ความรู้ที่จะสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการบริหารจัดการ การฟื้นฟูเยียวยา การพัฒนานโยบายที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพให้สังคมได้รับประโยชน์จากงานวิชาการอย่างเต็มที่ เราจึงขอเชิญชวนทุกท่านเป็นส่วนหนึ่งของการรวบรวมและพัฒนาองค์ความรู้ด้านสังคมศาสตร์เผยแพร่สู่สาธารณะร่วมกัน และในวาระสารพัฒนศาสตร์ฉบับนี้ เราได้รวบรวมบทความวิจัยและบทความวิชาการทางสังคมศาสตร์ ที่อยู่ในข่ายของการศึกษา รวบรวมองค์ความรู้ที่อยู่ในขอบข่ายของการศึกษาการพัฒนา การวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคม รูปแบบภูมิทัศน์ การเมืองใหม่ในสังคมไทย การจัดการผลกระทบทางสังคม การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในชุมชน การคุ้มครองและเข้าถึงสวัสดิการการบริการจากภาครัฐของคนไทย ด้วยมุมมองของผู้เขียนที่ถ่ายทอดและนำเสนอทัศนะที่น่าสนใจจากการศึกษาค้นคว้า มาถ่ายทอดให้กับผู้อ่านได้ร่วมอ่านร่วมคิดไปด้วยกัน

กองบรรณาธิการเชื่อมั่นว่าบทความที่น่าสนใจในวารสารพัฒนศาสตร์ จะมีประโยชน์ต่อผู้อ่านและสามารถนำไปเป็นข้อมูลอ้างอิงต่อยอดการศึกษาเรียนรู้ นับจากฉบับแรก (วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร) จนถึงฉบับนี้ที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ รวมระยะเวลา 17 ปี ที่เราได้ดำเนินการจัดทำวารสารเพื่อรวบรวมและเผยแพร่งานวิชาการด้านชนบทศึกษา การพัฒนาและงานอาสาสมัครในลักษณะสหสาขาวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งเรายังคงพัฒนาคุณภาพมาตรฐานของการจัดทำวารสารให้มีคุณภาพสูงสุดอย่างต่อเนื่อง ขอขอบคุณผู้อ่านทุกท่านที่ให้ความสนใจและติดตามความก้าวหน้าของวารสารพัฒนศาสตร์มาตลอด

ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

บทบรรณาธิการ

บทความวิจัย

- การเมืองดิจิทัล : การเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเมือง
ของคนกลุ่มใหม่ในโลกเสมือน 1

Digital Politics: Changes in Political Landscape of the
New Generation in the Virtual World

ชัยพงษ์ สำเนียง

Chaiyapong Samneang

- ช่องว่างของการคุ้มครองทางสังคมสำหรับ
ผู้ขับขี่จักรยานยนต์รับจ้างในกรุงเทพมหานคร 36

Coverage Gaps in Social Protection for Motorcycle
Taxi Drivers in Bangkok

กฤษฎา ธีระโกศลพงศ์

Kritsada Theerakosonphong

สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์

Somsak Amornsiriphong

	หน้า
การจัดการความรู้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย	80
Knowledge of creative community tourism management in golden triangle area, Chiang Saen District, Chiang Rai Province	
ธีรภัท ชัยพิพัฒน์	
<i>Theraphat Chaiphiphat</i>	

ผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) ของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีชุมชน ในเขตพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยว	129
Social Impact Assessment from Community Based Tourism Development Projects in Special Tourism Areas of Thailand	
เกศกุล สระแก้ว	
<i>Kedkun Srakawee</i>	

บทความวิชาการ

ผู้สูงอายุในชุมชนเมืองในสถานการณ์การแพร่ระบาดของ โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) : การสร้างเสริม สุขภาพตามแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์	184
Elderly People in Urban Community during the Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic : Promoting Well-Being based on Pender's Health Promotion Model	
วรวิฒิ ภักดีบุรุษ	
<i>Worawudh Phakdiburut</i>	

การเมืองดิจิทัล : การเปลี่ยนภูมิทัศน์ ทางการเมืองของคนกลุ่มใหม่ในโลกเสมือน¹ Digital Politics: Changes in Political Landscape of the New Generation in the Virtual World

ชัยพงษ์ สำเนียง²

Chaiyapong Samneang

¹ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย ให้มันจบที่รุ่นเรา: ขบวนการเยาวชนไทยในบริบทสังคมและการเมืองร่วมสมัย ที่ผู้เขียนร่วมใน, อนุสรณ์ อุดิน และคณะ. (2564). ให้มันจบที่รุ่นเรา: ขบวนการเยาวชนไทยในบริบทสังคมและการเมืองร่วมสมัย. โครงการวิจัยภายใต้แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ. และคนกลุ่มใหม่ในบทความนี้ไม่ได้หมายถึงช่วงอายุแต่ต้องการสื่อถึงความสนใจทางการเมืองแบบใหม่ผ่านการใช้สื่อออนไลน์แบบต่าง ๆ ในการสื่อสารแลกเปลี่ยน

² อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการอธิบายการเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเมืองแบบใหม่ในประเทศไทย เนื่องจากปรากฏการณ์ทางการเมืองในช่วงหลายปีที่ผ่านมาในหลายประเทศทั่วโลก เช่น อาหรับสปริงส์ (Arab Spring) การประท้วงในสหรัฐอเมริกา ต่างอาศัยเครือข่ายสื่อสังคมออนไลน์ในการขับเคลื่อนขบวนการ ซึ่งถือว่าเป็นขบวนการทางการเมืองแบบใหม่ ขณะที่ในกรณีของประเทศไทยนั้น การเลือกตั้งครั้งล่าสุดที่ผ่านมา (พ.ศ.2562) ภายหลังจากการครองอำนาจมาอย่างยาวนานของคณะรัฐประหาร ก็เกิดปรากฏการณ์ที่พรรคอนาคตใหม่ระดมใช้การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ทั้งเฟซบุ๊ก ไลน์ และทวิตเตอร์ จนได้รับเลือกตั้งจำนวนมาก ส่งผลให้ภูมิทัศน์ทางการเมืองของไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างน่าสนใจ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเหล่านี้ เกิดท่ามกลางบริบทของการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีทางการสื่อสารที่ครอบคลุมพื้นที่ในวงกว้างจนรัฐยากจะควบคุม ขณะเดียวกัน สื่อสังคมออนไลน์ก็ได้กลายมาเป็นเครื่องมือทางการเมืองของคนกลุ่มต่าง ๆ

คำสำคัญ: ภูมิทัศน์การเมือง ขบวนการทางการเมือง สื่อสังคมออนไลน์
ปริมณฑลสาธารณะ การแสดงออกทางการเมือง เครือข่ายสังคมออนไลน์ พื้นที่ที่สาม

Abstract

This paper aims to shed light on the change in political landscape in Thailand. The political phenomena in the past recent years in many parts of the world such as the Arab Spring or even the Occupy Wall Street in the United States had employed social media in driving a movement deemed as a new political movement. As for Thailand, the last general election in 2019 that held after five years under the military rule had witnessed the new phenomenon led by the Future Forward Party. This newcomer had fully utilized social media including Facebook, Line, and Twitter in order to convey its message to the public and successfully won several seats. Its emergence as well as its practice has definitely brought an interesting change into the Thai political landscape. All these social movements happened amidst the transformation of communication technology covering expansive areas that any governments could hardly control, and at the same time the social media have become the political tools for various groups.

Key Words: Political Expression, Political Landscape, Political Movement, Public Sphere, Social Media, Social Network, Third Place

1. บทนำ

ปรากฏการณ์ทางการเมืองในช่วงหลายปีที่ผ่านมาทั้งในโลกตะวันตกและสังคมไทยที่เกิดขบวนการเคลื่อนไหวผ่านการใช้โซเชียลมีเดีย (Social media) เช่น อาหรับสปริงส์ (Arab Spring) การประท้วงในสหรัฐอเมริกา (Dainotti et al. 2011) ต่างอาศัยเครือข่ายโซเชียลมีเดียในการสร้างขบวนการขบวนการ ซึ่งถือว่าเป็นขบวนการทางการเมืองแบบใหม่ ขณะที่ประเทศไทย การเลือกตั้งที่ผ่านมา (พ.ศ. 2562) พรรคอนาคตใหม่ได้ใช้การสื่อสารผ่านทั้งเฟซบุ๊ก ไลน์ ทวิตเตอร์ จนได้รับเลือกตั้งจำนวนมาก ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเมืองของแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้างต้น เกิดท่ามกลางบริบทของสื่อออนไลน์ที่ได้กลายมาเป็นเครื่องมือทางการเมืองของคนกลุ่มต่าง ๆ (Haas and Lesc. 2013)

สังคมออนไลน์จะเปิดให้มีพื้นที่การแสดงออกทางการเมืองมากขึ้น พลังของสื่อสังคมออนไลน์ได้เป็นสื่อกลางของการเคลื่อนไหวสังคมของคนรุ่นใหม่ นำมาสู่การรวมกลุ่มคนที่แตกต่างให้อยู่ในบทสนทนาร่วมกัน เชื่อมโยงข้ามเครือข่ายทางสังคมที่หลากหลาย การสนทนาเกี่ยวกับการเมืองได้สร้างโอกาสขยายเครือข่าย และเอื้อให้ผู้ตื่นตัวทางการเมืองได้เชื่อมต่อกับผู้มีประสบการณ์ด้านอื่น ๆ จนเชื่อมโยงไปสู่การชุมนุมประท้วงในพื้นที่จริง การปิดกั้นพื้นที่การเมืองในโลกความจริงผลักดันให้พลเมืองไทยผู้ตื่นตัวทางการเมืองเล็งไปแสดงความคิดเห็นและเคลื่อนไหวในโลกออนไลน์มากขึ้น (อัจจวรา รักยุติธรรม. 2562) เช่นเดียวกันกับบรรยากาศการเคลื่อนไหวทั่วโลกในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ที่ปรากฏว่าสื่อสังคมออนไลน์ได้กลายเป็นปริภูมิสาธารณะ (public sphere) เครือข่ายข้อมูลข่าวสารในโลกออนไลน์ได้กลายมาเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม (Miller. 2562) แม้ว่าจะมีบางคนวิจารณ์ว่าโลกออนไลน์ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่แท้จริง (Gladwell. 2010) ออนไลน์เป็นเพียง “มายาภาพของระบอบ

ประชาธิปไตย” (Hindman. 2008) ก็ตาม แต่พื้นที่ออนไลน์ได้กลายมาเป็นพื้นที่ที่สามของการเคลื่อนไหว ที่ “ปราศจากอำนาจการควบคุมแบบสมบูรณ์ของรัฐ” (Soja. 1996) จนพื้นที่ออนไลน์ได้กลายมาเป็นพื้นที่สำคัญของการศึกษาในสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในปัจจุบัน

โลกออนไลน์ได้เปลี่ยนการสื่อสารแบบกลุ่ม (คือพูดครั้งหนึ่งคนฟังอาจมี 3-4 คน จนไปถึงประเทศและโลก) เป็นกลไกที่ลดข้อจำกัดการสื่อสารแบบเดิม (เช่น คุยโทรศัพท์กันสองต่อสอง หรืออ่านบทความบนหนังสือพิมพ์ที่เป็นการสื่อสารแบบกลุ่มแลกเปลี่ยนสนทนา (group interactive) ที่สร้างศักยภาพใหม่ให้กับเรา Miller เรียกว่า “สภาวะความเป็นสังคมที่ปรับระดับได้” (scalable sociality) เป็นอีกด้านของการสื่อสารแบบใหม่ การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางสังคมและดำรงอยู่ภายใต้บริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม การสื่อสารผ่านเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ได้เข้ามาเสริมสร้างความสามารถที่จะยกระดับ หรือเปลี่ยนความสัมพันธ์ที่มี หรือจะมีได้ (จากสองสามคน ไปหาคนเรือนแสนเรือนล้าน) ผ่านปฏิบัติการของการสื่อสารในชีวิตประจำวันยุคดิจิทัล (Miller. 2016)

มานุษยวิทยาดิจิทัล (Digital Anthropology) มุ่งศึกษาผลพวงของพื้นที่สังคมออนไลน์ที่มีหรือก่อให้เกิดวิถีการดำเนินชีวิต (ใหม่เก่า) ของมนุษย์ในโลกยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นการศึกษา “การใช้” และ “ไม่ใช่” สังคมออนไลน์ของมนุษย์ในแต่ละสังคมและวัฒนธรรมจนไปถึงชนชั้น กลุ่มศาสนา ภาษาชาติพันธุ์ ที่มีวิถีของการดำรงชีพแตกต่างกัน อันเป็นการวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบข้ามวัฒนธรรม (Cross-Cultural Comparison) โดย Miller ศึกษาสังคมออนไลน์ผ่านเนื้อหาและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ก่อตัวขึ้นในพื้นที่ออนไลน์ (Miller. 2016)

พื้นที่ออนไลน์อาจมีหลากหลายดังที่เราเรียกกันว่าแพลตฟอร์ม (Platform) ทว่า กลไกสำคัญที่อยู่ข้างหลังนั้น คือ ความสัมพันธ์และเนื้อหาเรื่องราวที่ผู้คนบอกกล่าว สื่อสาร ปฏิสัมพันธ์กันผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ในแง่เนื้อหาการศึกษาพื้นที่ออนไลน์ของนักมานุษยวิทยาดิจิทัล จึงแตกต่างและทำทนายงานศึกษาของนักสื่อศึกษา (Media use Studies) นอกจากจะให้ความสำคัญต่อศักยภาพกระทำการของมนุษย์ (Human Agency) โดยให้ความสนใจต่อการพิจารณาบริบทของสังคมวัฒนธรรมที่แวดล้อมชีวิตประจำวันของบรรดา “ผู้ใช้” เทคโนโลยีดิจิทัลเหล่านั้นด้วย การศึกษาแนวทางนี้จะช่วยสร้าง “ศักยภาพ” ของการสื่อสารแบบใหม่ให้กับเรา ซึ่งความต่างของการใช้เป็นเรื่องของศักยภาพและความสามารถที่แตกต่างกันในเชิงลึก พื้นที่ออนไลน์ยังสร้างศักยภาพใหม่ในการสื่อสารแบบกลุ่ม ไม่ใช่แบบตัวต่อตัวดั้งเดิมที่คุ้นชินให้กับมนุษย์ ด้วยเหตุที่เทคโนโลยีได้เปิดพื้นที่ให้ “สร้างสรรค์” ให้แก่ผู้คน (Gladwell. 2010; Hindman. 2008; Miller. 2016)

บทความวิจัยชิ้นนี้อาศัยกรอบการศึกษามานุษยวิทยาดิจิทัลที่ให้ความสำคัญกับโลกดิจิทัลในฐานะความสัมพันธ์ของการสื่อสารผ่านช่องทางออนไลน์ (Platform) ซึ่งการสื่อสารในโลกออนไลน์ได้ขยายปฏิสัมพันธ์ของการสื่อสารและความสัมพันธ์ในฐานะพื้นที่สาธารณะที่แตกต่างจากการ

สื่อสารทางเดียวอาทิ โทรทัสน์ ไทรศัพท์ วิพยุ ที่เป็นการสื่อสารที่ไม่ก่อให้เกิดการโต้ตอบ (Haas and Lesc. 2013; Miller. 2016) บทความนี้ต้องการตอบคำถาม ลักษณะของภูมิทัศน์ทางการเมืองใหม่บนโลกออนไลน์ที่ก่อตัวในช่วง พ.ศ. 2560-2562 ผ่านกลุ่มคนที่เลือกพรรคอนาคตใหม่ ที่นำมาสู่ปฏิบัติการทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ในพื้นที่ทวีตเตอร์และปฏิบัติการทางการเมืองผ่านการเลือกตั้ง โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลในพื้นที่ออนไลน์และการสัมภาษณ์คนหลากหลายช่วงอายุเพื่อสร้างคำอธิบายความเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์การเมืองใหม่ ๆ นี้

2. โลกสมมติและโลกความจริง หรือคือโลกเดียวกัน

สังคมบนโลกออนไลน์ได้สร้างปรากฏการณ์การเมืองแบบใหม่ในเงื่อนไขที่สังคมบนโลกออนไลน์ขึ้นอยู่หรือปลูกเร้าอารมณ์ของผู้คน (Emotion) ที่สัมพันธ์กับการเมือง ณ ขณะนั้น การเมืองก่อนหน้านี้เป็นการเมืองของเลื้อยสรีระหว่างกลุ่มเสื้อแดงและกลุ่มเสื้อเหลืองมาอย่างยาวนาน รวมถึงการเกิดรัฐประหาร 2 ครั้ง และมีการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2562³ (อภิชาติ สถิตินิรามัย ยุกติ มุกดาวิจิตร และนิติ ภาวครพันธุ์. 2556) นำมาสู่การสร้างกระแสความนิยมของพรรคอนาคตใหม่ อาจกล่าวได้ว่าช่องทางการสื่อสารทางออนไลน์ได้เชื่อมประสานผู้คนในต่างกาลและเทศะ ในขณะเดียวกันก็จำแนกกลุ่มคนที่เข้าถึงสื่อในช่องทางที่แตกต่างกัน ส่งผลต่อความคิดความเชื่อทางการเมืองของคนบนฐานความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในหลายสถานภาพ เช่น อายุ ถิ่นที่อยู่ และรายได้ ความแตกต่างดังกล่าว

³ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการต่อสู้ของกลุ่มที่นิยมประชาธิปไตยที่มีการเลือกตั้งเป็นองค์ประกอบ (เสื้อแดง) และกลุ่มต่อต้านประชาธิปไตยผ่านการเลือกตั้ง ต้องการประชาธิปไตยแบบไทย (เสื้อเหลือง) ซึ่งยังยืดเยื้อมาจนถึงปัจจุบันนี้ (ดูการอภิปรายเรื่องนี้อย่างละเอียดในงาน, อภิชาติ สถิตินิรามัย ยุกติ มุกดาวิจิตร และนิติ ภาวครพันธุ์ 2556)

อาจถือว่าเป็นช่องว่างทางวัฒนธรรม มิใช่ช่วงชั้นของอายุอย่างเดียว ที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่คนโพสต์ ทำให้ไม่สามารถที่จะอธิบายปรากฏการณ์บนโซเชียลมีเดียในสถานที่หนึ่ง ๆ เป็นคำอธิบายที่ใช้กับโซเชียลมีเดียได้ทั่วไปในแบบเหมารวม (Miller. 2562)

ความเปลี่ยนแปลงโลกออนไลน์ถูกให้ความหมายว่าเป็นโลกสองใบ คือ โลกสมมติและโลกความจริง แต่ตอนนี้มีหลักฐานชัดเจนแล้วว่า ไม่มีความแตกต่างระหว่างโลกสองใบนี้ โลกออนไลน์ก็เป็นจริงพอ ๆ กับโลกออฟไลน์ โซเชียลมีเดียกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันมาก เสียดายการแยกสองโลกออกจากกัน ในหนังสือของ Miller (2562) “พบหลักฐานมากมายที่ชี้ว่า เราควรมองโซเชียลมีเดียในฐานะพื้นที่ที่พวกเราหลายคนใช้เวลาบางส่วนของชีวิตในนั้น เป็น “ชีวิตจริง” ดังนั้นการศึกษาโซเชียลมีเดียจึงเป็นเรื่องทางสังคมพอ ๆ กับที่เป็นเรื่องของการสื่อสาร โซเชียลมีเดียจึงอยู่ในฐานะสถานที่อีกแห่งที่ผู้คนเข้าไปใช้ชีวิตเคียงคู่ไปกับชีวิตในที่ทำงาในบ้านและในชุมชน” (Miller. 2562) ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คือ เพื่อที่จะมองคนกลุ่มต่าง ๆ แสดงออกทางการเมืองและตัวตนในโลกออนไลน์ผ่านการศึกษาความคิดและประสบการณ์ ที่เป็นตัวกำหนดทิศทางความคิดและปฏิบัติการในชีวิตในมิติต่าง ๆ ซึ่งโลกทางการเมืองของทั้งสองมิติมิได้แยกออกจากกันเป็นสองด้านอย่างที่เราเข้าใจกัน (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. 2559) แต่เป็นโลกเดียวกัน (Miller. 2562) ซึ่งจะเข้าใจผ่านประเด็นและข้อถกเถียงของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่มีทั้งเห็นปะทะประสานทางความคิดในโลกออนไลน์ สะท้อนภูมิทัศน์ทางการเมืองของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่หล่อมหลอมมาภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างกัน

จากการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเมืองที่สำคัญ ที่ส่งผลให้พื้นที่ออนไลน์กลายเป็นสนามของปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองภายใต้วัฒนธรรมการใช้สื่อของคนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อแสดงออกทางการเมืองใน

หลายมิติในช่วงหลายปีที่ผ่านมา และยังทวีความสำคัญในการเลือกตั้ง 24 มีนาคม 2562 ที่ปรากฏออกมาในการเลือกพรรคอนาคตใหม่ และ พรรคพลังประชารัฐ ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ออนไลน์ ที่ได้กลายเป็นพลังทางการเมือง แต่เรากลับเข้าใจความหมายและความสำคัญของพื้นที่นี้น้อยมาก (ชัยพงษ์ สำเนียง, 2563) ยิ่งในเรื่องการเมือง ที่จะส่งผลในอนาคตกลับมามีงานศึกษาในสังคมไทยไม่มากนัก ในที่นี้จะพยายามทำความเข้าใจพลังทางการเมืองของคนกลุ่มใหม่กลุ่มต่าง ๆ ที่แสดงออกทางการเมืองและตัวตนในโลกออนไลน์ด้วยแนวคิดเรื่องการก่อตัว (Emergence) ของคนกลุ่มใหม่นี้ภายใต้เงื่อนไข (Contingency) ของการเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมที่ส่งผลให้คนส่วนหนึ่งกลายเป็นผู้ประกอบการทางการเมืองและ เศรษฐกิจ ด้วยการพยายามเข้ามาช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองบนโลกออนไลน์ ในฐานะพื้นที่ของการช่วงชิงความหมาย การต่อสู้และต่อรองประเด็นปัญหา เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามแนวความคิดของกรัมสกี (War of Position) ซึ่งหมายถึงจุดปะทะหรือจุดตัดในการต่อสู้ระหว่างพลัง อำนาจต่าง ๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมของตนในประเด็นเหล่านั้น (Gramsci, 1985)

นอกจากนี้ โลกออนไลน์ยังเชื่อมโยงกับการบริโภคของคน กลุ่มต่าง ๆ ในโลกออนไลน์ในลักษณะการสร้างตัวตน เพื่อสื่อสารกับผู้คน ทั้งในโลกจริงและโลกเสมือน ที่มีอิสระหลุดพ้นจากพันธนาการของสังคม ออฟไลน์ ในที่นี้จึงพยายามทำความเข้าใจภูมิทัศน์ทางการเมืองของคนกลุ่ม ใหม่ ๆ ผ่านปฏิบัติการในโลกออนไลน์ผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับ อายุและโลกทัศน์ที่หลากหลาย ซึ่งงานที่ศึกษาการเมืองดิจิทัล (digital politics) ผ่านการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจว่า อำนาจทางการเมือง การเคลื่อนไหวทางการเมืองของผู้กระทำการทางการเมือง ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาการเมืองเชิงสถาบัน เพราะการมอง

การเมืองในทำนองนั้น ส่งผลให้การเมืองชาวมิตีที่หลากหลาย นำมาสู่มายาคติและตกอยู่ภายใต้กับดักคู่ตรงข้ามที่ไม่สามารถอธิบายความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างรอบด้าน ส่วนการให้ความสนใจปฏิบัติการของปัจเจกในชีวิตประจำวันที่ปรับเปลี่ยนนิยามความหมาย อารมณ์ความรู้สึกและสำนึกทางการเมือง จะช่วยให้เราเข้าใจปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในอีกรูปแบบหนึ่งเพื่อให้เข้าใจการเมืองอย่างลุ่มลึกขึ้น (ชัยพงษ์ สำเนียง. 2562)

การศึกษาในแนวนี้ช่วยให้ไม่มองการเมืองแบบตีขลุม เหมารวม เช่น เมื่อเป็นคนชั้นกลางแล้วย่อมมีสำนึกแบบใหม่ มีมุมมองต่อชีวิต การเมือง ฯลฯ แบบใหม่ เราจึงต้องตั้งคำถามว่าคนชั้นกลางกลุ่มใด อยู่ภายใต้เงื่อนไขไหนแล้วเปลี่ยนจริงหรือไม่ บนฐานอะไร เพราะแต่ละกลุ่มภายใต้ “ร่มเงาคนชั้นกลาง/คนกลุ่มใหม่” แต่สามารถแยกย่อยได้มากมาย ไม่เหมือนกันในแต่ละพื้นที่และเวลา การตีขลุมเหมารวมเพื่ออธิบายสำนึกทางการเมืองรสนิยม ความรู้สึกจึงทำให้ความเข้าใจพร่าเลือนและอธิบายอะไรไม่ได้ แต่การอธิบายผู้ประกอบการทางการเมืองข้างต้นทำให้เห็นปฏิบัติการของผู้คนที่เข้าไปในสนามการเมืองในบทบาทต่าง ๆ ทั้งการเมืองผ่านการเลือกตั้ง และการสร้างความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ อย่างหลากหลายผ่านปฏิบัติการทางการเมืองในโลกออนไลน์ของคนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจการเมืองดิจิทัลในสังคมไทยให้มากขึ้น (ชัยพงษ์ สำเนียง. 2562)

การเลือกผู้แทนของประชาชนย่อมขึ้นอยู่กับสายสัมพันธ์ในหลายมิติ ที่สามารถให้ประโยชน์เฉพาะหน้า ระยะยาว อำนาจต่อรองแก่พวกเขาได้มากหรือน้อย ล้วนมีปัจจัยที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล และที่สำคัญการสร้างกลุ่ม สามารถสร้างอำนาจในการต่อรองให้เพิ่มมากขึ้นด้วย เพราะการมีกลุ่มหมายถึงมีเครือข่ายที่แปรมาเป็น “ฐานคะแนน” ในอดีตการเลือกตั้งขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์แบบใดแบบหนึ่ง เช่น ระบบอุปถัมภ์ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับภาคการผลิต ที่มี “ความเปราะบาง” และ

“ไม่รอบด้าน” เหมือนระบบอุปถัมภ์เดิม แต่ระบบใหม่นี้มี “ความยืดหยุ่น” และทำให้ผู้ได้อุปถัมภ์มีอำนาจต่อรองมากขึ้น (อคิน รพีพัฒน์. 2527; อมรา พงศาพิชญ์. 2539)

3. พื้นที่ออนไลน์กับการสร้างวาระทางการเมืองใหม่

การศึกษาการเมืองของสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การศึกษาการเมืองชาวนาในฐานะของการต่อต้าน การเมืองในชีวิตประจำวัน การเมืองของเครือข่ายของขบวนการเคลื่อนไหว และการเมืองของอัตลักษณ์ ในส่วนนี้ต้องการชี้ให้เห็นพลวัตของการศึกษาการเมืองที่มุ่งเน้นการศึกษาปฏิบัติการของผู้คนในลักษณะต่าง ๆ แต่เน้นการศึกษาในฐานะกายภาพที่มีองค์ประกอบชัดเจนในพื้นที่กายภาพ ซึ่งแนวทางข้างต้นเป็นรากฐานของการเมืองดิจิทัลที่ไม่ได้นิยามในระนาบพื้นผิวซึ่งรากฐานเหล่านี้จะทำให้เราเข้าใจพลวัตของการศึกษาการเมืองดิจิทัลต่อไป

ขณะเดียวกันสื่อทางสังคมได้กลายเป็นพื้นที่สร้างประสบการณ์ร่วมกันของผู้ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลง พวกเขามายู่ร่วมกันเป็นชุมชนและขยายขอบเขตการเคลื่อนไหวจากร่างกายมนุษย์ไปสู่ร่างกายที่ไม่ใช่มนุษย์ เป็นสื่อดิจิทัลที่ให้ภาพ เสียง และแบบจำลองเสมือนจริง ทำให้ร่างกายมนุษย์ที่ปรากฏในสื่อสังคมออนไลน์มีสถานะ “เหนือมนุษย์” คือให้ภาพ แสง เสียง จังหวะ ตลอดจนความสมจริงที่ไร้อารมณ์ความรู้สึก ทำให้เกิดอารมณ์ที่เชื่อมต่อกันระหว่างผู้คนที่หลากหลาย นำไปสู่การเคลื่อนไหวในประเด็นต่าง ๆ (Hynnä, Lehto and Paasonen. 2019) การต่อสู้ทางการเมืองได้เข้าไปอยู่ในพื้นที่ออนไลน์มากขึ้น อีกทั้งกลุ่มคนที่เคลื่อนไหวก็เป็นคนกลุ่มใหม่ที่กำลังก่อตัวขึ้นมาในโลกออนไลน์ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของเครื่องมือต่าง ๆ พื้นที่ออนไลน์ได้กลายเป็นพื้นที่ใหม่ที่มีการต่อสู้แย่งชิงและให้ความหมายที่

หลากหลาย โดยพื้นที่ออนไลน์ได้เปลี่ยนนิยามและการแสดงออกทางการเมืองลงให้เหลือเพียงสิ่งที่เราเห็นได้จากการสังเกตการใช้โซเชียลมีเดียของผู้ให้ข้อมูลการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากความสัมพันธ์ทางสังคมในพื้นที่ต่าง ๆ ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลคือปัจจัยหลักที่ส่งอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมและการกระทำทางการเมืองบนโลกออนไลน์ (Marin. 2011) การเมืองกลายเป็นเรื่องที่ไม่เห็น และการถกเรื่องการเมืองก็จำกัดในพื้นที่ส่วนตัวและที่สนิทสนมกัน เฉพาะในพื้นที่ที่คนใช้บัญชีปลอมหรือนามแฝงเท่านั้นที่เราจะพบการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองอย่างตรงไปตรงมาได้ อีกทั้ง โลกออนไลน์ได้สร้างบรรทัดฐานทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการที่คนคนหนึ่งจะตัดสินใจอภิปรายเรื่องการเมือง โลกโซเชียลมีเดียมักเป็นหนทางที่คนปฏิบัติสัมพันธ์และปฏิสังสรรค์กันในกลุ่มเล็ก ๆ โซเชียลมีเดียได้กลายมาเป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางการเมืองในอีกพื้นที่หนึ่ง (Miller. 2562) จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงของการศึกษากลุ่มคนทางการเมือง และพื้นที่ทางการเมืองมีความเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่องภายใต้บริบทของสังคมในขณะนั้น จากสังคมชาวนาสู่สังคมผู้ประกอบการ และการไร้ตัวตนในโลกออนไลน์ ซึ่งแสดงให้เห็นภูมิทัศน์การเมืองที่เปลี่ยนไป

การเมืองไม่ใช่แค่เรื่องในสภาหรือเรื่องของผู้นำประเทศเท่านั้น ยิ่งในยุคที่เทคโนโลยีรวมทั้งสื่อออนไลน์ นักการเมืองหรือผู้นำมวลชนต่างก็ต้องหาช่องทางสื่อสารที่ไว้วางใจได้ เพื่อสื่อสารทำความเข้าใจทุกเรื่องกับประชาชนและมวลชนของตน ซึ่งสื่อสังคมออนไลน์อย่างทวิตเตอร์ถือเป็นอันดับหนึ่งที่นิยมใช้เป็นช่องทางสื่อสาร ผู้ใช้งานทวิตเตอร์เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วยวัตถุประสงค์การใช้งานที่แตกต่างกันไป โดยส่วนใหญ่ทวิตเตอร์เป็นหนึ่งในหลาย ๆ วิธีที่คนไทยนิยมใช้ในการติดตามเรื่องราวข่าวสารและบทสนทนาสาธารณะ รวมถึงใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างชุมชนออนไลน์ด้วย โดยบทความเรื่อง “Twitter ทำไมถึงยังสามารถครองใจผู้ใช้งาน

ทั่วโลก” (18 มีนาคม 2019 อ้างอิง : positioning) ซึ่งเผยแพร่ในเว็บไซต์ bangkokbanksme.com บอกวิธีการใช้งานทวิตเตอร์ของชาวไทยไว้ด้วยการพิมพ์แฮชแท็ก (#) ยอดนิยมที่ติดเทรนด์แล้วกดติดตาม ซึ่งตอนนั้นในโลกของสังคมออนไลน์ นี่เป็นหนึ่งในหลาย ๆ วิธีที่คนไทยนิยมใช้ในการติดตามเรื่องราวข่าวสารและบทสนทนาสาธารณะ ดังนั้น ตอนนีทวิตเตอร์จึงเป็นแพลตฟอร์มที่เป็นจุดเริ่มต้นบทสนทนาและกระแสสังคมบนสื่อออนไลน์ในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับละคร วงการบันเทิง ดารา หรือเหตุการณ์การเมือง โดยเฉพาะที่ต้องเรียกว่าเป็นปรากฏการณ์ได้เช่นกัน เมื่อทุก Hashtag บนเทรนด์ทวิตเตอร์ของประเทศไทย ที่ไม่ใช่แค่ Top 5 แต่ทะลุไปถึง Top 12 ต่างเป็นเรื่องราวเดียวกันทั้งหมด ซึ่งเป็นกระแสที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น

ขณะที่ Tag เกี่ยวกับการเมืองที่เป็นกระแสแรง ๆ ในขณะนั้น แต่ก็จะเป็นกระแสอยู่แค่ช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น จะไม่ค่อยติดเทรนด์แบบข้ามวัน หรือติดพร้อมกันครั้งละหลาย ๆ Tag เหมือนกับในกรณีโดย #ทรงพระสเลนเดอร์ กลายเป็นกระแสมาแรงติดเทรนด์ทวิตเตอร์ของไทยข้ามคืน หลังจากที่ทูลกระหม่อมหญิงฯ ได้เข้าไปตอบคอมเมนต์คนเข้ามาให้กำลังใจว่าให้อวยพรว่า “ทรงพระสเลนเดอร์” เกิดภายใต้บริบทของพรรคไทยรักษาชาติที่เสนอทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญาเป็นแคนดิเดตนายกรัฐมนตรี ท่ามกลางเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากฝ่ายต่าง ๆ และในคืนของวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2562 ที่มีพระราชโองการไม่ให้ทูลกระหม่อมฯ เล่นการเมือง⁴ และผู้คนเข้าไปให้กำลังใจในอินสตาแกรม (Instagram) ซึ่งพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่ทูลกระหม่อมฯ ใช้แสดงวิถีชีวิตที่ผู้คนให้ความหมายว่าท่าน “ใกล้ชิดประชาชนและล้าสมัย”

⁴ ดูรายละเอียดพระราชโองการใน <https://www.lapluangprangchannel.com/?p=11405>

นอกจากนั้น ยังตามมาด้วยหลากหลาย Hashtag ทั้งเรื่องของการเลือกตั้ง และตัวพรรคอย่างไทยรักษาชาติก็ติดเทรนด์แบบข้ามคืนด้วยเช่นกัน ที่สำคัญไม่ได้มีเฉพาะ Hashtag ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวการเมืองโดยตรงเท่านั้น แต่ยังมีการเชื่อมโยงเรื่องราวไปกับตัวละครของภาพยนตร์ ซูเปอร์ฮีโร่ต่าง ๆ เช่น #แม่มาแล้วธนาอส #Captain Marvel, #End Game หรือแม้แต่ซีรีส์ดังอย่าง #Game of Thrones ทำให้เรื่องราวเกี่ยวกับการเมืองซึ่งคนไทยส่วนใหญ่อาจจะมองว่าน่าเบื่อหรือไม่ให้ความสนใจมากนัก กลายเป็นกระแสที่ได้รับความสนใจจากวงกว้างเป็นอย่างมากในช่วงเวลานี้ (Brand Buffet. 2562)

แต่ในขณะเดียวกันกลุ่มอนุรักษนิยมและผู้สูงอายุที่หัวโบราณ กระแสของคนรุ่นใหม่ ก็ได้มีการแชร์ข้อความในพระราชโองการผ่านไลน์ และเฟสบุ๊กกลุ่มต่าง ๆ เพื่อตอกย้ำคุณค่าและถ้อยคำของพระราชโองการฉบับนั้น ซึ่งเป็นจุดพลิกผันให้กลุ่มอนุรักษนิยมที่ยังลังเลใจว่าจะเลือกพรรคประชาธิปัตย์ พรรคเสรีรวมไทยหันมาเลือกพรรคพลังประชารัฐที่นำโดย พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา อย่างถล่มทลาย ทำให้พรรคพลังประชารัฐสามารถชนะเลือกตั้งทั้งในเขตภาคใต้ ภาคกลาง และกรุงเทพฯ ที่ถือว่าเป็น “เขตวัฒนธรรมไทย” และเป็นฐานที่มั่นของกลุ่มอนุรักษนิยม อีกทั้งส่งผลให้พรรคประชาธิปัตย์ที่เคยเป็นพรรคของกลุ่มอนุรักษนิยมพ่ายแพ้อย่างราบคาบ แม้แต่ในพื้นที่กรุงเทพฯ ที่เป็นพื้นที่ฐานเสียงสำคัญพรรคประชาธิปัตย์กลับไม่ได้รับเลือกตั้งแม้แต่ที่นั่งเดียว⁵

⁵ สนทนากับอาจารย์ท่านหนึ่งก่อนเลือกตั้ง ซึ่งมีความคิดอนุรักษนิยม ที่เห็นว่าพรรคประชาธิปัตย์ไม่ใช่ทางเลือกแล้ว ส่วนพรรคอนาคตใหม่กับเพื่อไทยก็ไม่ใช่แนวทางที่ท่านเห็นด้วย จึงคิดจะเลือกพรรคเสรีรวมไทย แต่พอพระราชโองการฉบับนี้ออกมาได้หันไปเลือกพรรคพลังประชารัฐที่ท่านเคยวิจารณ์และไม่เคยคิดว่าเป็นตัวเลือก โดยให้เหตุผลว่า “ต้องการรักษาสถาบัน” แสดงให้เห็นว่าภายใต้การสรวางระทางการเมืองผ่านโลกออนไลน์ ได้ชักนำวาระทั้งเฉพาะหน้าและระยะยาวของแต่ละกลุ่มอย่างพลิกความคาดหมายจากการเมืองแบบเดิมที่ยึดโยงตัวบุคคลในพื้นที่มาเป็นการเมืองของอุดมการณ์มากขึ้น

ส่วนเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2562 เมื่อศาลรัฐธรรมนูญมีคำตัดสินให้ยุบพรรคไทยรักษาชาติ จากเหตุการณ์เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ ที่ทางพรรคได้เสนอชื่อทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี เป็นแคนดิเดตนายกรัฐมนตรีของพรรค แสขแทค #ยุบให้ตายก็ไม่เลือกลุงติดเทรนดอันดับหนึ่งบนทวิตเตอร์ ซึ่งชาวเน็ตเลือกใช้แฮชแทคนี้เพื่อแสดงความไม่พอใจต่อการกระทำที่พวกเขาเห็นว่าเป็นความพยายามก้าวก้าวแข่งทางการเมือง นอกจากนี้ชาวเน็ตยังโพสต์ข้อความส่งเสริมให้แต่ละคนออกไปใช้สิทธิเลือกตั้ง และเมื่อสัปดาห์ที่แล้ว เมื่อพล.อ.ประยุทธ์กล่าวว่าตนมีลูก 68 ล้านคน ชาวเน็ตก็ต่อต้านผ่านแฮชแทค #ใครลูกมึง นอกจากนี้ระบบแฮชแทคยังเป็นระบบจัดระเบียบข้อมูลที่มวลชนเป็นผู้จัดการ แฮชแทค #เลือกตั้งนอกราชอาณาจักรติดเทรนด์ตลอดทั้งสัปดาห์ในขณะที่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งในต่างประเทศแบ่งปันเรื่องราวอุปสรรคที่พวกเขาต้องพบเจอในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ตั้งแต่กรณีบัตรเลือกตั้งหาย บัตรเลือกตั้งที่ลงคะแนนแล้วถูกไปรษณีย์ตีกลับ หรือการต้องยืนรอกว่าหลายชั่วโมงที่หน่วยเลือกตั้ง และเมื่อวันอาทิตย์ที่ผ่านมา ชาวเน็ตก็ใช้แฮชแทค #เลือกตั้งล่วงหน้าเพื่อเตือนกันและกันถึงอุปสรรคที่อาจจะเกิดได้ในการไปเลือกตั้งและข้อควรระวังต่าง ๆ ตั้งแต่การบอกให้เตรียมตัวรอคิวนาน ไปจนถึงให้ตรวจสอบว่าตนได้รับบัตรเลือกตั้งถูกเขตหรือไม่ นอกจากนี้ยังมีคำแนะนำในการทำให้การไปเลือกตั้งสะดวกสบายขึ้น เช่นการแนะนำว่าให้ตรวจสอบข้อมูลในแอปพลิเคชัน Smart Vote ก่อนไปถึงคูหา และให้กำลังใจผู้ช่วยอื่น ๆ ที่ต้องพบกับการต่อแถวรอเข้าคูหาเป็นเวลานานว่าให้ “นึกถึงหน้าลุงแล้วรอต่อไป” คนรุ่นใหม่ที่ใช้ชีวิตอยู่กับโลกออนไลน์มาตลอดยังเป็นกลุ่มคนที่สามารถจัดการกับข่าวปลอมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่นเมื่อเร็ว ๆ นี้ เมื่อมีการลือว่าพรรคอนาคตใหม่จะยกเลิกบ้านาญข้าราชการ ชาวทวิตเตอร์ก็สามารถแก้ข่าวนี้ได้อย่างรวดเร็วและยังมีการเผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้องผ่านฟังก์ชัน

retweet อีกด้วย ดังนั้นเมื่อมีข้อมูลถูกส่งไปในโลกออนไลน์ก็แทบจะมั่นใจได้เลยว่าจะมีใครบางคนตรวจสอบว่าข้อมูลนั้นจริงหรือไม่ (อันนา หล่อวัฒนตระกูล. 2562)

นอกจากนี้ วันที่ 28 มีนาคม 2562 ในโลกออนไลน์ เกิดแฮชแท็ก บัตรเกิดใหม่ในหีบ ขึ้นอันดับ 1 เทรนด์ทวีตเตอร์ไทย หลังสำนักงานคณะกรรมการเลือกตั้ง (กกต.) แถลงผลคะแนนการเลือกตั้ง ส.ส. 100% อย่างไม่เป็นทางการ แฮชแท็กบัตรเกิดใหม่ในหีบ ขึ้นอันดับ 1 เทรนด์ทวีตเตอร์ประเทศไทย หลังคณะกรรมการเลือกตั้ง แถลงผลคะแนนการเลือกตั้ง ส.ส. 100% อย่างไม่เป็นทางการ (WorkPoint news. 2562) ซึ่งปฏิริยาที่สะท้อนผ่านทวีตเตอร์แสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจต่อผลการเลือกตั้ง รวมถึงการตั้งคำถามต่อความไม่โปร่งใสของคณะกรรมการเลือกตั้งอีกด้วย จะเห็นว่าพื้นที่ออนไลน์ กรณีของทวีตเตอร์ที่ไม่สามารถระบุตัวตนได้ สื่อสารเป็นวลีสั้น ๆ ได้เข้ามาเป็นพื้นที่สำคัญในการสื่อสารของคนรุ่นใหม่ ที่สื่ออารมณ์ความรู้สึกคับข้องใจ ความกดดันทางการเมือง แม้จะยังไม่สามารถประเมินได้ว่าจะนำมาสู่การปฏิบัติการทางการเมืองแบบอื่น ๆ ในเวลาต่อมาได้มีการประท้วงในท้องถนนจำนวนมากกระจายทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล. 2564) แต่ทำให้เปิดโลกทางการเมืองที่เหนือการควบคุมของรัฐ เช่นการวิพากษ์ประเด็นที่อ่อนไหวต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ทวีตเตอร์ได้กลายเป็นพื้นที่ปลดปล่อยของชาวทวีตที่รัฐยากจะจัดการ

4. ภูมิทัศน์การเมืองใหม่ของคนต่างรุ่นในพื้นที่ออนไลน์

ภูมิทัศน์การเมืองแบบใหม่เกิดภายใต้เงื่อนไขที่ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ครั้งเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากเป็นประวัติศาสตร์ โดยเว็บไซต์ elect.in.th รายงานว่าจำนวนผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งครั้งแรกในการเลือกตั้งทั่วไป ปี 2554

คิดเป็น 1.96% ของจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งหมด แต่ในปี 2562 จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งครั้งแรกกลับเพิ่มขึ้นเป็น 13.74% ของจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งหมด (อันนา หล่อวัฒนตระกูล, 2562) คิดเป็นจำนวนคนรุ่นใหม่ 7.3 ล้านคน (ประชาชาติธุรกิจ มปป.) หากวิเคราะห์โดยยึดจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่ประกาศอย่างเป็นทางการปี 2560 เป็นฐานแล้วหารด้วยจำนวน ส.ส. ทั้งหมด 500 คน เราจะได้คะแนนอยู่ที่ประมาณ 101,793 เสียง ต่อ ส.ส. 1 คน เมื่อนำสัดส่วนคะแนนนี้ไปหารกับจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งคนรุ่นใหม่แล้ว จะได้จำนวน ส.ส. ถึง 64 คน คิดเป็นร้อยละ 12.8 ของจำนวน ส.ส. ทั้งหมดในสภาผู้แทนราษฎร ในแง่นี้จึงเห็นได้ว่ากลุ่มคนรุ่นใหม่เป็นฐานเสียงสำคัญในการเลือกตั้งครั้งนี้ ที่พรรคการเมืองต่าง ๆ พยายามจะช่วงชิงคะแนนให้ได้ พรรคการเมืองต่าง ๆ เริ่มแข่งขันกันออกมาชูจุดขาย และนำเสนอภาพลักษณ์คนรุ่นใหม่ของพรรคเพื่อดึงคะแนนเสียงจากผู้มีสิทธิเลือกตั้งคนรุ่นใหม่มากขึ้นนั่นเอง (ปฐวิทย์ วัฒนสุข มปป.) ซึ่งคนกลุ่มนี้หลายเป็นฐานเสียงที่สำคัญของพรรคอนาคตใหม่ที่เสนอวาระใหม่ ๆ ที่เข้าถึงความต้องการของกลุ่มนี้ เช่น การเลิกเกณฑ์ทหาร ปลดล็อกผลพวงของ คสช. สร้างสวัสดิการที่เท่าเทียม เป็นต้น อีกทั้งพรรคอนาคตใหม่มุ่งหาเสียงผ่านออนไลน์ในรูปแบบต่าง ๆ ก่อนยุบพรรคมีคนกดถูกใจในเพจพรรค 1,018,114 บัญชี (Account) กดติดตามพรรค 1,240,718 บัญชี (พรรคอนาคตใหม่ มปป.) รวมทั้งมีเพจสาขาพรรคตามภูมิภาคต่าง ๆ อีกจำนวนมาก ซึ่งยุทธศาสตร์สู้บน “อากาศ” ที่พรรคอนาคตใหม่ใช้เพื่อแย่งชิงฐานคะแนนของคนรุ่นใหม่⁶ ขณะที่พรรคพลังประชารัฐที่มีแนวคิดอนุรักษ์นิยมในเฟซบุ๊กพรรคถึงวันที่ 30 เมษายน 2563 มีคนกดถูกใจพรรคจำนวน 179,189 บัญชี กดติดตามพรรค 192,325 บัญชี (พรรคพลังประชารัฐ มปป.) จะเห็นได้ว่าพรรคพลังประชารัฐเน้นการหาเสียงผ่านเครือข่ายหัวคะแนน และใช้กลยุทธ์การเมืองแบบเก่าจึงให้ความสำคัญกับพื้นที่ออนไลน์น้อยกว่าพรรคอนาคตใหม่

⁶ สัมภาษณ์รองเลขาธิการพรรคอนาคตใหม่ ปัจจุบันเป็นเลขาธิการพรรคก้าวหน้า

นอกจากนี้ การเติบโตขึ้นของสื่อออนไลน์ใหม่ ๆ ที่เป็นช่องทางการติดต่อสื่อสาร ทำให้ “การเมืองในแบบพื้นผิว” ลดความสำคัญลงหรือสามารถสื่อสารได้เฉพาะบางกลุ่ม เช่น บัญชีผู้ติดตามในทวิตเตอร์ในไทยอย่างรวดเร็ว จาก 2.7 ล้านบัญชี ในปี 2557 เป็น 4.1 ล้านบัญชี ในปี 2562 (ปีบัญชีไทย 2562ก) รวมทั้งจำนวนผู้ใช้เฟซบุ๊กที่เพิ่มขึ้นโดยใน พ.ศ. 2558 มีบัญชีผู้ใช้งาน 35 ล้านบัญชี (ไอบี 24 ชั่วโมง 2558) แต่ในปี 2562 มีบัญชีผู้ใช้งาน 52 ล้านบัญชี⁷ ซึ่งเพิ่มขึ้นมาเกือบ 2 เท่าในช่วง 5 ปี ซึ่งเทคโนโลยีข้างต้นนำมาสู่การปรับเปลี่ยนผลการเลือกตั้งในระดับหนึ่งที่ได้กลายเป็นพื้นที่แย่งชิงของของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะพรรคอนาคตใหม่ที่ได้ปรับการหาเสียงในระดับพื้นที่ที่ต้องอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ต่าง ๆ ไปสู่การต่อสู้ในพื้นที่ออนไลน์ที่อาศัยความสัมพันธ์ใหม่ ๆ ที่แตกต่างจากเดิม และสามารถได้รับเลือกตั้งเป็นจำนวนมาก อาจถือว่าภูมิทัศน์การเมืองแบบเดิม ๆ ไม่สามารถอธิบายความเปลี่ยนแปลงการเลือกตั้ง (2562) นี้ได้อย่างรอบด้านอีกต่อไป (ดูเพิ่มใน, McCargo. 2020)

ความเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเมืองในทศวรรษ 2560 ไม่ได้เป็นเพียงการต่อสู้ของคนรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่าในเชิงอายุ แต่ภูมิทัศน์ที่สำคัญคือ อุดมการณ์ที่เข้ามาเป็นตัวเชื่อมร้อยคนกลุ่มต่าง ๆ ให้เข้ามาเคลื่อนไหว เช่นการกำเนิดพรรคอนาคตใหม่ได้กลายเป็นพื้นที่ของคนที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง ทั้งอายุมากและอายุน้อย รวมทั้งเข้ามาแทนที่พรรคเพื่อไทยที่เน้นการต่อสู้ในเชิงนโยบาย แต่ไม่ได้มีอุดมการณ์การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน จากการสัมภาษณ์ของสื่อและการลงพื้นที่ของผู้เขียน ขอยกตัวอย่างคนต่างรุ่นหลากหลายอายุที่เข้ามาสนับสนุนพรรคอนาคตใหม่ดังนี้

⁷ <https://napoleoncat.com/stats/facebook-users-in-thailand/2019/09>

ชลธร^๘ อายุ 23 ปี เธอเป็นล่ามภาษาญี่ปุ่นที่มาร่วมกิจกรรมครบรอบ 1 ปีพรรคอนาคตใหม่ เล่าว่า เธอสนับสนุนธนธร เนื่องจากว่าในเวลานั้นมีแค่คนนี้แล้วที่เหมาะสม และเป็นทางออกที่ดีที่สุด การทำงานนอกสภาคงเป็นสิ่งที่คิดว่าเขาเลือกแล้วอาจจะเพราะอะไรก็แล้วแต่ที่ทำให้เขาต้องเลือกอย่างนั้น และก็เคารพการตัดสินใจ เพราะพรรคเขาก็พูดถึงว่าการลงถนนก็ไม่ใช่ทางออกที่ดีที่สุด มันอาจจะเกิดการสูญเสียอย่างที่เคยเกิดขึ้นในอดีต เธอมองว่าการหนทางที่สุดโต่งมันไม่เกิดประโยชน์ ซึ่งต้องยอมรับว่าในช่วงที่เขาชุมนุมกัน ที่มีสีเสื้อ เสื้อแดง เสื้อเหลือง “ตอนนั้นที่รู้ว่าลุงตุ๋ (พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้าคณะรัฐประหาร คสช.) เข้ามาคือดีใจมาก รู้สึกว่ามันสงบ แล้วเราก็กว้านสถานการณ์ที่มันมีการปะทะกัน ไม่รู้ว่าตัวเองจะโดนลูกหลงเมื่อไหร่ แต่พออยู่มาเรื่อย ๆ ก็โง่กันแบบไม่อาย” ในส่วนของการประท้วงในท้องถนน เธอมองว่าไม่คุ้มและไม่ควรทำ ซึ่งอาจจะเกิดการสูญเสียมากขึ้น อาจจะไม่ใช้แก๊สน้ำตาเหมือนแต่ก่อน ไม่ก็อาจจะเป็นกระสุนจริงอย่างที่เคยมีมาก็ได้

จากมุมมองของชลธรเธอเห็นว่าการเมืองควรจะอยู่ในระบบไม่ต้องลงสู่ท้องถนน การต่อสู้แบบสุดโต่งไม่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ซึ่งจะเห็นได้ว่าก่อนหน้านี้เธอจะหันมาให้การสนับสนุนพรรคอนาคตใหม่ เธอเคยสนับสนุนการรัฐประหารมาก่อน กล่าวได้ว่า หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ต่อเนื่องถึงการบริงงานมาอย่างยาวนานของ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ทำให้คนเปลี่ยนใจและเปลี่ยนข้างทางการเมืองจำนวนมาก หรืออาจเรียกว่าปรากฏการณ์ “ตาสว้าง”

ส่วนธีระมีอาชีพนักประชาสัมพันธ์ เขารู้จักพรรคอนาคตใหม่และตัดสินใจเลือก เนื่องจากเป็นพรรคที่มีอุดมการณ์ชัดเจน และอุดมการณ์นี้ก็มีเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง เป็นพรรคที่เห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์

^๘ ชื่อในรายงานชิ้นนี้เป็นชื่อสมมติทั้งสิ้น

ดูจากสมาชิกพรรค หรือ ส.ส. ที่เขารับสมัครรับเลือกตั้งก็เป็นคนที่มาจากหลากหลายเชื้อชาติ หลากหลายอาชีพ หลากหลายเพศ และในอนาคตยังคาดหวังว่าในอนาคตประเทศไทยจะดีขึ้น แต่คงไม่ใช่เร็ว ๆ นี้ เนื่องจากว่าเราได้นายกฯ คนเก่า ซึ่งเราเห็นผลงานเค้ามาแล้ว 5 ปี ที่ผ่านมามาดูจากที่การให้แนวคิดวิธีการทำมันเอื้อแก่ประโยชน์นายทุนมากกว่าคนในประเทศ หรือกรณีของลุงหนุ่ม ชาวปทุมธานีที่มีอายุกว่า 67 ปี ก็มองในเชิงอุดมการณ์เช่นกันว่าพรรคอนาคตใหม่ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยที่ผู้นำต้องมาจากการเลือกตั้งและความยินยอมจากประชาชน ซึ่งมีความเหมาะสมตามประชาธิปไตยและเป็นไปตามวาระ เขามองว่าอนาคตเป็นคนเดียวที่เสนอตัวเองเข้ามาเป็นทางออกโดยที่ไม่ต้องให้ผู้คนต้องมาเสียเลือดเสียเนื้อ พรรคอนาคตใหม่จึงเป็นตัวแทนของการต่อสู้ในระบบสภาพที่เป็นการต่อสู้ทางการเมืองที่สูญเสียน้อยที่สุด

อย่างไรก็ตาม ในส่วนของการออกมาเคลื่อนไหวตามท้องถนนนั้น เขามองว่าเคลื่อนไหวตั้งแต่ปี 2550 เห็นถึงความเสี่ยงในการที่ประชาชนออกมาเคลื่อนไหวในลักษณะนี้ หลายคนตาย หลายคนพิการ ไม่คุ้มค่า เอาชีวิตไปเสี่ยง เล่นการเมืองในสภาพที่สูญเสียน้อยกว่า อีกทั้ง เขาเห็นว่าเด็กรุ่นใหม่มีความรู้เยอะและหลากหลายกว่าคนรุ่นเขา เนื่องจากการพัฒนาของเทคโนโลยีที่ทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่หลากหลาย และนำมาคิดต่อยอดเองได้ ว่าควรจะเชื่ออะไรไม่เชื่ออะไร แต่ระบบการศึกษาการเป็นตัวสำคัญที่จะกำหนดวิธีคิดของเด็กรุ่นใหม่เช่นกัน⁹

ในกรณีของมนตรี ชายวัย 77 ปี¹⁰ ที่ปรึกษาบริษัทด้านพลังงานที่เคยให้การสนับสนุนพรรคแนวสังคมนิยมอย่างพรรคพลังใหม่ในช่วงปี 2518-2519 เขาเล่าว่า ตอนแรกไม่รู้จักปิยบุตร แสงกนกกุล เลขาพรรค

⁹ งาน '1 ปี อนาคตใหม่' คึกคัก ผู้ร่วมกิจกรรมหนุนทำงานในสภามากกว่าข้างนอก หวั่นสูญเสียอีก <https://prachatai.com/journal/2019/06/82866>

¹⁰ บทสัมภาษณ์นี้คัดมาจากการปราศรัยในงานอยู่ไม่เป็น เมื่อวันที่ 16 พ.ย. 2562 ที่ JJ Mall

อนาคตใหม่ และธนาธร เขาเห็นว่าทำไมอายุ 40 กว่า ๆ เก่งกว่าเราหลายเรื่อง ทั้งที่เราก็จัดว่าเก่งแล้ว เช่นเขาพูดเรื่อง BOI สิทธิพิเศษต่าง ๆ ที่เราให้ต่างชาติ ทำให้เราสูญเสีย 2 แสนล้านบาทต่อปี เขาพูดเรื่องความไม่เป็นธรรมของกฎหมายโดยเฉพาะพวกองค์กรอิสระกลายเป็นว่ารัฐธรรมนูญที่ออกแบบให้องค์กรอิสระนี้กว่าจะ Balance แต่กลับดูดัดเลียดยิ่งกว่ายุ่ง อีกประเด็นที่สำคัญคือราชการไทยใหญ่เทอะทะมากภาษีที่เราเก็บได้เกือบ 3 ล้านล้าน ต้องเอามาใช้จ่ายเรื่องนี้ 40 ปี นอกจากนี้การครอบงำของทหารก็เป็นอันตราย

นอกจากนี้ มนตรียังมองว่าแนวคิดพรรคคอนแรกตั้งดูเป็นตัวอันตรายแต่แท้จริงแล้วก้าวหน้า ต้องการเห็นความเสมอภาคของผู้คน จึงมีการแต่งเรื่องป้ายสีว่าเป็นคอมมิวนิสต์ สู้ตายพรรคโดนยุบโดนทำลาย แนวคิดของพรรคที่ก้าวหน้าเป็นอันตรายต่อกลุ่มทุนบางกลุ่ม อำมาตย์บางคน จึงมีการสร้างนิยายทำลายล้าง เขากล่าวว่าที่ชอบพรรคนี้นอกจากเรื่องอุดมการณ์แล้วก็เพราะถูกรังแก

ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับแกน ล่ามภาษาญี่ปุ่นวัย 36 ปีที่สนใจการเมืองตั้งแต่สมัยเรียนศิลปศาสตรศาสตรฯ แลกเปลี่ยนทางการเมืองกับเพื่อนมาตลอด เขาเห็นว่าเห็นว่าพรรคอนาคตใหม่เป็นพรรคเดียวที่กล้าสู้เพื่อประชาชน ประชุมสภาเห็นชัดเจน มีพรรคเดียวที่กล้าสวน พ.ร.ก.โยกย้ายกำลังพล โดยเมื่อก่อนเขาเคยอ่านหนังสือ “รู้ทันทักษิณ” สมัยที่สนธิ ลิ้มทองกุล ทำกิจกรรมใหม่ ๆ แต่ด้วยข้อจำกัดของข้อมูลตอนนั้นมีไม่มาก อินเทอร์เน็ตไม่กว้างเหมือนทุกวันนี้ ทำให้รับรู้ข้อมูลด้านเดียวแล้วก็เชื่อไม่ได้ดูด้านอื่น คนจึงเห็นว่าทักษิณเป็นนายทุนที่เห็นแก่ตัว กอบโกยแต่ผลประโยชน์เข้าตัวเอง สนธิเคลื่อนไหวจนเกิดรัฐประหาร 2549 ทักษิณต้องออกนอกประเทศ แต่ออกไปแล้วบ้านเมืองแย่กว่าเดิม เขาเริ่มตั้งคำถามตั้งแต่ตอนนั้น และตั้งมาเรื่อย ๆ ดูจากสถานการณ์การเมืองและ

เรื่องคดีความซึ่งส่งผลกระทบต่อประเทศในทางที่เลวร้ายลง พรรคอนาคตใหม่สำหรับเขาจึงเป็นตัวแทนของฝ่ายก้าวหน้า และมีอุดมการณ์ที่เด็ดเดี่ยว นอกจากนี้เขายังใช้ทวิตเตอร์ในการสื่อสาร และรับรู้ข้อมูลต่าง เขามองว่าทวิตเตอร์ “มันเร็วกว่าสื่ออื่น ๆ”

ไม่ต่างจากหลาย ๆ คนที่เลือกพรรคอนาคตใหม่เพราะเป็นตัวแทนของการเมืองในเชิงอุดมการณ์ รุ่งอรุณ อาชีพแม่บ้านเป็นคนชั้นกลางระดับกลาง อายุ 75 ปี เธอเคยออกมาเรียกร้องเลือกตั้งก็ออกมาชุมนุม เธอชอบพรรคอนาคตใหม่เพราะมีอุดมการณ์ที่ยึดมั่นประชาธิปไตย ซึ่งเธอมองว่าคนอาจวิจารณ์ว่าเขาแรง เขาแข็ง เพราะสังคมไทยไม่เคยเจอพรรคแบบนี้มาก่อน จริง ๆ แล้วเป็นพรรคประชาธิปไตยทั่วไปที่ทั่วโลกมี ซึ่งเมื่อก่อนเธอเคยเลือกพรรคไทยรักไทย เพื่อไทย เธอเล่าว่าผ่านระบอบการเมืองไทยมาเยอะเพิ่งได้เจอพรรคอนาคตใหม่ที่โดนใจ เป็นพรรคที่มีอุดมการณ์หนักแน่น และให้ประชาชนช่วยสนับสนุนอุดหนุน อยู่ได้เพราะประชาชนจริง ๆ นอกจากนี้เธอยังเห็นว่าการรัฐประหารทำให้ประเทศไม่ก้าวหน้า

ทั้งธีระ ลุงหนุ่ม มนตรี เกน และรุ่งอรุณต่างเลือกพรรคอนาคตใหม่จากจุดยืนทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์ในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการเข้าร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้ในทางการเมืองมาอย่างยาวนาน อย่างกรณีของมนตรีเคยสนับสนุนพรรคความคิดฝ่ายซ้ายมาก่อน อีกทั้งตัวของธนาธร จึงรุ่งเรืองกิจ หัวหน้าพรรคอนาคตใหม่ก็เป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ของการต่อสู้ในระบบที่มีอุดมการณ์ อย่างไรก็ตามทั้งธีระและลุงหนุ่มเห็นว่าการต่อสู้ทางการเมืองในท้องถนนจะนำมาสู่การสูญเสียของมวลชน นอกจากนี้ลุงหนุ่มยังมองว่าคนรุ่นใหม่ทั้งในพรรคและที่เคลื่อนไหวทางการเมืองต่างมีอุดมการณ์และความรู้ผ่านการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารซึ่งต่างจากยุคของเขา

นอกจากนี้การติดตามความเคลื่อนไหวทางการเมือง หรือการใช้ชีวิตภายใต้ระบบเผด็จการจำลองมาอย่างยาวนานยังส่งผลต่อคนรุ่นใหม่ที่ต้องการสร้างเนื้อสร้างตัว แต่ด้วยระบบที่ไม่เอื้อต่อการเขยิบฐานะทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคม เขาจึงมองว่าพรรคอนาคตใหม่เป็นความหวัง (McCargo. 2020) เช่นกรณีของ เพชร โปรแกรมเมอร์อายุ 28 ปี เขาชื่นชอบพรรคอนาคตใหม่เพราะเป็นพรรคเดียวที่กล้าขัดขืนต่อทหาร มีจุดยืนหนักแน่น เขาเพิ่งมาสนใจการเมืองไม่นานนี้ ช่วงก่อนรัฐประหาร 2557 เหตุที่สนใจก็เพราะอาจารย์ที่ปรึกษาแม่จะสอนเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์แต่ก็สนใจการเมืองมากพอปล่อยให้เขาสนใจไปด้วย เขาไม่ชอบทหารเพราะเขาเล่นนอกเกม และที่ผ่านมาผมไม่เคยไปร่วมชุมนุมกับฝ่ายไหนเลย แต่ดูสื่อทั้งสองฝั่ง(เหลือง/แดง) แต่ก็รู้สึกไม่ค่อยโอเคกับทั้งคู่ ไม่ว่าจะเป็นการปิดสนามบินหรือการชูป้ายบ้านเผาเมือง เขาไม่เห็นด้วยกับการใช้ความรุนแรง นอกจากนี้บรรยากาศในที่ทำงานเขาก็คุยกันได้เรื่องการเมือง แม้คนก็ไม่ได้ตื่นตัวกันมากนัก รวมถึงคนรอบตัวส่วนใหญ่ไม่เอารัฐประหาร แต่ไม่ได้เชียร์อนาคตใหม่ทุกคน บางคนบอกว่าอนาคตใหม่ไม่ค่อยพูดเรื่องเศรษฐกิจก็เลยไปเลือกเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งจะเห็นว่าคนในรุ่นของเขามองสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ หรือนโยบายเป็นตัวเลือกที่สำคัญ

นอกจากนี้เขายังติดตามการเมืองก็ติดตามห่าง ๆ ทั้งนี้เพราะมีการข่มขู่ คุกคาม มีคนที่อ้างตัวเป็นทหารบุกถึงโรงเรียน และทวิตเตอร์ก็มีการล่ากัน ซึ่งเขามองว่าหนทางที่ดีที่สุดคือ “เก็บตัวไปต่างประเทศน่าจะดีกว่า”

ไม่ต่างจากบูม ที่มีอาชีพรับจ้าง อายุ 48 ปี เธอสนใจการเมืองอยู่แล้วแต่ก่อนหน้านี้ไม่ได้ชอบพรรคไหนเพราะนโยบายไม่ค่อยได้ช่วยคนจน ส่วนที่สนับสนุนพรรคอนาคตใหม่เธอมองว่าที่พรรคมีนโยบายที่เกี่ยวกับประชาชน โดยเฉพาะแรงงานเกษตรกรคนยากจน ไม่ต่างกับท้าววรรณ

ลูกจ้างในโรงงาน อายุ 59 ปี เธอมองว่าพรรคนี้เป็นพรรคแห่งความหวัง เธอรู้สึกว่าเข้าถึงมากกว่าพรรคการเมืองอื่น ๆ ที่ผ่านมา แม้แต่พรรคเพื่อไทยซึ่งรู้สึกมีส่วนร่วมได้มากกว่า โดยเธอรู้จักพรรคอนาคตใหม่และนโยบายผ่านโซเชียลมีเดีย เธอกล่าวว่า “รู้หมดว่าเขาจะทำอะไร”

นอกจากนี้แนวทางนโยบายเพื่อคนชายขอบ หรือคนที่ไม่ถูกนับก็เป็นทิศทางหนึ่งที่ทำให้คนหันมาเลือกพรรคอนาคตใหม่ ซึ่งพรรคที่มีนโยบายทำนองนี้มักถูกมองว่าเป็นพรรคฝ่ายซ้าย ดังที่ ศิริลักษณ์ พนักงานบริษัท อายุ 26 ปี เธอเล่าว่าติดตามพรรคมาตั้งแต่แรกผ่านสื่อออนไลน์ ทั้งทวิตเตอร์ เฟซบุ๊ก เธอชอบเพราะเขาพูดในสิ่งที่คนอื่นไม่พูด พูดในสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคมแต่คนส่วนใหญ่มองข้ามหรือเคยชินทั้งที่ไม่ควรชิน เช่น เรื่องขยะ เรื่องคนทำงานดูแลความสะดวก ซึ่งคนเหล่านี้เป็นคนไม่ถูกนับในทางการเมือง รวมถึงเธอได้มีโอกาสไปต่างประเทศทั้งเกาหลี ญี่ปุ่น คนทำงานทำความสะอาดถนนมีความสุขกับงานของเขา เป็น professional แต่ของเรากลับทำงานได้โอกาสน้อยมาก ๆ อีกทั้ง แม่ของเธอทำงานในกรุงเทพฯ จึงเห็นว่าคนเหล่านี้ถูกมองข้ามและโดนเอาเปรียบ พรรคอนาคตใหม่พูดเรื่องแรงงานเรื่องการดูแลคนกลุ่มอื่น ๆ เธอจึงคิดว่าเป็นตัวเลือกที่ดีที่สุดในเวลานี้¹¹

¹¹ ประชาไท สุ่มคุยกับคน ‘อยู่ ไม่ เป็น’ ในงานพรรคอนาคตใหม่ (2562) <https://prachatai.com/journal/2019/11/85184>

ตาราง 1 กลุ่มคนต่างสถานะที่เข้ามาเป็นมวลชนพรรคขนาดใหม่

ชื่อ	อายุ/ ปี	อาชีพ	ภูมิหลัง/บทบาท/ ความสนใจทางการเมือง	การติดต่อ สื่อสาร
ชลธร	23	ล่ามภาษาญี่ปุ่น	เธอมองว่าธนาธรเหมาะสมและเป็นทางออกที่ดีที่สุด โดยเธอเคยติดตามการเคลื่อนไหวของเสื้อแดง	เฟซบุ๊กและทวิตเตอร์
ธีระ	25	นักประชาสัมพันธ์	เป็นพรรคที่มีอุดมการณ์ชัดเจน และอุดมการณ์นี้ก็มีเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง เป็นพรรคที่เห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์	เฟซบุ๊กและทวิตเตอร์
ลุงหนุ่ม ปทุม	67	-	ยึดมั่นตามระบอบประชาธิปไตย ที่ผู้นำต้องมาจากการเลือกตั้ง และความยินยอมจากประชาชน และธนาธรเป็นคนเดียวที่เสนอตัวเองเข้ามาเป็นทางออก โดยที่ไม่ต้องให้ผู้คนต้องมาเสียเลือดเสียเนื้อ ออกมาเคลื่อนไหวตามท้องถนนนั้น เขาออกมาเคลื่อนไหวตั้งแต่ปี 50 เห็นถึงความเสี่ยงในการที่ประชาชนออกมาเคลื่อนไหว	หนังสือพิมพ์และสื่อต่างๆ ลุงมีข้อจำกัดในโลกออนไลน์

ชื่อ	อายุ/ ปี	อาชีพ	ภูมิหลัง/บทบาท/ ความสนใจทางการเมือง	การติดต่อ สื่อสาร
มนตรี	77	ที่ปรึกษาบริษัท ด้านพลังงาน	40 ปีที่แล้วเป็นสมาชิกพรรค พลังใหม่ และเห็นถึงความไม่ เป็นธรรม รวมถึงนโยบาย ต่าง ๆ เรื่องพลังงานของพรรค	เฟซบุ๊กและ ทวิตเตอร์
เพชร	28	โปรแกรมเมอร์	พรรคเดียวที่กล้าขัดทหาร จุดยืนหนักแน่น เขาเพิ่งสนใจ การเมืองไม่นานมานี้ช่วงก่อน รัฐประหาร 2557 เล็กน้อย	เฟซบุ๊กและ ทวิตเตอร์
นุ้ม	48	รับจ้าง	ชอบก็เพราะนโยบายของเขา ที่เกี่ยวกับประชาชนโดยเฉพาะ แรงงานเกษตรกรคนยากจน โดยสนใจการเมืองอยู่แล้ว แต่ก่อนหน้านี้ไม่ได้ชอบพรรค ไหนเพราะนโยบายไม่ค่อยได้ ช่วยคนจน	สื่อออนไลน์
รุ่งอรุณ	75	แม่บ้าน เป็นคนชั้นกลาง ระดับกลาง	มีอุดมการณ์ที่ยึดมั่นประชาธิปไตย และมีความมั่นคงในเรื่องนี้ เมื่อก่อนเลือกพรรคไทยรักไทย เพื่อไทย ตอนปี 53 หรือตอน เรียกร้องเลือกตั้งก็ออกมา ชุมนุมด้วย อาจารย์ปิยนุตรก็ รู้จักมาก่อนบ้างเพราะติดตาม ผลงานวิชาการ เสนวนาก็เคย ไปฟัง แต่ธนาธรเพิ่งรู้จักตอน ตั้งพรรค	สื่อออนไลน์

ชื่อ	อายุ/ ปี	อาชีพ	ภูมิหลัง/บทบาท/ ความสนใจทางการเมือง	การติดต่อ สื่อสาร
ปัทมา วรรณ	59	ลูกจ้างโรงงาน	พรรคนี้เป็นพรรคแห่งความหวัง	เฟซบุ๊กและ ทวิตเตอร์
เกีย	36	ล่ามภาษาญี่ปุ่น	พรรคนี้เป็นพรรคเดียวที่กล้าสู้ เพื่อประชาชน ประชุมสภาเห็น ชัดเจน มีพรรคเดียวที่กล้าสวน พ.ร.ก. โยกย้ายกำลังพล สนใจ การเมืองตั้งแต่สมัยเรียนศิลป ศาสตรบัณฑิต	เฟซบุ๊กและ ทวิตเตอร์
วรรณ กิจ	62	-	สนับสนุนมาตั้งแต่ไทยรักไทย พลังประชาชน เพื่อไทยแล้ว แต่พวกเขามีข้อจำกัดในการ เดินทางต่อเพื่อเปลี่ยนโครง สร้างของประเทศ พรรคอนาคต ใหม่เขาจะเปลี่ยนโครงสร้าง การบริหารงานของประเทศไทยให้ ประชาชนส่วนใหญ่มีสิทธิ์ มีเสียงแท้จริง	สื่อออนไลน์
ศิริ ลักษณ์	26	พนักงานบริษัท	คิดว่าน่าสนใจ อยากรู้ว่าใน งานจะมีอะไรบ้าง ติดตาม พรรคมาตั้งแต่แรก ชอบเพราะ เขาพูดในสิ่งที่คนอื่นไม่พูด พูดในสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคม แต่คนส่วนใหญ่มองข้ามหรือ เคยชินทั้งที่ไม่ควรชิน เช่น เรื่อง ชยะ เรื่องคนทำงานดูแลความ สะอาด	เฟซบุ๊กและ ทวิตเตอร์

(ที่มา: กลุ่มตัวอย่างจากการสัมภาษณ์ของประชาไท 2562ก; ข)

กล่าวได้ว่ากลุ่มคนที่เข้าไปสนับสนุนพรรคอนาคตใหม่สามารถแยกออกเป็นคน 2 กลุ่มใหญ่ (ดูจากข้อมูลข้างต้นและตาราง 1) คือ กลุ่มที่หนึ่ง กลุ่มคนที่เคยเข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง และเชื่อมั่นในอุดมการณ์ระบบประชาธิปไตย เคยสนับสนุนพรรคไทยรักไทย พลังประชาชน และเพื่อไทยมาอย่างต่อเนื่อง และเห็นว่าพรรคอนาคตใหม่คือพรรคทางเลือกในเชิงอุดมการณ์ที่เข้มแข็ง จึงหันมาสนับสนุนพรรคนี้แทนกลุ่มที่สอง คนรุ่นใหม่ที่สนใจการเมือง และพึงจะสนใจการเมือง คนกลุ่มนี้เชื่อมั่นว่าธรรมาและพรรคอนาคตใหม่จะสามารถบริหารประเทศ และมีอุดมการณ์ ทำให้เป็นความหวังที่จะพัฒนาประเทศได้ จากความชื่นชอบในหัวหน้าพรรค หรือคนอื่น คนกลุ่มนี้ได้เข้ามาร่วมเคลื่อนไหวกับพรรคในลักษณะต่าง ๆ ผ่านทางเครือข่ายออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊กและทวิตเตอร์ และผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ รวมทั้งเป็นฐานคะแนนในการเลือกตั้ง ส่งผลให้พรรคได้รับคะแนนจำนวนมาก โดยอาศัยพรหมลิขิตของผู้สนับสนุนเป็นอาชีพอิสระ ที่ไม่ยึดโยงอยู่ในระบบราชการที่ได้ประโยชน์จากการรัฐประหาร เขาเหล่านี้อยู่ในภาคที่มีความเสี่ยงแตกต่างกัน ไม่มีอภิสิทธิ์ในเรื่องต่าง ๆ มากนัก จึงมีความหวังว่าระบอบประชาธิปไตยจะสร้างทางเลือกและเสรีภาพในชีวิต ดังกรณีที่ปัทมวรรณบอกว่า “พรรคนี้เป็นพรรคแห่งความหวัง” (McCargo. 2020) จะเห็นว่าคนที่สนับสนุนพรรคอนาคตใหม่ไม่ได้มีแค่คนรุ่นใหม่ในสื่อออนไลน์ต่าง ๆ เท่านั้น แต่มีคนหลากหลายวัย หลายชนชั้นแต่มีอุดมการณ์คล้าย ๆ กัน พรรคอนาคตใหม่โดยนัยนี้จึงเป็นตัวแทนอุดมการณ์ฝ่ายก้าวหน้า จนมีคำกล่าวว่าเขาคือ “ทายาทของคณะราษฎร”¹² ที่เป็นทั้งทิศทางธงนำของการเปลี่ยนแปลงและข้อกล่าวหาว่าล้มเจ้าอยู่ในที (อนุสรณ์ อุณโณ. 2564)

¹² สัมภาษณ์นักเรียน นักศึกษาในค่ายพรรคอนาคตใหม่เมื่อวันที่ 17-18 มกราคม 2563 ณ อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่

5. สรุป

ลักษณะทางการเมืองในช่วงนั้นการเมืองที่สัมพันธ์กับระบบตัวแทนในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองในทศวรรษ 2470-2520 ซึ่งแม้จะพัฒนาการทางการเมืองที่ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ แต่ก็ไม่สามารถกำหนดทิศทางการเมืองได้ การเมืองสัมพันธ์กับกลุ่มชนชั้นนำไม่กี่กลุ่มที่หมุนเวียนเปลี่ยนหน้าเข้ามาในโครงสร้างอำนาจ แต่ภายหลังทศวรรษ 2520 มีขบวนการภาคประชาชนเข้ามาคานอำนาจรัฐ และสร้างการมีส่วนร่วมให้ประชาชน และจุดพลิกกลับของดุลอำนาจที่สำคัญ คือ การออกแบบโครงสร้างทางการเมืองในรัฐธรรมนูญ 2540 ที่เป็น “การเมือง/ประชาธิปไตยที่กินได้” ก่อให้เกิดนโยบายประชานิยมทำให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวของคนรากหญ้าในชนบทอย่างกว้างขวาง แต่อย่างไรก็ตามการเมืองใน 3 ทศวรรษที่ผ่านมาเป็นการเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวในพื้นที่ สัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจและการจัดตั้งมวลชนอย่างซับซ้อน

พื้นที่ออนไลน์ได้เปิดพื้นที่ให้คนที่แตกต่างกันในแง่สถานะความคิด และวิถีชีวิต เข้ามาเชื่อมต่อกันด้วยความสนใจ หรือประเด็นร่วมกันในหลายระดับ และสามารถสร้างพื้นที่การเมืองของการเคลื่อนไหวเชื่อมต่อกันในการเลือกตั้ง ซึ่งจะเห็นว่าการเลือกตั้งวันที่ 24 มีนาคม 2562 พรรคการเมืองต่าง ๆ ได้ใช้พื้นที่ออนไลน์ในการหาเสียงอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะพรรคอนาคตใหม่ที่ได้รับความนิยมมากที่สุด ซึ่งการต่อสู้ในโลกออนไลน์ได้กลายมาเป็นสมรภูมิสำคัญในการสร้างวาระทางการเมืองและสถาปนาอำนาจนำของคนกลุ่มต่าง ๆ พื้นที่การเมืองในระดับพื้นผิวแม้จะมีความสำคัญ เช่น กรณีของการตั้งเวทีปราศรัยหาเสียงที่เป็นกระบวนการทางการเมืองแบบเก่าก็ลดความสำคัญลงไป แสดงให้เห็นว่าการเมืองในสองระนาบคือ พื้นที่ออนไลน์ในกรณีของพรรคอนาคตใหม่ และการเมืองพื้นผิวในกรณีของพรรคเพื่อไทยและพรรคพลังประชารัฐ ต่างแย่งชิงพื้นที่กันอย่าง

มีนัยสำคัญ ซึ่งสัมพันธ์กับการเข้าถึงสื่อและอายุ ที่นำไปสู่ทัศนคติทางการเมืองที่แตกต่างกันของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทย

พื้นที่ออนไลน์มีความสำคัญและเป็นพื้นที่ใหม่ในการสื่อสารของคนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อเข้ามาสร้างนิยามและความหมาย เป็นสมรภูมิของการต่อสู้ใหม่ ไม่มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่จะสามารถผูกขาดวาระที่จะเสนอได้ ซึ่งนำมาสู่การเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเมืองใหม่ในสังคมไทย ที่คนหน้าใหม่ทางการเมืองได้เข้ามามีส่วนร่วม ทุกคนสามารถเป็นผู้กระทำการได้อย่างอิสระโดยสัมพัทธ์ แม้ว่าพื้นที่ออนไลน์ของช่วงวัยต่าง ๆ จะแตกต่างกันโดยคนที่อายุน้อยอาศัยพื้นที่ทวิตเตอร์และเฟซบุ๊กในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งพื้นที่ทั้งสองแบบเป็นพื้นที่ของการปะทะประสานไม่มีใครควบคุมประเด็นในการถกเถียงได้ ซึ่งจะเห็นได้จากกรณีของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ที่เข้ามาสู่พื้นที่ที่ไม่คุ้นเคย ท้ายที่สุดไม่สามารถสร้างอำนาจนำในการเสนอประเด็นได้ กลายเป็นเพียงคนแกในโลกออนไลน์ทั้งที่ก่อนหน้านี้เขาอยู่ในสถานะปัญญาชนที่มีพลังในการกำหนดทิศทางของสังคม แตกต่างจากเสรีพิศุทธิ์ เตมียาเวสที่สามารถสร้างตัวตนใหม่ในพื้นที่ใหม่และกลายเป็นขวัญใจวัยรุ่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่การเมืองในโลกออนไลน์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอายุที่เป็นปัจจัยขับเคลื่อนแต่ขึ้นอยู่กับประเด็นที่น่าเสนอด้วยอย่างมีนัยสำคัญ

อาจกล่าวได้ว่าอายุในโลกออนไลน์ “อายุเป็นเพียงตัวเลข” เพราะการกำหนดทิศทางการเมืองของคนแต่ละกลุ่มขึ้นอยู่กับทัศนคติ และวิถีชีวิตที่คนกลุ่มต่าง ๆ ประสบพบเจอ อาทิเช่น คนที่ชื่นชอบพรรคอนาคตใหม่ที่มิทุกเพศทุกวัย และส่วนหนึ่งคือกลุ่มเสื้อแดงเดิม ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการเมืองในระดับโครงสร้างที่หันมาเลือกพรรคอนาคตใหม่แทนพรรคเพื่อไทย เพราะเห็นว่าพรรคอนาคตใหม่มีแนวทางที่ชัดเจนกว่าพรรคเพื่อไทย ในเรื่องการปฏิรูปทหาร สถาปนพระมหากษัตริย์ ฯลฯ สื่อออนไลน์เป็นเหมือนสื่อและพื้นที่ที่ทำให้คนที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกันสามารถเข้ามา

ปฏิสังสรรค์กันมากขึ้น อีกทั้งเป็นพื้นที่เปิดที่ทุกคนจะหลุดพ้นไปจาก
การควบคุมของรัฐและอำนาจในโครงสร้างปกติ

เห็นได้จากกรณีของทวิตเตอร์ที่ไม่สามารถระบุตัวตนได้ สื่อสาร
เป็นวลีสั้น ๆ ที่คนรุ่นใหม่ได้สร้างเป็นพื้นที่ในการสื่อสารและแสดงปฏิกิริยา
ต่อการเมืองในสภาวะต่าง ๆ ซึ่งคนที่จะเข้าใจสารนั้น ต้องมีฐานคิดและอาร
มณ์ร่วมบางอย่างในกรณีนั้น ๆ ซึ่งนำมาสู่ปฏิบัติการบางอย่างเช่น #โตะแล้ว
เลือกเองได้ ที่สื่ออารมณ์ความรู้สึกคับข้องทางการเมือง และเป็นส่วนหนึ่งที
ทำให้พรรคอนาคตใหม่รับเลือกตั้งจำนวนมากเกินกว่าที่คาดหมาย พื้นที่
ทวิตเตอร์ได้กลายเป็นพื้นที่ปลดปล่อยของชาวทวิภพที่รัฐยากจะจัดการ
การเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเมืองไทยภายใต้เครื่องมือการสื่อสารที่
หลากหลาย นำมาสู่การต่อสู้ในเชิงอุดมการณ์ที่ชัดเจน มิได้เป็นการต่อสู้
ของคนต่างรุ่นเท่านั้น เพราะจะเห็นในฝ่ายต่าง ๆ มีกลุ่มคนที่หลากหลาย
 อีกทั้งเป็นการต่อสู้ในโลกเสมือนที่เหนือการควบคุมของรัฐ ไม่มีการผูกขาด
การอธิบายโดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างที่เป็นมา แม้ว่าเครื่องมือของแต่ละฝ่าย
จะเหมือนกันแต่ก็เข้าถึงกลุ่มคนต่างกัน ซึ่งการต่อสู้ครั้งนี้ได้เปลี่ยนภูมิทัศน์
ทางการเมืองไทยจาก 2 ทศวรรษก่อนหน้านี้เป็นอย่างมีนัยสำคัญ

แต่ทศวรรษ 2560 ได้เกิดการเมืองที่อาศัยโลกออนไลน์ในการเชื่อม
ต่อสัมพันธ์และสร้างพื้นที่เชื่อมร้อยคนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาเคลื่อนไหวแบบ
“ไร้ตัวตน” (Anonymous) ส่วนหนึ่งได้ขยายพื้นที่เหนือการควบคุมของรัฐและ
สร้างการเชื่อมต่อผ่านสื่อแบบต่าง ๆ ทำให้พื้นที่การเมืองขยายตัวกว้างขวาง
ออกไป ภูมิทัศน์การเมืองในพื้นที่ออนไลน์ได้นำมาสู่การเคลื่อนไหวที่ไร้ตัวตน
และไม่จำกัดขอบเขต ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวไร้รูปแบบ ปราศจากการจัดตั้ง
ซึ่งต่างจากการเมืองในทศวรรษก่อนหน้านี้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กนกรัตน์ เลิศชูสกุล. (2564). สงครามเย็น(ใน)ระหว่าง โบว์ขาว. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ชัยพงษ์ สำเนียง. (2562). พื้นที่การเมืองในชีวิตประจำวันและการต่อรองธรรมาภิบาลท้องถิ่น: กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภาคเหนือ. คุษฎีนิพนธ์ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2563). ต่างรุ่น ต่างโลก ต่างอุดมการณ์: ภูมิทัศน์การเมืองไทยระยะเปลี่ยนผ่าน. โครงการวิจัยภายใต้แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์. (2539). บรรณาธิการ. ระบบอุปถัมภ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2559). 'โลกโซเชี่ยล' กับ 'โรคซึมเศร้า'. กรุงเทพธุรกิจ. (สืบค้นเมื่อ 24 ธันวาคม 2562) จาก https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/637547?fbclid=IwAR3njglwLfeFTaRkok72QKle4dcFUGiCcd85IWDdem_ltteKI4RdJsnU6ps (22 เมษายน 2559)
- อคิน รพีพัฒน์. ม.ร.ว. (2527). สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย ยุกติ มุกดาวิจิตร และนิติ ภาวัชรพันธุ์. (2556). ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย. เชียงใหม่: แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- อนุสรณ์ อุณโณ และคณะ. (2564). ให้มันจบที่รุ่นเรา: ขบวนการเยาวชนไทยในบริบทสังคมและการเมืองร่วมสมัย. รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1. โครงการวิจัยภายใต้แผนงานยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม แผนงานคนไทย 4.0. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อัจฉรา รักยุติธรรม. (2562). #ใหญ่กว่าที่คิด: ทวิตการเมืองของคนรุ่นใหม่. เสนอในงานประชุมวิชาการประจำปี 2562 ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ “วิกฤติความรู้? มานุษยวิทยาสู่สาธารณะ: 72 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์” 20 ธันวาคม 2562 อาคาร 3 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

- Dainotti et al. (2011). “Analysis of Country-wide Internet Outages Caused by Censorship”. ACM.Gladwell, Malcolm.
- _____. (2010). Small Change: Why the revolution will not be tweeted. The New Yorker. October 4, 2010. (Online) <https://bit.ly/36k1bRg>
- Gramsci, Antonio. (1985). Antonio Gramsci: Selections from Cultural Writings, edited by David Forgacs and Geoffrey Nowell-Smith. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Haas, Mark L. and Lesc, David W. (2013). The Arab Spring, Change and Resistance in the Middle. USA: Westview Press in boulder., Colorado.
- Hynnä, Kaisu, Lehto, Mari and Paasonen, Susanna. (2019). “Affective Body Politics of Social Media,” Social Media + Society 5(4).
- Hindman, Matthew. (2008). The Myth of Digital Democracy Princeton. NJ: Princeton University Press.
- Marin, Ignacio Garcia. (2011). Political Participation, Democracy and Internet Ithaca: Cornell University Press.

McCargo, Duncan. (2020). Future Forward : the rise and fall of a Thai political party. Copenhagen, Denmark : NIAS Press.

Miller, Daniel. (2562). (ฐนฐ จินดานนท์: แปล) Why We Post: สื่อสังคมออนไลน์ไทยเปลี่ยนผ่านมานุษยวิทยาดิจิทัล. กรุงเทพฯ ฯ : bookscape.

Miller, Daniel. (2016). How the World Changed Social Media. London : UCL Press.

Soja, Edward W. (1996). Thirdspace : Journey to Los Angeles and Other Real – and– Imagined Places. Oxford : Blackwell.

สื่อออนไลน์

บีบีซีไทย. (2562ก).. “ทวิตเตอร์ คือ ผนังห้องน้ำในศตวรรษที่ 21 แต่มันเป็นฝาผนังที่เข้าถึงคนได้ล้าน ๆ คน...” วันที่ 3 ตุลาคม 2562 <https://www.bbc.com/thai/thailand-49919169>

_____. (2562ข). ผลเลือกตั้ง 2562 : กกต แถลงผลเลือกตั้ง 100% คะแนนมหาชนของ พปชร. พุ่งเป็น 8.4 ล้านเสียง (28 มีนาคม 2019) <https://www.bbc.com/thai/thailand-47730271>

ประชาชาติธุรกิจ. (มปป.). “มท.เผยคนไทยมีสิทธิเลือกตั้ง 51.4 ล้านคน คนรุ่นใหม่ 7.3 ล้านคน” สืบค้นวันที่ 20 มกราคม 2563 <https://www.prachachat.net/politics/news-295810>

ประชาไท. (2562ก). สุ่มคุยกับคน ‘อยู่ไม่ เป็น’ ในงานพรรคอนาคตใหม่. สืบค้นวันที่ 20 มกราคม 2563 <https://prachatai.com/journal/2019/11/85184>

_____. (2562ข). งาน ‘1 ปี อนาคตใหม่’ คึกคัก ผู้ร่วมกิจกรรมหนุนทำงานในสภา มากกว่าข้างนอก หวั่นสูญเสียอีก. สืบค้นวันที่ 20 มกราคม 2563 <https://prachatai.com/journal/2019/06/82866>

ปฐวิทย์ วัฒนสุข. (มปป.). คะแนนจากคนรุ่นใหม่สำคัญอย่างไรต่อการเลือกตั้งครั้งนี้? สืบค้นวันที่ 20 มกราคม 2563 <https://www.kpi-corner.com/content/5883/content310161-1>

- พรรคอนาคตใหม่ - Future Forward. (มปป.) สืบค้นวันที่ 30 มีนาคม 2563
<https://www.facebook.com/FWPthailand/>
- พรรคพลังประชารัฐ. (มปป.). สืบค้นวันที่ 30 มีษายน 2563 <https://www.facebook.com/PPRPThailand/>
- พระราชโองการ ใน <https://www.lapluangprangchannel.com/?p=11405>
- อันนา หล่อวัฒนตระกูล. (2562). “ผู้มีสิทธิเลือกตั้งครั้งแรกกับพลังคนรุ่นใหม่ในวันที่มีการเมืองไทยแปรผัน”
- ประชาไท สืบค้นวันที่ 20 มกราคม 2563 <https://prachatai.com/journal/2019/03/81669>
- ไอที 24 ชั่วโมง. (2558). เผยสถิติประชากร Facebook ไทย มากเป็นอันดับ 3 ของอาเซียน. สืบค้นวันที่ 20 มกราคม 2563 <https://www.it24hrs.com/2015/facebook-population-aec-2015/>
- Brand Buffet 2562 ภาพสะท้อนพลังคนรุ่นใหม่ เมื่อเทรนด์ทวิตเตอร์ไทย ในวันที่ “เรื่องการเมือง” ติด 5 อันดับแรกรวดเร็ว <https://www.brandbuffet.in.th/2019/02/trend-twitter-8-feb-2019/>
- WorkPoint news. (2562). #บัตรเกิดใหม่ในหีบ ขึ้นอันดับ 1 เทรนด์ทวิตฯ ไทย หลัง กกต.แถลงผลเลือกตั้ง ส.ส. 2562 (เผยแพร่ 28 มีนาคม 2019)
<https://workpointnews.com/2019/03/28/%E0%B8%9A%E0%B8%B1>
<https://napoleoncat.com/stats/facebook-users-in-thailand/2019/09>

ช่องว่างของการคุ้มครองทางสังคม
สำหรับผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์
รับจ้างในกรุงเทพมหานคร
Coverage Gaps in Social Protection
for Motorcycle Taxi Drivers in
Bangkok

กฤษฎา อีระโกศลพงศ์¹

Kritsada Theerakosonphong

สมศักดิ์ อมรสิริพงษ์²

Somsak Amornsiriphong

¹ นักวิชาการอิสระ, E-mail. Kritsadathe@outlook.com

² รองศาสตราจารย์ ดร. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

บทคัดย่อ

ผู้ขั้บรณการยานยนต์รับจ้างเป็นหนึ่งในอาชีพที่จำแนกเป็นแรงงานไม่เป็นทางการ คนกลุ่มนี้ประสบกับช่องว่างของการคุ้มครองทางสังคมเนื่องจากไม่มีนโยบายและมาตรการใดที่จัดไว้เฉพาะกลุ่มอาชีพนี้ จึงใช้วิธีการสำรวจและวิเคราะห์ทางสถิติเชิงพรรณนา จัดทำตารางไขว้ความสัมพันธ์ของตัวแปร และทดสอบ chi-square เพื่ออธิบายสถานการณ์ทางอาชีพและรายการการคุ้มครองทางสังคมของผู้ขั้บรณการยานยนต์รับจ้างในกรุงเทพมหานคร พบว่า การจดทะเบียนหรือไม่จดทะเบียนผู้ขั้บรณการยานยนต์รับจ้าง และการจำแนกสถานะแรงงานทางการและไม่เป็นทางการมีผลต่อการเข้าถึงระบบการคุ้มครองทางสังคม อีกทั้งมาตรการช่วยเหลือในภาวะฉับพลันโครนาไวรัส พบว่า เกณฑ์การคัดกรองใช้ฐานคิดของความยากจน ทำให้เกิดช่องว่างของการคุ้มครองทางสังคม ในแง่ของผู้ที่ได้รับรายการสิทธิประโยชน์ และเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น รายได้ เงินออม และสินทรัพย์ ส่วนท้ายของบทความจึงเสนอให้เห็นว่าภาครัฐควรทบทวนทิศทางการบริหารและนโยบายสังคม ทั้งวิธีคิด บทบาทของสถาบันต่าง ๆ และเครื่องมือของการคุ้มครองทางสังคม

คำสำคัญ: ผู้ขั้บรณการยานยนต์รับจ้าง, การคุ้มครองทางสังคม, สวัสดิการสังคม, แรงงานไม่เป็นทางการ

Abstract

An example of an informal worker's occupation is a motorcycle taxi driver. This group faces various coverage gaps in social protection due to the lack of specific policies and regulations related to this occupation. This article uses a survey method and statistical analysis techniques like descriptive statistics, cross-tabulation analysis, and the chi-squared test to describe occupational situations and social protection programs for motorcycle taxi drivers in Bangkok. The results of social protection accession include motorcycle taxi driver registration or non-registration and formal/informal status classification. Furthermore, findings show that poverty-base selection criteria as a consequence of social protection disparities in characteristics of receivers, benefit schemes, and conditions such as income, savings, and assets. The conclusion of the article is that the public sector should reassess the direction of social policy and governance, including the outlook, role of institutions, and social protection instruments.

Keywords: Motorcycle taxi drivers; Social protection; Social welfare; Informal workers

1. บทนำ

การศึกษาของบทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเกี่ยวกับการคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง เดิมทีผู้ขับรถอาชีพนี้นี้มีจำนวนมากถึง 100,000 คนก่อนปี 2015 แต่ช่วงปี 2558-2563 มีแนวโน้มของผู้ขับรถอาชีพนี้นี้ลดลงถึง 4.33% ซึ่ง ณ สิ้นปี 2563 มีจำนวน 84,889 คน ในจำนวนนี้ยังไม่แนับรวมผู้ขับรถที่เข้าเสียหรือไม่ได้จดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย แล้วจำนวนยังมีแนวโน้มจะลดลงเรื่อย ๆ (กลุ่มสถิติการขนส่ง กองแผนงาน, 2563) เพราะจำนวนผู้ใช้บริการลดลงและระยะทางบริการมักอยู่ในซอยหรือแหล่งที่พักอาศัยใกล้เคียงมากกว่ารับจ้างวิ่งระยะทางไกล ขณะที่รถไฟไฟฟ้าเชื่อมต่อไปตามจุดต่าง ๆ ในแหล่งที่อยู่อาศัย สถานีขนส่งไม่ได้ตั้งอยู่เฉพาะเขตเมืองเหมือนเมื่อทศวรรษก่อน จากกรณีศึกษาในงานวิจัยพบผู้ขับรถที่แต่เดิมรับส่งผู้โดยสารย่านภาษีเจริญเคยใช้บริการส่งที่สถานี BTS บางหว้า แต่ปัจจุบันมี MRT มาถึงบริเวณนี้แล้ว ส่งผลให้ผู้โดยสารไม่ใช้บริการวิ่งระยะทางไกลเช่นเดิม จึงกระทบต่อรายได้และความมั่นคงทางอาชีพ ผู้ขับรถบางคนต้องหางานอื่นเสริม เช่น รับส่งพัสดุให้ร้านค้าที่รู้จักกันส่วนตัว หรือสมัครใช้แอปพลิเคชันเพื่อส่งอาหาร เป็นต้น

การทำให้เป็นเมืองและเชื่อมต่อด้วยระบบขนส่งมวลชนสาธารณะในรูปแบบใหม่เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนว่า การขยายตัวของเมืองทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ ถึงอย่างไรมีคนตัวเล็กตัวน้อยเช่นเดียวกับผู้ขับรถกลุ่มนี้ ต้องเผชิญผลกระทบทางอ้อม ทั้งยังสามารถดำรงชีวิตและทำงานในเมือง และบางคนปรับตัวไม่ได้เพราะขาดความรู้และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล แม้ว่ากรณีของการใช้แอปพลิเคชันเรียกรถ (ride-hailing applications) เหมือนเป็นทางเลือกที่มีลักษณะของใกล้เคียงกัน แต่ปัญหาของการทำงานนี้ยังมีความคลุมเครือหลายเรื่องที่ียบย่อยเนื่องจากขาดการจำกัดความสถานะทางอาชีพและการจ้างงานที่ชัดเจน

สำหรับผู้ใช้ออปพลิเคชันเหล่านี้ แล้วอีกด้านเคยเกิดความขัดแย้งมากกว่าครึ่งทศวรรษที่บริษัทแพลตฟอร์มให้บริการเรียกรถผ่านแอปพลิเคชันเพื่อส่งผู้โดยสาร ซึ่งสร้างความขัดแย้งกับผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างหลายด้านคือ ด้านแรกกับกรมการขนส่งทางบกที่เรื่องการบังคับใช้กฎหมาย ด้านสองกับผู้ขับเรียกรถผ่านแอปพลิเคชันทะเลาะกันเพราะแย่งผู้โดยสาร และด้านสามกับบริษัทแพลตฟอร์มที่ให้บริการโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมและถูกต้องทางกฎหมาย

สถานการณ์ข้างต้น เป็นผลกระทบที่มีความสลับซับซ้อนต่อสถานะทางอาชีพและรูปแบบของงานใหม่ ผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างที่เป็นหนึ่งในอาชีพที่อยู่ในเศรษฐกิจไม่เป็นทางการต้องปรับตัว แล้วข้อถกเถียงสำคัญคือระบบการคุ้มครองทางสังคมสำหรับแรงงานไม่เป็นทางการเกิดช่องว่างและไม่ครอบคลุม จึงศึกษาที่ผู้ขับรถอาชีพนี้ เพราะเผชิญกับความท้าทายหลายด้าน ทั้งการขยายตัวของเมือง การปรากฏขึ้นของเทคโนโลยีดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้บริโภค และอื่น ๆ ยิ่งกว่านั้น ภาครัฐโดยเฉพาะบทบาทของกระทรวงการคลังตอกย้ำให้เห็นว่าระบบสวัสดิการถ้วนหน้าเป็นเรื่องที่ยากและเป็นไปได้ แม้แต่โควิด-19 ระบาดยังจัดทำมาตรการช่วยเหลือต่าง ๆ ที่กำหนดเงื่อนไขไว้สลับซับซ้อน จึงมีผู้หลุดจากระบบไม่น้อย ดังนั้น บทความนี้เสนอทั้งช่องว่างและความครอบคลุมของระบบการคุ้มครองทางสังคมโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา และเลือกวิเคราะห์เฉพาะสถิติที่พบบ่อยสำคัญโดย Chi-square test และ Crosstabs ในซอฟต์แวร์ SPSS เพื่อจำแนกข้อมูลเป็นตารางแจกแจงแบบหลายทาง ส่วนการสำรวจกลุ่มตัวอย่างของผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง 400 คน ระหว่างเดือนมีนาคม 2564 ประกอบด้วยสามเขต (1) เขตอนุรักษศิลปวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยว (2) เขตศูนย์กลางธุรกิจและพาณิชยกรรม และ (3) เขตที่อยู่อาศัยชานเมืองครอบคลุม 50 เขตในกรุงเทพมหานคร แล้วใช้ข้อมูล 15 กรณีศึกษาที่สัมภาษณ์

เชิงลึกกับผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างมาอธิบายเพื่อขยายความบางประเด็นเพิ่มเติมในข้อมูลเชิงปริมาณ

2. สภาพปัญหาและสถานการณ์ของอาชีพจักรยานยนต์รับจ้าง

ผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างเป็นอีกหนึ่งอาชีพที่ถูกจำแนกเป็นแรงงานไม่เป็นทางการ เพราะไม่มีนายจ้างและไม่ถูกนับรวมอยู่ในการคุ้มครองของกฎหมายแรงงาน (Orleans Reed et al., 2017) และเป็นกลุ่มที่ได้รับความสำคัญ เพราะเป็นส่วนประกอบสำคัญของโครงสร้างพื้นฐานเหมือนเป็นเส้นเลือดฝอยของเมือง โดยเฉพาะการเชื่อมต่อผู้คนและสถานที่ต่าง ๆ ทั้งสถานีรถไฟ ที่พักอาศัย สถานที่ทำงาน หรืออื่น ๆ (เปี่ยมสุข สนิท และ อภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2563) แต่น้อยนักที่เห็นผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างมีระดับความเปราะบางและความเสี่ยงสูงกว่าอาชีพอื่นของแรงงานไม่เป็นทางการ เพราะความไม่เป็นทางการภายในความเป็นทางการทำให้คนกลุ่มนี้เผชิญกับผู้มีอิทธิพล นักการเมือง นักธุรกิจท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่คุกคามด้วยวิธีการต่าง ๆ กลับกลายเป็นการผูกขาดบริการประเภทหนึ่งในการขนส่งมวลชนที่ไม่ใช่สาธารณะ (Kasemsukworarat, 1990; Oshima & Fukuda, 2007; Ratanawaraha & Chalermpong, 2015; Sengers, 2016; Phun, Kato & Chalermpong, 2019; Sopranzetti, 2021) จุดเริ่มต้นอาชีพนี้ในทศวรรษ 2520 เพราะปรากฏการณ์ของการทำให้เป็นเมือง (urbanization) ซึ่งทำให้การจราจรติดขัดและระบบขนส่งมวลชนสาธารณะไม่สามารถสนองความต้องการของการเดินทางในเวลาเร่งด่วน ทำให้บริการจักรยานยนต์รับจ้างเป็นหนึ่งในประเภทหลักของการขนส่งมวลชนไม่เป็นทางการ (informal transportation) เพราะรถจักรยานสามล้อไม่เหมาะสมกับการขยายตัวของเมืองและพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงของผู้โดยสาร แต่เมื่อประกอบอาชีพจักรยานยนต์รับจ้าง ส่วนมากเป็นคนจน

จึงต้องเช่ารถขับขี่ เพราะไม่มีเงินซื้อรถจักรยานยนต์ (Kasemsukworarat, 1990; Phongpaichit, 1988, p. 9; Sethuraman, 1995) เมื่อความต้องการของผู้โดยสารมีจำนวนมาก ทำให้อาชีพนี้ได้รับความนิยมมาตลอดทศวรรษ 2530-2540 และเคยประมาณไว้ว่าผู้ขับรถบริการประเภทนี้มีจำนวนเที่ยววิ่งเฉลี่ย 5,000,000 ครั้งต่อวัน (Sopranzetti, 2014) ประมาณการโดยใช้จำนวนผู้ขับขี่ในกรุงเทพมหานคร 200,000 คน เฉลี่ยคนละ 25 เที่ยวต่อวัน

การประมาณการเช่นนั้นไม่สามารถอธิบายได้แล้วในปัจจุบัน เนื่องจากผลกระทบระลอกแรกของอาชีพจักรยานยนต์รับจ้างคือ การแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมของแอปพลิเคชันเรียกรถ (ride-hailing applications) ซึ่งผู้ขับรถเผชิญผลกระทบนี้มากกว่า 5 ปีแล้ว (Orleans Reed et al., 2017) โดยบริษัทแพลตฟอร์มรายต่าง ๆ คอยแสวงหาโอกาสและผลประโยชน์ทางธุรกิจ แต่ไม่ได้คำนึงถึงการจ้างงานที่เป็นธรรมและคุณภาพชีวิตของการทำงาน เพราะผู้ขับรถที่ใช้แอปพลิเคชันเรียกรถได้รับการจำแนกเป็นผู้รับจ้างอิสระและมีสถานะเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurs) หรือหุ้นส่วน (partners) (Unni, 2018) ส่วนกรณีของผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างที่ใช้แอปพลิเคชันก็ได้รับผลกระทบเหมือนกัน แต่ผู้ขับรถกลุ่มนี้ได้รับผลกระทบด้านการทำงานและรายได้ ด้วยเหตุที่ลูกค้ากลายเป็นผู้เล่นสำคัญของการตัดสินใจใช้บริการระหว่างสองบริการนี้ แต่แนวโน้มของผู้โดยสารหันไปใช้แอปพลิเคชันมากขึ้น

ผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างจึงรู้สึกว่าการเรียกรถผ่านแอปพลิเคชันก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมสำหรับอาชีพนี้ เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ หรือ ปฏิบัติไม่สอดคล้องกับกฎหมาย หรือ เอื้อประโยชน์ให้บริษัทแพลตฟอร์มแสวงหาผลประโยชน์ได้จากชีวิตของแรงงาน ในกรณีของผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างเคยถึงขั้นการฟ้องร้องคดีตามกฎหมายเลขที่ 1848/2563 ชั้นศาลปกครองกลาง มีข้อพิพาทกับกรม

การขนส่งทางบก กรมพัฒนาธุรกิจการค้า และกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม แต่ท้ายสุดแล้ว ปัญหานี้ไม่ได้รับแก้ไขเชิงการทบทวนนโยบายและการบังคับกฎหมายอย่างเข้มงวดต่อบริษัทแพลตฟอร์ม เพราะหน่วยงานภาครัฐเสนอว่าเน้นการจับกุมผู้กระทำความผิดแล้ว และบางหน่วยงานไม่เห็นว่าไม่มีอำนาจหน้าที่ส่วนนี้ จึงแสดงถึงการเลือกปฏิบัติระหว่างผู้ขับรถทั้งสองกลุ่มนี้เพราะการบังคับใช้กฎหมาย อีกส่วนไม่ทบทวนความเหมาะสมของกฎหมายที่มีอยู่ จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ขับอาชีพนี้ ผู้ขับที่เรียกรถผ่านแอปพลิเคชัน บริษัทแพลตฟอร์ม และหน่วยงานภาครัฐ (ศาลปกครองกลาง, 2563)

สาเหตุของความขัดแย้งเกิดขึ้นเพราะผู้ขับรจักรยานยนต์รับจ้างต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติรถยนต์ พ.ศ. 2522 และประกาศคณะกรรมการประจำกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดสถานที่ตั้งวินและหลักเกณฑ์การออกหนังสือรับรองการใช้จักรยานยนต์รับจ้างในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2563 โดยอาศัยอำนาจตามความในข้อ 6 แห่ง “กฎกระทรวงว่าด้วยคณะกรรมการประจำจังหวัดและเงื่อนไขของการขอตระเบียนรจักรยานยนต์สาธารณะ พ.ศ. 2556” ทำให้ผู้ขับรจักรยานยนต์รับจ้างต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเส้นทางของการโดยสารและอัตราค่าบริการ ขนาดของรจักรยานยนต์ และการมีหนังสือรับรองใช้รจักรยานยนต์เพื่อรับจ้างโดยสาร ทางกลับกัน ผู้ขับรถส่งผู้โดยสารผ่านแอปพลิเคชันเรียกรถกลับไม่ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขเหล่านี้ ดังนั้น ผู้ขับรจักรยานยนต์รับจ้างจึงไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการบังคับใช้กฎหมายของหน่วยงานภาครัฐ เหมือนกับผู้ที่สัมผัสอาชีพในกรณีศึกษาอธิบายว่า กรมการขนส่งทางบกและยื้อปัญหานี้มานานเกินกว่า 3 ปี แต่ไม่มีมาตรการบังคับใด ๆ ต่อบริษัทแพลตฟอร์มเหล่านั้น

ผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างได้รับการจดทะเบียนทั้งการให้บริการรับส่งผู้โดยสารได้โดยมีสถานที่ตั้งวินประจำแล้ว แต่ละสถานที่ตั้งวินที่ใช้พื้นที่สาธารณะ กลับถูกให้จ่ายค่าปรับ 1,000-2,000 บาทตามมาตรา 56 ของพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 กำหนดไว้ให้เก็บได้ไม่เกิน 5,000 บาท และการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐไม่ได้ปรับแล้วไล่รื้อออกจากพื้นที่ แต่ให้ตั้งอยู่ได้เช่นเดิม กลายเป็นการรับรองโดยคณะอนุกรรมการประจำกรุงเทพมหานครในข้อ 3 ของประกาศฯ ประกอบด้วยผู้แทนสี่ฝ่าย แต่กลับขัดแย้งกับมาตรา 17(2) ของพระราชบัญญัติฯ เพราะไม่อนุญาตให้ผู้ขับรถและจอดกีดขวางบนพื้นที่ทางเท้าได้ จึงเป็นข้อสังเกตว่าคณะอนุกรรมการสี่ฝ่ายใช้อำนาจตัดสินใจเกินกว่าขอบเขตที่กฎหมายกำหนดและไม่คำนึงถึงกฎหมายฉบับอื่นที่ลำดับศักดิ์สูงกว่า

แม้ว่ากฎหมายกำหนดให้จดทะเบียนทั้งใบอนุญาตขับรถจักรยานยนต์รับจ้างสาธารณะแล้ว ยังต้องจดทะเบียนเป็นผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง แล้วกำหนดเงื่อนไขให้ผู้ขับรถขอรับใบอนุญาตขับรถจักรยานยนต์รับจ้างสาธารณะและจดทะเบียนมีรายชื่อเป็นผู้ให้บริการที่สถานที่ตั้งวินได้ แต่กระบวนการหลายขั้นตอนและสลับซับซ้อน ส่งผลให้เกิดการซื้อขายและเช่าเสื้อวินสำหรับผู้สนใจอาชีพนี้ก่อนตัดสินใจซื้อเสื้อเพื่อเข้าสังกัดสถานที่ตั้งวินแห่งนั้น โดยถือเป็นเงื่อนไขที่อยู่นอกเหนือกฎหมายแล้วแต่ละสถานที่มีราคาไม่เท่ากัน เพราะขึ้นอยู่กับภูมิศาสตร์ทางกายภาพใกล้กับสถานที่สำคัญหรือเป็นซอยทะลุผ่านหรือไม่ เนื่องจากการแสวงหาประโยชน์ผูกขาดในแต่ละสถานที่ตั้งวิน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่รัฐผู้มีอิทธิพล นักการเมือง และนักธุรกิจท้องถิ่น (Ratanawaraha & Chalermpong, 2015; Sengers, 2016; Phun, Kato & Chalermpong, 2019; Sopranzetti, 2014; 2021) นำไปสู่ข้อครหาในสังคมถึงสถานะทางอาชีพที่

ถูกกฎหมาย แต่บางประเด็นยังหลบซ่อนความผิดกฎหมาย ทำให้เรื่องไม่ปกติ
รับรู้กันเป็นเรื่องปกติ แต่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องไม่แก้ไขปัญหาเรื่องนี้

ในทางกลับกัน พบข้อดีอีกด้านของผู้ขี้อายงานย่นดรับจ้าง
แต่ยังไม่ได้รับการกล่าวถึง คือ การทำหน้าที่สอดส่องและเฝ้าระวังปัญหา
ภายในชุมชนหรือบริเวณใกล้เคียง อำนาจความสะอาดการจราจร และบริการ
ส่งเด็กไปโรงเรียนและผู้สูงอายุไปสถานพยาบาล ที่พบในงานวิจัยของผู้เขียน
สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sereerat and Sirijintana (2020) ที่เสนอว่า
ควรให้อาชีพนี้คอยเป็นหูเป็นตา เพราะสถานที่ตั้งวินส่วนมากอยู่ตามทางเท้า
และตรอกซอย อีกทั้งมีความใกล้ชิดกับผู้คนในชุมชนหรือแหล่งที่พักอาศัย
ทำให้อาชีพนี้มีลักษณะเด่นที่อาชีพขนส่งประเภทอื่นทั้งแท็กซี่และบริการ
เรียกรถผ่านแอปพลิเคชันไม่มีสิ่งเหล่านี้ ที่สำคัญอาชีพนี้สามารถขยาย
ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะการพัฒนาระบบอาสา
สมัครชุมชน แต่ต้องกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบที่ชัดเจนกว่าที่เป็น
อยู่ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ Punnoi (2018) สำรวจแล้วพบว่า ปัญหาของอาชีพ
ที่พบมากที่สุดคือ การขาดสวัสดิการสังคมถึง 27.6% แม้ว่าจะงานวิจัยนี้แสดง
ให้เห็นว่าผู้ขี้อายงานย่นดรับจ้างปรับตัวใช้เทคโนโลยีการสื่อสารได้ถึง
77.6% ทำให้เคยมีการพัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อรายงานสถานการณ์ในชุมชน
ให้เจ้าหน้าที่รัฐ ขณะที่ผู้เขียนพิจารณาว่า มีความเป็นไปได้ที่ผู้ขี้อาย
งานย่นดรับจ้างสามารถเข้าถึงมาตรการของภาครัฐผ่านอุปกรณ์โทรศัพท์
และแอปพลิเคชันต่าง ๆ ได้ แล้วเทคโนโลยีมีผลมากต่อการเข้าถึงสวัสดิการ
และมาตรการช่วยเหลือในช่วงโควิดระบาด เพราะแทบทุกมาตรการใช้
National E-payment หรือ PromptPay เป็นช่องทางหลัก ทั้งโครงการคนละครึ่ง
เราชนะ และเรารักกัน แต่มีการใช้เกณฑ์ของรายได้ และเงินออม ได้รับบัตร
สวัสดิการแห่งรัฐ และเป็นผู้ประกันตนของประกันสังคม ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข

แต่ละโครงการ

ส่วนการวิจัยเรื่องเกี่ยวกับผู้ให้บริการยานยนต์รับจ้างในประเด็นด้านการขนส่งและเมืองแล้ว มักพบเห็นการศึกษาประเด็นด้านสุขภาพ การวางแผนการเงิน การส่งเสริมโอกาสการมีงานทำ และความมั่นคงทางสังคม (ขนิษฐา แต้มบุญเลิศชัย และคณะ, 2561; Nirathron et al., 2021) แต่ไม่ได้เน้นศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจและปฏิบัติการของผู้เล่นต่าง ๆ ในอาชีพนี้ ที่ไม่ได้เป็นการทำงานอิสระอย่างที่กำหนดไว้ในสถานะการจ้างงาน แต่อยู่ภายใต้การกำกับของกฎหมายและผู้ที่อยู่นอกเหนืออำนาจกฎหมาย (Sopranzetti, 2014; 2021) ทั้งที่คนกลุ่มนี้ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี แต่ขาดการศึกษาเพื่อพิจารณาทิศทางของอาชีพนี้ในระยะยาว ส่วนมากงานวิจัยศึกษาแรงงานแพลตฟอร์ม หรือ เศรษฐกิจแพลตฟอร์ม หรือบริการเรียกรถผ่านแอปพลิเคชัน แล้วให้ความสำคัญต่อสามผู้เล่น คือ ผู้จัดเตรียมแพลตฟอร์มหรือบริษัทแพลตฟอร์ม ผู้ให้บริการขนส่ง และผู้โดยสารหรือลูกค้า (อรรถณัฐ วันชนะสมบัติ และ เกรียงศักดิ์ ธีระโกวิทขจร, 2561; ทศพล ทรรคนกุลพันธ์ และ คณะ, 2562; เกรียงศักดิ์ ธีระโกวิทขจร และ วรดุลย์ ตูลารักษ์, 2563) แต่ขาดการพิจารณาความสำคัญของผู้ที่ได้รับผลกระทบทางอ้อมจากแพลตฟอร์ม เช่น ชุมชน สภาพแรงงาน อาชีพดั้งเดิมที่มีบริการเหมือนกัน (Bajwa et al., 2018)

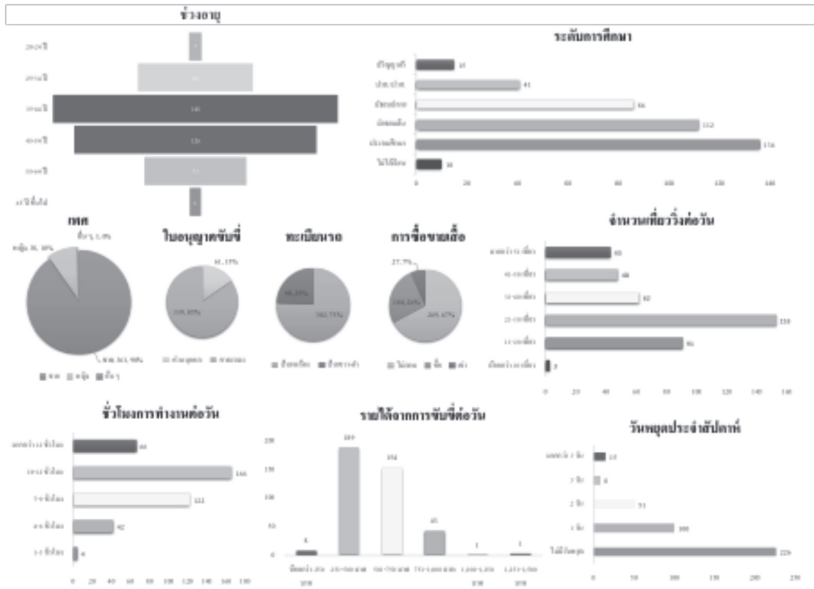
เหตุที่มาของการศึกษาประเด็นของแพลตฟอร์ม เพราะไม่สนใจสภาพแวดล้อมที่มีผู้คนรายล้อมอยู่รอบ ๆ เช่นเดียวกับกรณีของผู้ให้บริการยานยนต์รับจ้างถูกละเลยในความสัมพันธ์ข้างต้น แล้วเผชิญกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นจากผู้เล่นต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐและบริษัทแพลตฟอร์ม และถูกกำกับโดยกฎหมายที่ขาดความเป็นธรรม โดยเฉพาะการนำไปปฏิบัติหรือการบังคับใช้กฎหมาย บทความนี้จึงเน้นหา

แนวทางเพื่อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหานี้อาชีพนี้และพิจารณาช่องว่างของการคุ้มครองทางสังคมที่ไม่ครอบคลุมสำหรับผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างว่ามีเหตุปัจจัยใด

3. ผลกระทบของความไม่ครอบคลุมและช่องว่างของการคุ้มครองทางสังคม

ผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างในสถานะของอาชีพหนึ่งในเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ แต่บทบาทของการขนส่งมวลชนประเภทนี้ไม่ได้แยกขาดจากเศรษฐกิจทางการ งานวิจัยก่อนหน้านี้เคยสำรวจคุณลักษณะทางอาชีพของคนกลุ่มนี้ พบว่าในปี 2561 อาชีพจักรยานยนต์รับจ้างยังเป็นอาชีพหลักเป็นส่วนใหญ่ เพราะพบสัดส่วนของผู้ขับรถที่ทำงานมากกว่า 8 ชั่วโมงขึ้นไปมีมากถึง 89.9% แล้วกลุ่มคนเหล่านี้มีงานบางเวลาเป็นช่วงช้อมมากที่สุดถึง 41.1% รองมาเป็นงานส่งเอกสารหรือพัสดุ 33.6% และงานขาย 15.8% (Punnoi, 2018) เมื่อพิจารณาสถานะการจ้างงาน (employment status) ตามที่รายงานของ WIEGO สำรวจไว้เมื่อปี 2562 พบว่าผู้ขับรถในกรุงเทพ จำแนกให้เป็นผู้รับจ้างอิสระหรือประกอบกิจการส่วนตัว 57.7% และเป็นลูกจ้าง 42.3% (Poonsab, Vanek & Carre, 2019) เป็นข้อสังเกตสำคัญที่ทำให้เห็นชั่วโมงของการทำงานอาจไม่ใช่ตัวแปรที่แสดงให้เห็นว่า งานใดคืองานหลักหรืองานเสริม เพราะหลังจากการระบาดโคโรนาไวรัสอาจทำให้อาชีพจักรยานยนต์รับจ้างไม่ใช่งานหลักงานเดียวและทำงานเต็มเวลาอีกต่อไป

ภาพที่ 1 คุณลักษณะทั่วไปของผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างในกรุงเทพมหานคร

จากการสำรวจในภาพที่ 1 พบว่า ผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างในกรุงเทพมหานคร เพศชาย 90.3% และหญิง 9.5% ส่วนช่วงอายุที่พบมากที่สุดคือ 45-54 ปี ถึง 31.5% สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาถึง 34% และมีมัธยมศึกษาตอนต้น 28% ส่วนมากมีครอบครัวทั้งที่จดทะเบียนหรือไม่จดทะเบียนสมรส 59.5% เมื่อทำความเข้าใจด้านอาชีพ ต้องจำแนกว่าแม้มีใบอนุญาตขับรถจักรยานยนต์สาธารณะ แต่ไม่ได้หมายความว่า ผู้ขับรถคนนั้นสามารถให้บริการรับส่งผู้โดยสารได้ เพราะกฎหมายกำหนดให้ต้องจดทะเบียนผู้ให้บริการโดยสังกัดสถานที่ตั้งวัน ดังนั้น ผู้ขับรถมีเงื่อนไขครบทั้งใบอนุญาตขับรถจักรยานยนต์สาธารณะและจดทะเบียนป้ายรถจักรยานยนต์สีเหลืองมีถึง 75.5% หมายความว่า ผู้ขับรถจำนวนนี้เป็นสัดส่วนที่จดทะเบียนถูกต้องตามพระราชบัญญัติรถยนต์ พ.ศ. 2522 และประกาศคณะกรรมการประจำ

กรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดสถานที่ตั้งวินและหลักเกณฑ์การออกหนังสือรับรองการใช้จักรยานยนต์รับจ้างในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2563 โดยภาพรวมแล้ว ผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างทำงานนี้เป็นอาชีพหลัก เพราะพิจารณาจากชั่วโมงการทำงานต่อวัน พบว่า มากกว่า 7 ชั่วโมง รวมแล้ว 88.5% แต่มีผู้ขับจำนวนไม่น้อยมีอาชีพอื่น 34.5% และทำงานโดยใช้แอปพลิเคชันเรียกรถ 8%

3.1 รายการของการคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง

จากงานวิจัยนี้ นอกจากสำรวจข้อมูลพื้นฐานด้านอาชีพและการทำงานแล้ว ยังสนใจถึงการคุ้มครองทางสังคม ซึ่งนำเสนอไว้ในตารางที่ 1 เป็นภาพรวมของผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างในกรุงเทพมหานคร สามพื้นที่ ได้แก่ เขตอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยว เขตศูนย์กลางธุรกิจและพาณิชยกรรม และเขตที่อยู่อาศัยชานเมืองทั้งที่เป็นและไม่เป็นเกษตรกรรม ครอบคลุม 50 เขตของกรุงเทพมหานคร

ตารางที่ 1 รายการของการคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง

รายการ	ความครอบคลุมของการคุ้มครองทางสังคม					
	มี		ไม่มี		ไม่ทราบ	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
มาตรการด้านแรงงาน						
ประกันสังคม	110	27.5	290	72.5	-	-
ฝึกอบรมหน่วยงานภาครัฐ	15	3.8	361	90.3	24	6.0
รวมกลุ่มสมาคม สหกรณ์ ชมรมหรืออื่น ๆ	16	4	362	90.5	22	5.5

รายการ	ความครอบคลุมของการคุ้มครองทางสังคม					
	มี		ไม่มี		ไม่ทราบ	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
มีข้อตกลงหรือสัญญาของงานอื่น	19	4.8	374	93.5	7	1.8
เข้าถึงสินเชื่อเพื่อประกอบอาชีพ	43	10.8	337	84.3	20	5.0
สวัสดิการและการช่วยเหลือทางสังคม						
ประกันสุขภาพถ้วนหน้า	262	65.5	133	33.3	5	1.3
บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	98	24.5	302	75.5	-	-
กองทุนการออมแห่งชาติ	4	1.0	347	86.8	49	12.3
เงินอุดหนุนบุตรแรกเกิดถึง 6 ปี	37	9.3	335	83.8	28	7.0
บำนาญผู้สูงอายุ	20	5.0	378	94.5	2	0.5
มาตรการทางการเงินและธุรกิจ						
ใช้แอปพลิเคชันส่งคนหรืออาหาร	32	8.0	368	92.0	-	-
ประกันสุขภาพกับบริษัทเอกชน	42	10.5	358	89.5	-	-
ใช้งานแอปพลิเคชันทางการเงิน	191	47.8	209	52.3	-	-
เข้าถึงสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย	14	3.5	376	94.0	10	2.5
จ่ายภาษีรายได้ประจำปี	42	10.5	338	84.5	20	5.0
มาตรการช่วงโควิดไวรัสระบาด						
เราไม่ทิ้งกัน	320	80.0	80	20.0	-	-
ข้อปดิมิติน	1	0.3	393	98.3	6	1.5
คนละครึ่ง	209	52.3	189	47.3	2	0.5
เราชนะ	307	76.8	91	22.8	2	0.5
เรารักกัน	17	4.3	375	93.8	8	2.0

จากตารางที่ 1 การพิจารณารายการของการคุ้มครองทางสังคม แบ่งออกเป็นสี่ด้าน ด้านแรกของมาตรการด้านแรงงาน พบว่า ผู้ขั้บรณจกรยานยนตรับจ้างส่วนมากเข้าไม่ถึงรายการต่าง ๆ เหล่านี้ มีเพียง การประกันสังคมที่มีสัดส่วนของการเข้าถึงความครอบคลุม 27.5% ในจำนวนนี้แบ่งออกเป็นผู้ประกันตนมาตรา 33 ที่ 7.3% มาตรา 39 ที่ 13.3% และมาตรา 40 ที่ 7% การจำแนกเช่นนี้ทำให้ความครอบคลุมไม่ถ้วนหน้า และสร้างเงื่อนไขให้การเข้าถึงรายการสวัสดิการนี้แตกต่างกันตามสถานะทางอาชีพและการจ้างงาน ด้านสองของสวัสดิการและการช่วยเหลือทางสังคม พบว่า ผู้ขั้บรณจกรยานยนตรับจ้างเข้าถึงประกันสุขภาพถ้วนหน้า 65.5% และส่วนที่เข้าไม่ถึงมิทั้งได้รับสิทธิประกันสังคมและไม่ทราบสถานะของตนเองใช้สิทธิในสถานพยาบาลใด นอกจากนี้ ผู้ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ 24.5% ถัดมากกองทุนการออมแห่งชาติถือเป็นการวางแผนทางการเงิน และประกันความเสี่ยงในระยะยาว แต่ขาดการมีส่วนร่วม เพราะมีเพียง 1% ที่เข้าถึงด้านนี้ ด้านสามของมาตรการทางการเงินและธุรกิจ พบว่า ผู้ขั้บรณจกรยานยนตรับจ้างที่ใช้แอปพลิเคชันเรียกรถมีเพียง 8% และมีจำนวนไม่น้อยที่ใช้แอปพลิเคชันธุรกรรมทางการเงินได้ถึง 47.8% ด้านสี่ของ มาตรการช่วงโคโรนาไวรัสระบาด มีผู้ขั้บรณจกรยานยนตรับจ้างได้รับสิทธิโครงการเราไม่ทิ้งกัน 3 เดือน เดือนละ 5,000 บาท ถึง 80% และได้รับโครงการคนละครึ่งถึง 52.3% ในจำนวนนี้จะใช้สิทธิโครงการข้อปดคินไม่ได้ ต้องเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง และบางคนไม่ได้รับโครงการคนละครึ่งเพราะ มีสิทธิในบัตรสวัสดิการแห่งรัฐแล้ว ทำยนี้ได้รับโครงการเราชนะ 76.8% ในจำนวนนี้จะไม่ได้รับโครงการเรารักกัน เพราะกำหนดเงื่อนไขไว้เฉพาะ ผู้ประกันตนมาตรา 33 ซึ่งจำนวน 4.3% ที่ได้รับสิทธิเรารักกัน หมายความว่า ผู้ขั้บรณจกรยานยนตรับจ้างเหล่านั้นมีอาชีพเป็นลูกจ้าง

3.2 การคุ้มครองทางสังคมในสถานการณ์ปกติและภาวะวิกฤติ

การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้ขั้บรณจักรยานยนต์รับจ้างเกิดข้อจำกัดเพราะเงื่อนไขของการเข้าถึงหรือได้รับจากภาครัฐ การนำเสนอในบทความนี้ไม่ให้ความสำคัญต่อผู้จัดสวัสดิการที่ไม่ใช่รัฐ (non-state welfare provision) เนื่องจากหน้าที่หลักนี้ต้องเป็นภาครัฐรับผิดชอบ จึงแบ่งพิจารณาออกเป็นสองส่วนคือ การคุ้มครองทางสังคมในสถานการณ์ปกติและภาวะวิกฤติ

ตารางที่ 2 รายการการคุ้มครองทางสังคมของผู้ขั้บรณจักรยานยนต์รับจ้างในสถานการณ์ปกติ

รายการการคุ้มครองทางสังคม		ทะเบียนรถจักรยานยนต์ (N = 400)				X ²	p-value
		ป้ายเหลือง (N = 302)		ป้ายขาว (N = 98)			
		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
ประกันสังคม	มี	85	21.3	25	6.3	.765	.858
	ไม่มี	217	54.3	73	18.3		
บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	มี	78	19.5	20	5.0	1.175	.278
	ไม่มี	224	56.0	78	19.5		
ประกันสุขภาพถ้วนหน้า	มี	204	51.0	58	14.5	2.632	.268
	ไม่มี	95	23.8	38	9.5		

จากตารางที่ 2 เป็น “การเปรียบเทียบระหว่างรายการของการคุ้มครองทางสังคมกับการจดทะเบียนรถจักรยานยนต์รับจ้าง” โดยยกตัวอย่างสามรายการสิทธิประโยชน์ในสถานการณ์ปกติ ดังนี้

(1) การประกันสังคม³ พบว่า การไม่จดทะเบียนเป็นรถจักรยานยนต์รับจ้างทำให้มีป้ายทะเบียนรถสีขาว แต่มีประกันสังคมถึง 6.3% หมายความว่า คนกลุ่มนี้มีบางส่วนที่มีอาชีพอื่นแล้วมีความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง ส่วนที่มีการจดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายแล้วมีประกันสังคมถึง 21.3% ในจำนวนนี้มีทั้งที่มีนายจ้าง และไม่มีนายจ้าง จึงมีทั้งผู้ประกันตนทั้งแบบภาคบังคับและสมัครใจ เพราะผู้ขับรถบางส่วนที่จดทะเบียนจักรยานยนต์รับจ้าง แต่ก็มียานอื่นที่มีการจ้างงานเต็มเวลา

³ การประกันสังคม แบ่งผู้ประกันตนออกเป็นสามกลุ่ม คือ

- มาตรา 33 เป็นการประกันตนภาคบังคับในกรณีที่มีความสัมพันธ์การทำงานระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง ซึ่งคนกลุ่มนี้ต้องสมทบเงินในแต่ละเดือน นายจ้างสมทบ 5% ลูกจ้าง 5% และรัฐ 2.75% โดยกำหนดจากฐานรายได้ไม่ต่ำกว่า 1,650 บาทต่อเดือน และสูงสุดไม่เกินเดือนละ 15,00 บาท ส่วนสิทธิประโยชน์ครอบคลุม 7 กรณี ได้แก่ กรณีประสบอันตราย/เจ็บป่วย คลอดบุตร ทูพพลภาพ เสียชีวิต สงเคราะห์บุตร ชราภาพ และว่างงาน

- มาตรา 39 เป็นการประกันตนภาคสมัครใจ แต่มีเงื่อนไขต้องเป็นผู้ที่เคยประกันตนมาตรา 33 มาก่อนทำงานอาชีพอิสระ โดยออกจากประกันสังคมมาตรา 33 มาไม่เกิน 6 เดือน และต้องเคยสมทบเงินในมาตรา 33 มาแล้วไม่น้อยกว่า 12 เดือน ส่วนอัตราการสมทบ 9% จากฐานรายได้ 4,800 บาท จึงต้องจ่ายเงินสมทบในอัตราเดียวกันทุกคน 432 บาทต่อเดือน สิทธิประโยชน์ครอบคลุม 6 กรณี ได้แก่ กรณีประสบอันตราย/เจ็บป่วย คลอดบุตร ทูพพลภาพ เสียชีวิต สงเคราะห์บุตร และชราภาพ ซึ่งสิทธิประโยชน์ต่อเนื่องจากการเป็นผู้ประกันตนมาตรา 33 เพียงแต่ไม่มีการชดเชยการว่างงาน

- มาตรา 40 เป็นการประกันตนภาคสมัครใจของแรงงานอิสระ แบ่งออกเป็นสามชุดรายการสิทธิประโยชน์ แต่ละชุดรายการมีอัตราสมทบไม่เท่ากัน ได้แก่ (1) จ่ายสมทบ 100 บาทต่อเดือน (จ่ายเอง 70 บาท และรัฐจ่าย 30 บาท) ครอบคลุม 3 กรณี คือ กรณีประสบอันตรายหรือเจ็บป่วย ทูพพลภาพ เสียชีวิต (2) จ่ายสมทบ 150 บาทต่อเดือน (จ่ายเอง 100 บาท และรัฐจ่าย 50 บาท) ครอบคลุม 4 กรณี คือ กรณีประสบอันตราย/เจ็บป่วย ทูพพลภาพ เสียชีวิต ชราภาพ (เงินบำเหน็จ) (3) จ่ายสมทบ 200 บาทต่อเดือน (จ่ายเอง 100 บาท รัฐสนับสนุน 100 บาท) ครอบคลุม 5 กรณี คือ กรณีประสบอันตราย/เจ็บป่วย ทูพพลภาพ เสียชีวิต ชราภาพ (เงินบำเหน็จ/บำนาญ)

(2) บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ⁴ มีผู้ขั้บรตที่จดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายถึง 19.5% ที่ได้รับสิทธินี้ หมายความว่า จำนวนนี้เป็นผู้ขั้บรตที่มีรายได้ไม่เกิน 100,000 บาทต่อปี และมีสินทรัพย์ไม่เกิน 100,000 บาท รวมถึงการถือครองอสังหาริมทรัพย์ตามเงื่อนไขที่กำหนด เป็นการคัดกรองกลุ่มเป้าหมายด้วยฐานของความยากจนรายได้และทรัพย์สิน หลังจากนั้นภาครัฐควรพิจารณารายได้จากการทำงานของผู้ขั้บรต การยื่นรับสิทธิเมื่อปี 2559 เป็นรายได้ที่แท้จริงหรือไม่ ส่วนการยื่นภาษีรายได้ถือว่ามีเพียง 10.5% แล้วในจำนวนนี้มีบางคนเป็นการจ่ายภาษีรายได้ภาคบังคับตามสถานะของเป็นลูกจ้าง

(3) การประกันสุขภาพถ้วนหน้า⁵ จัดเป็นรูปแบบของการช่วยเหลือทางสังคม มีผู้ขั้บรตจดทะเบียนจกรยานยนต์รับจ้าง 51% ส่วนผู้ขั้บรตที่ไม่มีสิทธิประกันสุขภาพถ้วนหน้าคือมีสิทธิในประกันสังคม แต่มีผู้ประกันตนมาตรา 40 ที่เป็นภาคสมัครใจ ได้รับสิทธิประกันสุขภาพถ้วนหน้า เพราะประกันสังคมมาตรา 40 ไม่ครอบคลุมการรักษาพยาบาล จริงแล้ว การยกระดับระบบการคุ้มครองทางสังคมในเรื่องนี้ ควรให้ภาครัฐใช้ภาษีเป็นการจัดสวัสดิการไม่ควรให้ใช้การร่วมสมทบระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง และไม่ควรให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างภาคทางการและไม่เป็นทางการ

⁴ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นการช่วยเหลือ/สงเคราะห์โดยกำหนดเกณฑ์ของความยากจนเป็นเงื่อนไขของการเข้าถึงสิทธิ คือ ว่างานหรือรายได้ไม่เกิน 100,000 ในปี 2559 และมีสินทรัพย์ทางการเงินรวมแล้วไม่เกิน 100,000 บาท และไม่เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งสิทธิประโยชน์ ได้แก่ การให้เงินรายเดือน การให้ส่วนลดค่าก๊าซหุงต้ม การให้เงินค่าโดยสารรถประเภทต่าง ๆ แต่โครงการนี้ขาดการทบทวนสิทธิและขึ้นทะเบียนใหม่ ซึ่งการใช้เกณฑ์คัดกรองเช่นนี้ต้องมีระบบติดตามอย่างสม่ำเสมอ

⁵ การประกันสุขภาพถ้วนหน้า เป็นการบริหารโดยสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ เป็นโครงการสวัสดิการที่จัดให้ประชาชนถ้วนหน้า ยกเว้นผู้ที่มิประกันสังคมมาตรา 33 และ 39 รวมถึงผู้ที่มีสิทธิการรักษาพยาบาลของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งการขึ้นทะเบียนสิทธิจะยึดตามทะเบียนบ้านที่พักอาศัย ส่วนการใช้บริการตามหน่วยบริการที่มีชื่ออยู่ หากไม่สามารถรักษาได้ สถานพยาบาลจะส่งต่อจากหน่วยบริการปฐมภูมิไปยังสถานพยาบาลที่มีขนาดหรือศักยภาพมากกว่า เว้นแต่กรณีเจ็บป่วยฉุกเฉินตามเงื่อนไขที่กำหนดจะใช้บริการนอกเหนือหน่วยบริการที่มีชื่ออยู่ในโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า

ตารางที่ 3 รายการการคุ้มครองทางสังคมของผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง
 ในวิกฤติการณ์โควิด-19

รายการการคุ้มครองทางสังคม		ทะเบียนรถจักรยานยนต์ (N = 400)				X ²	p-value
		ป้ายเหลือง (N = 302)		ป้ายขาว (N = 98)			
		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
เราไม่ทิ้งกัน	มี	251	62.8	69	17.3	7.464	.006*
	ไม่มี	51	12.8	29	7.3		
คนละครึ่ง	มี	153	38.3	56	14.0	2.103	.349
	ไม่มี	148	37.0	41	10.3		
เรารักกัน	มี	13	3.3	4	1.0	6.373	.041*
	ไม่มี	286	71.5	89	22.3		

จากตารางที่ 3 เป็น “การเปรียบเทียบระหว่างรายการของการคุ้มครองทางสังคมกับการจดทะเบียนรถจักรยานยนต์รับจ้าง” ยกตัวอย่างสามารถสถิติประโยชน์ในวิกฤติการณ์โควิด-19 มีดังนี้

(1) โครงการเราไม่ทิ้งกัน⁶ ช่วยเหลือเดือนละ 5,000 บาท จำนวน 3 เดือน รวมเป็นเงิน 15,000 บาท ระหว่างเดือนมีนาคม - พฤษภาคม 2563

⁶ โครงการเราไม่ทิ้งกัน เป็นมาตรการช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากมาตรการปิดเมืองของรัฐบาลในช่วงที่โควิด-19 ระบาดครั้งแรก ระหว่างเดือน มีนาคม - มิถุนายน 2563 ให้เดือนละ 5,000 บาท เป็นจำนวน 3 เดือน รวมทั้งหมด 15,000 บาท โดยเงื่อนไขของการได้รับสิทธิ คือ เป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระ ลูกจ้างชั่วคราว ผู้ประกันตนมาตรา 39 และ 40 หรือมาตรา 33 ที่สมทบไม่ครบ 6 เดือน และไม่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐและผู้รับบำนาญ อย่างไรก็ตาม โครงการนี้ยังไม่ใช้เงื่อนไขของการใช้ PromptPay ในการรับเงินช่วยเหลือเท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้หมายเลขเงินฝากบัญชีธนาคารได้ แล้วยังประสบปัญหาของการคัดกรองที่ไม่ตรงกลุ่มเป้าหมาย มีผู้ตกหล่นจากโครงการ จนต้องทบทวนสิทธิซ้ำ จึงมีผู้เดือดร้อนไม่น้อยได้รับเงินช่วยเหลือล่าช้า

เป็นการช่วยเหลือในรูปแบบของเงินโอนระยะสั้น เพื่อบรรเทาภาวะฉับพลันพบว่า ผู้ขั้บรตที่จดทะเบียนจักรยานยนต์รับจ้างถึง 62.8% และไม่จดทะเบียนอีก 17.3% แต่มีผู้ขั้บรตทั้งกลุ่มที่หลุดจากมาตรการช่วยเหลือนี้ถึง 20% เป็นไปได้ว่า ผู้ขั้บรตกลุ่มนี้มีอาชีพอื่นที่มีความสัมพันธ์การจ้างงานระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง และอีกกลุ่มคือผู้ขั้บรตที่เข้าไม่ถึงเพราะขาดทักษะทางเทคโนโลยี นอกจากนี้พบค่านัยสำคัญทางสถิติ (p-value) ที่ .006 ของความสัมพันธ์ระหว่างทะเบียนรถจักรยานยนต์และโครงการเราไม่ทิ้งกัน ด้วยเหตุที่สถานะของการได้รับสิทธิมีเกณฑ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะสถานะทางอาชีพ (occupational status) ที่มีผลทางตรงให้ผู้ขั้บรตบางคนไม่ได้รับสิทธิของโครงการนี้

(2) โครงการคนละครึ่ง⁷ ในระยะแรกระหว่างเดือน ธันวาคม 2563 - มีนาคม 2564 กำหนดเงื่อนไขให้เฉพาะผู้ที่ไม่ได้รับสิทธิบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ และกำหนดจำนวนของผู้รับสิทธิ จึงเป็นมาตรการช่วยเหลือที่ไม่ใช่เกณฑ์ของรายได้เหมือนกับโครงการเราชนะและเรารักกัน กรณีของผู้ขั้บรตจักรยานยนต์รับจ้างทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนได้รับสิทธินี้รวม 53.3% เมื่อหักลบกับผู้ที่ได้รับสวัสดิการแห่งรัฐอีก 25.5% หมายความว่าอีก 21.2% เป็นกลุ่มที่ตกหล่นและเข้าไม่ถึงโครงการนี้ มีความเป็นไปได้ว่าทั้งการลงทะเบียนไม่ทันตามจำนวนที่กระทรวงการคลังกำหนดไว้ หรือขาดทักษะทางเทคโนโลยีและสมาร์ทโฟนจึงไม่ได้รับสิทธินี้ อีกด้านสะท้อนให้เห็นว่า

⁷ โครงการคนละครึ่ง เป็นมาตรการบรรเทาค่าครองชีพของประชาชน โครงการดำเนินมาแล้วสามระยะ แต่ระหว่างเก็บข้อมูลวิจัยดำเนินอยู่ในระยะที่ 2 ต่อเนื่องมาจากระยะที่ 1 โดยใช้สิทธิได้ระหว่างวันที่ 23 ตุลาคม - 31 มีนาคม 2564 และปัจจุบันอยู่ในโครงการระยะที่ 3 ใช้สิทธิได้ระหว่างวันที่ 1 กรกฎาคม - 31 ธันวาคม 2564 ให้สิทธิประโยชน์เป็นวงเงินที่ภาครัฐอุดหนุนให้ เช่น ในระยะที่ 1-2 รวมแล้ว 3,500 บาท และระยะที่ 3 รวม 4,500 บาท ตลอดโครงการ เงื่อนไขของการใช้สิทธิ คือ รัฐจะให้อุดหนุนให้ครึ่งหนึ่งของสินค้าหรือบริการ วันละไม่เกิน 150 บาท ใช้เงินไม่ครบจำนวนจะสมทบต่อไปวันถัดไป แล้วกำหนดให้ต้องจ่ายผ่านแอปพลิเคชันเป่าดังโดยผูกกับ PromptPay อีกทั้งในโครงการระยะที่ 3 ขยายให้ซื้ออาหารผ่านแอปพลิเคชันบริการส่งอาหารได้

ไม่ใช่ยังมีคนจำนวนไม่น้อยใช้เทคโนโลยีไม่ได้ แต่บางคนให้ความเห็นว่าการใช้สมาร์ทโฟน นอกจากต้องเสียค่าอุปกรณ์แล้ว ยังต้องจ่ายค่าบริการอินเทอร์เน็ต ซึ่งเรื่องนี้รัฐบาลและภาครัฐควรทบทวนแนวทางว่าการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตควรเป็นโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล ที่มีราคาถูกหรือฟรีสำหรับประชาชน

(3) โครงการเรารักกัน⁸ ช่วยเหลือระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – พฤษภาคม 2564 กำหนดเงื่อนไขให้เป็นผู้ประกันตนมาตรา 33 ของประกันสังคม และไม่มีสิทธิในบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ หมายความว่าถ้าเป็นลูกจ้างตามมาตราดังกล่าวแล้ว แต่ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเพราะรายได้ต่อปีไม่ถึงเกณฑ์ที่กำหนดก็จะไม่ได้รับมาตรการช่วยเหลือนี้ หรือมีเงินออมในบัญชีเงินฝากไม่เกิน 500,000 บาท แต่จำนวนที่สำรวจพบในงานวิจัยมีผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์รับจ้างที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนที่ได้รับการช่วยเหลือ 4.3% ในผู้ขับขี่จำนวนนี้จึงชัดเจนว่ามีสถานะเป็นลูกจ้างแม้จำนวนไม่มากแต่พบค่านัยสำคัญทางสถิติ (p-value) ที่ .041 ของความสัมพันธ์ระหว่างทะเบียนรถจักรยานยนต์และโครงการเรารักกันด้วยเหตุที่ประกันสังคมมีมาตรา 33, 39 และ 40 ทำให้ถูกใช้เป็นเงื่อนไขของ

⁸ โครงการเรารักกัน เป็นมาตรการช่วยเหลือทางตรงโดยจ่ายเงินให้แก่ผู้ประกันตนมาตรา 33 มีระยะเวลาโครงการ 21 กุมภาพันธ์ – 30 มิถุนายน 2564 แรกเริ่มกำหนดให้จ่ายรายสัปดาห์ สัปดาห์ละ 1,000 บาท รวม 4,000 บาท แล้วเพิ่มเติมให้อีก 2,000 บาทในเดือน พฤษภาคม 2564 แต่เงื่อนไขสำคัญของโครงการนี้ทำให้ผู้ประกันตนมาตรา 33 ที่มีเงินออมในบัญชีเงินฝากเกิน 500,000 บาทไม่ได้รับสิทธินี้ ซึ่งกระทรวงการคลังขาดการพิจารณาอย่างรอบด้าน เพราะบางคนอาจมีเงินออมมาก แต่ไม่มีสินทรัพย์ หรือบางคนมีเงินออมน้อย แต่มีสินทรัพย์มาก ซึ่งเกณฑ์การคัดกรองจริงแล้วต้องใช้ออมควบคู่กับการพิจารณาพร้อมกับสินทรัพย์และหนี้สิน

การได้รับสิทธินี้ ขณะที่โครงการเราชนะ⁹ ใช้เกณฑ์ตรงข้ามกันคือ ผู้ที่ไม่อยู่ในมาตรา 33 ของประกันสังคม รวมถึงแรงงานไม่เป็นทางการ และผู้ที่มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐก็ได้รับวงเงินเพิ่ม 675 หรือ 700 บาทต่อสัปดาห์

3.3 ความไม่ครอบคลุมและช่องว่างของการคุ้มครองทางสังคม

ถัดมา การพิจารณา “ช่องว่างของการคุ้มครองทางสังคม” หมายความว่า ความไม่ครอบคลุมของรายการสิทธิประโยชน์ เนื่องจากประการแรก คือ บางรายการมีความซ้ำซ้อนกันระหว่างเครื่องมือของการช่วยเหลือทางสังคมและการประกันสังคม และประการที่สองคือ บางรายการถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขของการได้รับสิทธิ ใช้การคัดกรองกลุ่มเป้าหมาย ส่งผลให้เกิดการไม่เข้าเกณฑ์และตกหล่น

⁹ โครงการเราชนะ เป็นมาตรการช่วยเหลือทางตรงโดยจ่ายเงินให้แก่บุคคลที่ไม่ได้เป็นผู้ประกันตนมาตรา 33 และเจ้าหน้าที่รัฐ มีระยะเวลาโครงการ 29 มกราคม – 30 มิถุนายน 2564 แรกเริ่มกำหนดให้จ่ายรายสัปดาห์ สัปดาห์ละ 1,000 บาท รวม 7,000 บาท แล้วเพิ่มเติมให้อีก 2,000 บาทในเดือนพฤษภาคม 2564 แต่เงื่อนไขสำคัญของโครงการนี้คือไม่เป็นผู้มีรายได้ไม่เกิน 300,000 บาท และเงินออมในบัญชีเงินฝากเกิน 500,000 บาท ซึ่งเกณฑ์เช่นนี้ใช้คำอธิบายเดียวกับโครงการเรารักกันตามที่กล่าวไปแล้ว ด้วยเหตุที่รัฐบาลและกระทรวงการคลังเห็นว่าสองโครงการนี้จัดทำขึ้นเพื่อช่วยเหลือคนจนหรือผู้มีรายได้น้อย แต่ไม่พิจารณาจากผลกระทบของโคโรนาไวรัสเป็นประเด็นสำคัญ

ตารางที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างบัตรสวัสดิการแห่งรัฐและมาตรการช่วยเหลือในช่วงโควิดระบาด

รายการการคุ้มครองทางสังคม		ทะเบียนรถจักรยานยนต์ (N = 400)			
		ป้ายเหลือง (N = 302)		ป้ายขาว (N = 98)	
		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ					
มี	ได้รับโครงการเราไม่ทิ้งกัน	64	16	19	4.8
	ไม่ได้รับโครงการเราไม่ทิ้งกัน	14	3.5	1	0.3
ไม่มี	ได้รับโครงการเราไม่ทิ้งกัน	187	46.8	50	12.5
	ไม่ได้รับโครงการเราไม่ทิ้งกัน	37	9.3	28	7
มี	ได้รับโครงการคนละครึ่ง	0	0	0	0
	ไม่ได้รับโครงการคนละครึ่ง	78	19.5	20	5
ไม่มี	ได้รับโครงการคนละครึ่ง	153	38.3	56	14
	ไม่ได้รับโครงการคนละครึ่ง	70	17.5	21	5.3
มี	ได้รับโครงการเรารักกัน	0	0	0	0
	ไม่ได้รับโครงการเรารักกัน	78	19.5	20	5
ไม่มี	ได้รับโครงการเรารักกัน	13	3.3	4	1
	ไม่ได้รับโครงการเรารักกัน	208	52	69	17.3

จากการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของการได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐและมาตรการช่วยเหลือต่าง ๆ ในช่วงโควิดระบาด โดยจำแนกตามการจดทะเบียนจักรยานยนต์รับจ้างในตารางที่ 4 พบข้อสังเกตของผู้ขั้บรจการยานยนต์รับจ้างที่ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ดังนี้

ประการแรก การได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐไม่มีผลต่อการได้รับสิทธิโครงการเราไม่ทิ้งกัน เนื่องจากไม่ได้กำหนดเงื่อนไขของการมีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ทำให้ผู้ขั้บรณไม่ว่าจะจดทะเบียนหรือไม่จดทะเบียนได้รับโครงการเราไม่ทิ้งกันถึง 80% แล้วจากการสัมภาษณ์ในกรณีศึกษาของผู้ขั้บรณ จักรยานยนต์รับจ้างพบความสำคัญบางประการคือ ผู้ขั้บรณที่มีอาชีพอื่นเป็นงานหลักหรืองานเสริม แต่เป็นผู้ประกันตนมาตรา 33 ของประกันสังคมก็จะไม่ได้รับสิทธิการช่วยเหลือในโครงการนี้ ซึ่งอนุมานได้ว่าใน 20% ที่เหลือเป็นไปได้ว่าจะมีอาชีพอื่น หรืออาจมีบางส่วนที่หลุดจากระบบเพราะเข้าไม่ถึงการใช้งานธุรกรรมทางการเงินดิจิทัล

ประการสอง การได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมีผลต่อการได้รับโครงการคนละครึ่ง เพราะไม่มีใครที่ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐแล้วได้รับสิทธิของโครงการคนละครึ่ง แต่พบว่า มีผู้ขั้บรณทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนแล้วไม่มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ แต่ไม่ได้รับโครงการคนละครึ่งถึง 22.8% เป็นไปได้ว่า จำนวนนี้คือผู้ขั้บรณที่เข้าไม่ถึงมาตรการช่วยเหลือเพื่อบรรเทาค่าใช้จ่ายตามวัตถุประสงค์ของโครงการคนละครึ่ง ซึ่งจากการสัมภาษณ์กรณีศึกษาพบผู้ขั้บรณไม่น้อย เข้าไม่ถึงเทคโนโลยีในช่วงที่โคโรนาไวรัสระบาดระลอกแรก และการเรียนรู้แอปพลิเคชันต่าง ๆ ต้องให้คนใกล้ชิดสอนหรือแนะนำ เช่น สมาชิกในครอบครัวและภายในสถานที่ตั้งวัน ซึ่งแอปพลิเคชันที่เป็นคือการสื่อสารในสังคมออนไลน์และธุรกรรมทางการเงินของธนาคาร

ประการสาม การได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมีผลต่อการได้รับโครงการเรารักกัน เพราะเกณฑ์ขึ้นอยู่กับว่า ถ้าเป็นผู้ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐแล้วจะไม่ได้รับโครงการเรารักกัน นอกจากนี้ต้องไม่ได้รับสิทธิโครงการเราชนะขณะที่โครงการนี้จัดทำขึ้นเพื่อให้การช่วยเหลือครอบคลุมถึงผู้ประกันตนมาตรา 33 ของประกันสังคม ส่งผลให้ผู้ได้รับโครงการเรารักกันมีเพียง 4.3%

ในจำนวนนี้มีความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง และมีเงินออมในบัญชีเงินฝากธนาคารไม่เกิน 500,000 บาทตามเกณฑ์ที่โครงการกำหนดไว้

ตารางที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างการประกันสุขภาพถ้วนหน้าและการประกันสังคม

รายการการคุ้มครองทางสังคม		ทะเบียนรถจักรยานยนต์ (N = 400)			
		ป้ายเหลือง (N = 302)		ป้ายขาว (N = 98)	
		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การประกันสุขภาพถ้วนหน้า					
มี	มีประกันสังคม มาตรา 40	13	3.3	5	1.3
	ไม่มีประกันสังคม	181	45.3	50	12.5
ไม่มี	มีประกันสังคม มาตรา 33	19	4.8	8	2
	มีประกันสังคม มาตรา 39	32	8	8	2
	ไม่มีประกันสังคม	35	8.8	21	5.3

จากการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของการได้รับประกันสุขภาพถ้วนหน้าและการประกันสังคมตามมาตรา 33, 39 และ 40 โดยจำแนกตามการจดทะเบียนจักรยานยนต์รับจ้างในตารางที่ 5 พบข้อสังเกตของผู้ขับขี่จักรยานยนต์รับจ้างในความสัมพันธ์ข้างต้น ดังนี้

ประการแรก ผู้ขับขี่ทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนที่มีสิทธิของการประกันสุขภาพถ้วนหน้าและประกันสังคมมาตรา 40 เนื่องจากรายการสิทธิประโยชน์ของการประกันสังคมไม่ครอบคลุมด้านการรักษาพยาบาล แต่กำหนดให้ผู้ขับขี่ต้องใช้สิทธิประกันสุขภาพถ้วนหน้า

จึงเกิดความแตกต่างจากมาตรา 33 และ 39 ที่ครอบคลุมเรื่องนี้ สะท้อนให้เห็นสองแง่จากการสัมภาษณ์กรณีศึกษา คือ (1) การขาดแรงจูงใจให้ผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างสมัครเป็นผู้ประกันตนระบบสมัครใจ เพราะไม่เห็นผลประโยชน์เฉพาะหน้า แต่เป็นสิทธิประโยชน์สำหรับการจัดการความเสี่ยงที่ประเมินแล้วเกิดขึ้นยากหรือโอกาสเกิดขึ้นน้อยมาก ๆ เช่น ทุพพลภาพและเสียชีวิต (2) การประกันภัยของบริษัทเอกชนให้การคุ้มครองค่ารักษาพยาบาลและการชดเชยการขาดรายได้ให้ ซึ่งให้ผลประโยชน์ได้มากกว่าการประกันสังคมอย่างเห็นได้ชัด

ประการสอง ผู้ขับรถทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนที่ไม่มีสิทธิของการประกันสุขภาพ แต่มีสิทธิประกันสังคมมาตรา 33 ถึง 6.8% เป็นผู้ขับรถกลุ่มที่มีอาชีพอื่นเป็นลูกจ้างด้วยอีกงานหนึ่ง ขณะที่มาตรา 39 มี 10% หมายความว่า ผู้ขับรถกลุ่มนี้สมัครใจประกันตนแล้วได้รับสิทธิประโยชน์เหมือนกับผู้ประกันตนมาตรา 33 แต่ไม่ครอบคลุมสิทธิประโยชน์ของการว่างงาน ส่วนผู้ขับรถที่ไม่มีทั้งประกันสุขภาพถ้วนหน้าและประกันสังคมมี 15.1% ซึ่งจากการสัมภาษณ์กรณีศึกษาพบว่า ผู้ขับรถบางคนไม่ทราบว่าตนเองมีสิทธิการประกันสุขภาพถ้วนหน้าหรือไม่ และไม่ทราบว่าถ้ามีแล้วตนเองใช้สิทธิได้ในสถานพยาบาลใด ยิ่งกว่านี้ผู้ขับรถบางคนมองเรื่องสุขภาพและความปลอดภัยไม่สำคัญมากนัก ทั้งที่ลักษณะของงานมีความเสี่ยงสูงและทำงานบนท้องถนนซึ่งเกิดอุบัติเหตุจากการทำงานได้ทุกเมื่อ

4. การทบทวนและพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้ขี้อพยพย้ายถิ่น

จากการนำเสนอข้อค้นพบในช่องว่างการคุ้มครองทางสังคมของผู้ขี้อพยพย้ายถิ่น ซึ่งเป็นหนึ่งอาชีพในเศรษฐกิจไม่เป็นทางการจริงแล้วไม่ใช่ประเด็นใหม่ท่ามกลางกระแสของเศรษฐกิจดิจิทัลและโคโรนาไวรัสระบาด เพราะทั้งหน่วยงานภาครัฐและองค์กรภาคประชาสังคมตระหนักถึงเรื่องนี้มาตั้งแต่หลังวิกฤติเศรษฐกิจเอเซียในปี 2540 ทำให้สภาพพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้จัดสัมมนาและนำเสนอเรื่องนี้ขับเคลื่อนผ่านการแก้ปัญหาการว่างงานและความยากจน รวมถึงการคุ้มครองแรงงานและกำหนดระดับมาตรฐานขั้นต่ำของสวัสดิการสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545) ในเวลาใกล้เคียง ILO และธนาคารโลก (World Bank) ก็ร่วมมือทางวิชาการกับกระทรวงแรงงาน ทั้งกลุ่มเป้าหมายของเด็ก คนพิการ และผู้สูงอายุ แต่ขาดกลุ่มคนช่วงวัยแรงงาน (กุศล สุนทรธาดา และคณะ, 2545ก; 2545ข; 2545ค) แต่พบการยกระดับสิทธิประโยชน์ของการว่างงานให้ครอบคลุมในระบบประกันสังคม เนื่องจากการประสบการณ์ของวิกฤติเศรษฐกิจทำให้หลายฝ่ายเริ่มให้ความสำคัญและผลักดันเรื่องนี้ (ธนาคารโลก และ กระทรวงแรงงาน, 2545)

ผ่านมาหลังจากนั้นกว่า 10 ปีที่ประเทศไทยสนใจเรื่องการคุ้มครองทางสังคม แต่กลับไม่มีหลักการเฉพาะในรูปแบบของยุทธศาสตร์และนโยบายการคุ้มครองทางสังคมเหมือนกับหลายประเทศ เช่น เมียนมา กัมพูชา และลาว แต่พบในนโยบายและแผนงานตามสวัสดิการสังคมหรือรายการสิทธิประโยชน์ของโครงการต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงความไม่ชัดเจนของบทบาทและหน้าที่รับผิดชอบของกระทรวงแรงงาน และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ คือ ไม่มีผู้เล่นหลักเรื่องนี้ และทั้งสองผู้เล่นนี้ก็ขาดบูรณาการความร่วมมือเรื่องนี้ ทั้งที่องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International La-

bour Organization: ILO) เคยให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ แล้วประเทศไทย
รับรองจะนำแนวคิดของฐานการคุ้มครองทางสังคม (social protection floor:
SPF) มาใช้ในหลักการของการประกันสังคม การบรรเทาความยากจน และ
ลดช่องว่างของนโยบายที่ไม่ครอบคลุมสำหรับทุกคน (International Labor
Office & United Nations Country Team in Thailand, 2013)

สถานะของการคุ้มครองทางสังคมของประเทศไทยในเวลานี้
หากพิจารณาตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (2561-2580) พบคำว่า “การคุ้มครอง
ทางสังคม” ในหน้า 1 ให้ความหมายว่า เป็นปัญหาคุณภาพของการให้บริการ
ภาครัฐ และการลดความเหลื่อมล้ำและความยากจน และหน้า 47 กำหนด
ให้การคุ้มครองทางสังคมเป็นสวัสดิการสังคมที่เน้นกลุ่มเป้าหมายเฉพาะที่มี
รายได้น้อย คนจน และผู้ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมเพราะถูกเลือกปฏิบัติ
ส่วนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560-2564)
ส่งเสริมเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เชื่อมโยงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
ไม่ปรากฏคำว่า การคุ้มครองทางสังคม แต่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ข้อที่ 1
ว่าด้วยการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ และยุทธศาสตร์ข้อที่ 2 ว่า
ด้วยการสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เพราะเน้นลด
ความยากจนให้คนเปราะบางมีคุณภาพชีวิตที่ดีและเข้าถึงทรัพยากรด้านการ
ศึกษา สุขภาพ การมีงานทำ และการพัฒนาชุมชน

ภาพรวมของนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาระดับชาติ พบว่า
การขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมเน้นความสำคัญกลุ่มเปราะบางเป็นสำคัญ
แต่ยังครอบคลุมกลุ่มคนทุกช่วงวัย ซึ่งเป็นการคุ้มครองทางสังคมทุกช่วงวัย
ของวงจรชีวิต (life cycle) ถือเป็นเรื่องสำคัญตามที่ ILO และธนาคารโลก
เสนอในเรื่องนี้ (ILO, 2010; World Bank, 2012)

ต่อมาการพิจารณาภารกิจของสองกระทรวงหลักที่เกี่ยวข้องกับภารกิจด้านนี้ คือ

(1) กระทรวงแรงงาน ไม่พบการบัญญัติคำนี้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ (2560-2579) ส่วนในแผนแม่บทพัฒนาแรงงานไทยในระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2560-2564 ปรับปรุงปี 2562) ใช้คำว่าหลักประกันทางสังคม มีความหมายเดียวกับความมั่นคงทางสังคม (social security) โดยขยายการประกันสังคมให้ครอบคลุมแรงงานทางการและไม่เป็นทางการ เป็นเพียงหนึ่งในองค์ประกอบของการคุ้มครองทางสังคม แต่ไม่เน้นเครื่องมือของการช่วยเหลือทางสังคมและแผนงานตลาดแรงงาน

(2) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จัดทำยุทธศาสตร์ 20 ปี ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2561-2580) นำกรอบแนวคิดการคุ้มครองทางสังคม มาใช้เพื่อออกแบบสวัสดิการตามแนวทางการคุ้มครอง การป้องกัน การส่งเสริม และการเปลี่ยนรูป ซึ่งบทบาทของกระทรวงฯ เน้นที่การช่วยเหลือทางสังคม และการบริการสังคมสำหรับกลุ่มคนเปราะบางเพื่อลดความยากจนและความเหลื่อมล้ำ พร้อมส่งเสริมความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก แล้วการพัฒนากระบวนการคุ้มครองทางสังคมเริ่มชัดเจนขึ้นในแผนปฏิบัติการระยะสั้น 3 ปี (2563-2565) เพื่อวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมให้เกิดการขับเคลื่อนเชิงนโยบายและกลไกของการคุ้มครองทางสังคม เน้นการบริการสังคม การดูแล และการจัดการรายกรณี

จากภารกิจของสองกระทรวง มีกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ครอบคลุมการคุ้มครองทางสังคมตามแนวทางของธนาคารโลก และ ILO ทางปฏิบัติของกระทรวงฯ เน้นกลุ่มเป้าหมายเป็น คนเปราะบาง จึงขาดการขับเคลื่อนกับกลุ่มเป้าหมายช่วงวัยทำงาน แล้วขอบเขตเรื่องนี้ก็กลายเป็นภารกิจของกระทรวงแรงงาน ทั้งที่เป็นช่วงวัยที่มีอายุยาวนานที่สุดของการดำรงชีวิต เว้นแต่จะส่งเสริมและคุ้มครองคนกลุ่มนี้ ต่อเมื่อเผชิญความเสี่ยง เช่น ความพิการ ความสูงวัย เป็นต้น ส่วนกระทรวงแรงงานไม่ได้เชื่อมโยงกับบทบาทเรื่องนี้ ทั้งที่ข้อเสนอฐานการคุ้มครองทางสังคมเกิดขึ้นจาก ILO

ข้อพิจารณาของการพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้ขี้อายงานยนต์รับจ้าง

บทความนี้จึงนำเสนอข้อค้นพบของการคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้ขี้อายงานยนต์รับจ้าง โดยพิจารณาจากเครื่องมือของธนาคารโลก แบ่งออกได้สามอย่าง ประกอบด้วย การช่วยเหลือทางสังคม (social assistance) การประกันสังคม (social insurance) และแผนงานตลาดแรงงาน (labour market programme) เป็นข้อเสนอของธนาคารโลกในกลางทศวรรษ 2550 ที่ให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมโอกาสการมีงานทำภายใต้ระบบการคุ้มครองทางสังคม (World Bank, 2012) แตกต่างจาก ILO ที่เน้นเครื่องมือสองอย่างข้างต้น ไม่นับรวมแผนงานตลาดแรงงาน ยิ่งกว่านั้น ILO ยังให้ความสำคัญเฉพาะการประกันสังคม โดยใช้หลักการของอนุสัญญาฉบับที่ 102 ว่าด้วยมาตรฐานขั้นต่ำทางสังคม และข้อแนะฉบับที่ 202 ว่าด้วยฐานการคุ้มครองทางสังคม เป็นกรอบแนวทางให้คำนึงถึงความสำคัญของทุกช่วงวัยของชีวิต (ILO, 2010)

หากพิจารณาจากรายการของการคุ้มครองทางสังคมที่เน้นในบทความนี้ หมายถึง “การจัดเตรียมสวัสดิการโดยรัฐ” (state welfare provision) ซึ่งในบทความนี้เป็นการรับมือกับการจ้างงานเสี่ยงและไม่เป็นทางการสำหรับงานในอนาคต การคุ้มครองทางสังคมเป็นนโยบายที่ลดความเปราะบางของผู้คนด้วยมาตรการช่วยเหลือทางสังคม เช่น การให้เงินโอน (Alfers, Lund & Moussie, 2018) แม้ว่าในประเทศโลกใต้มีขนาดของเศรษฐกิจไม่เป็นทางการเป็นสัดส่วนมากถึง 80% ส่งผลให้ประเทศเหล่านี้ส่วนมากใช้ระบบการคุ้มครองทางสังคมไม่เป็นทางการ (informal social protection) เช่น การนำทุนทางสังคมมาใช้เพื่อส่งเสริมการสร้างอาชีพเกษตรกรรมแล้วแปรรูปเพื่อจำหน่ายในตลาดค้าส่ง จริงแล้วยังเกิดการพัฒนาชุมชนและสังคมได้ในสถานการณ์ปกติแต่ระบบนี้แสดงให้เห็นอีกด้านท่ามกลางวิกฤติว่าไม่เหมาะสมและไม่สามารถรับมือความเสี่ยงที่เกิดขึ้นฉับพลันได้ด้วยการคุ้มครองทางสังคมไม่เป็นทางการ ขณะที่บทบาทของภาครัฐเป็นผู้เล่นสำคัญของการจัดเตรียมการคุ้มครองทางสังคม นอกจากนี้ การระบาดโคโรนาไวรัสส่งผลให้แนวทางการคุ้มครองทางสังคมเชิงเปลี่ยนรูป (transformative social protection) ตามที่ Devereux (2021) เสนอไว้ ไม่อาจบรรเทาและรับมือกับความเสี่ยงได้ด้วยการจัดการไม่เป็นทางการของปัจเจกบุคคลและกลุ่ม เช่น ครอบครัว ชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน

ทำนองเดียวกัน เครือข่ายนักวิชาการของ WIEGO ให้แนวทางสำหรับรัฐบาลและผู้กำหนดนโยบาย สำหรับแรงงานไม่เป็นทางการ ไม่ถูกกระทำให้เป็นอาชญากรรมโดยใช้ความรุนแรง การข่มขู่ และการยึดทรัพย์สินแล้วแนวทางการบรรเทาผลกระทบของโคโรนาไวรัสต้องสนับสนุนค่าชดเชยการว่างงานสำหรับแรงงานทุกประเภทไม่ใช่ภาคทางการ ต้องมีกระบวนการออกแบบและติดตามของการคุ้มครองทางสังคมสำหรับฟื้นฟูจากโคโรนาไวรัส (Chen et al., 2021) หากศึกษาแรงงานไม่เป็นทางการใน

ประเทศไทย พิจารณาจากรายงาน COVID-19 Crisis and the Informal Economy: Informal Workers in Bangkok, Thailand ที่สำรวจโดย WIEGO พบว่า ในช่วงโคโรนาไวรัสระบาด ผู้จ้างรายวันได้รับจ้างมีความเสี่ยงกับโรคระบาด แต่ไม่ได้รับการช่วยเหลือหน้ากากและเจลแอลกอฮอล์ ต้องเผชิญกับจำนวนผู้โดยสารลดลง และเกิดการแข่งขันกับธุรกิจแพลตฟอร์ม ส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงทางรายได้ งาน และอาชีพ (Federation of Informal Workers of Thailand, HomeNet Thailand, and the Foundation for Labour and Employment Protection, 2021)

จากข้างต้น การคุ้มครองทางสังคมเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับคนกลุ่มอาชีพนี้ ไม่ใช่เข้าไม่ถึงระบบการคุ้มครองทางสังคม แต่ปัญหาจริงแล้วคือความไม่ครอบคลุมของระบบการคุ้มครองทางสังคม ไม่เพียงแต่การขยายให้เข้าถึงระบบการคุ้มครองทางสังคม แต่ขาดกลไกและรายการสิทธิประโยชน์ที่ครอบคลุมสำหรับแรงงานไม่เป็นทางการ มีเพียงการประกันสังคมแบบสมัครใจตามมาตรา 40 เป็นเหตุให้ขาดแรงจูงใจและไม่ได้รับความสนใจจากแรงงาน อันที่จริงแล้ว ภาครัฐควรใช้เงินภาษี แทนที่การสมทบระหว่างลูกจ้างและนายจ้าง เป็นการสร้างหลักประกันแบบถ้วนหน้าให้กับประชาชนทุกคน ไม่เลือกปฏิบัติเป็นแรงงานทางการหรือไม่เป็นทางการ จึงเป็นข้อเสนอที่สอดคล้องกับแนวทางของการเปลี่ยนรูป หมายความว่านอกจากการเปลี่ยนแปลงแบบแผนและค่านิยมแล้ว ต้องทำให้เกิดการปฏิรูปกฎหมายเพื่อสร้างความเป็นธรรมสำหรับแรงงานทุกกลุ่มอย่างถ้วนหน้า (Devereux & Sabates-Wheeler, 2004; Devereux, 2021)

นอกจากการประกันสังคม หน่วยงานภาครัฐที่มีภารกิจเกี่ยวกับอาชีพจ้างรายวันรับจ้างต้องมีมาตรการช่วยเหลือทางสังคม (social assistance) เพราะแรงงานกลุ่มนี้ตามพระราชบัญญัติรถยนต์ พ.ศ. 2522 และประกาศคณะกรรมการประจำกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดสถานที่

ตั้งวันและหลักเกณฑ์การออกหนังสือรับรองการใช้จักรยานยนต์รับจ้างในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2563 กำหนดให้อาชีพนี้ต้องจดทะเบียนทั้งใบอนุญาตขับรถจักรยานยนต์สาธารณะและจดทะเบียนให้บริการจักรยานยนต์รับจ้าง หมายความว่า ผู้ขับรถที่จดทะเบียนทั้งสองเงื่อนไขนี้มีสถานะทางกฎหมาย แต่จากการสำรวจในงานวิจัยพบ 25% หรือจำนวน 1 ใน 4 ไม่จดทะเบียนถูกต้องทั้งสองเงื่อนไข ส่งผลให้ผู้ขับรถที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนได้รับความครอบคลุมของการคุ้มครองทางสังคมที่แตกต่างกัน เป็นปัญหาที่สะท้อนถึงการจัดสวัสดิการและมาตรการด้วยหลักเกณฑ์ของการคัดกรอง ซึ่งทำให้เกิดการตกหล่นและไม่ครอบคลุมการคุ้มครองทางสังคม

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างแทบไม่ได้รับการคุ้มครองทางสังคมใด ๆ เว้นแต่การได้รับสวัสดิการถ้วนหน้าสำหรับประชาชนทุกคน เช่น การประกันสุขภาพถ้วนหน้า มีที่ได้รับ 65.5% นอกนั้นเป็นสวัสดิการถ้วนหน้าเฉพาะกลุ่มเป้าหมายคือ บำนาญผู้สูงอายุ มีได้รับ 5% และเงินอุดหนุนบุตรแรกเกิด 9.3% เห็นได้ว่า เป็นสวัสดิการที่พิจารณาสิทธิและความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ขณะที่สวัสดิการคัดกรองกลุ่มเป้าหมาย เช่น บัตรสวัสดิการแห่งรัฐได้รับ 24.5% แล้วจำนวนนี้มี 19.5% เป็นผู้ขับรถที่จดทะเบียนขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง ซึ่งรัฐบาลไทยและกระทรวงการคลังไม่กำหนดหลักเกณฑ์โดยพิจารณาวงจรกิจติ และยังเห็นว่าสวัสดิการบนฐานความจำเป็นพื้นฐาน (needs-based approach) จนไม่สามารถก้าวข้ามวิธีคิดของการสงเคราะห์หรือช่วยเหลือคนจนบนเกณฑ์ของรายได้ สินทรัพย์ และเงินออม

จากการสำรวจผู้ขั้บรรณการยานยนต์รับจ้าง ข้อจำกัดสำคัญที่เป็นปัจจัยของการไม่ครอบคลุมและเข้าไม่ถึงระบบการคุ้มครองทางสังคมด้านแรกภาครัฐไม่ให้ความสำคัญต่อผู้ประกอบการอาชีพในเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ ด้านสอง ภาครัฐขาดนโยบายการทำให้เป็นทางการเพื่อขยายโอกาสการเข้าถึงสวัสดิการหรือมาตรการทางการเงินและธุรกิจได้มากขึ้น ด้านสาม ภาครัฐจัดสวัสดิการบนฐานความจำเป็นพื้นฐานด้วยวิธีการคัดกรองกลุ่มเป้าหมาย แต่ไม่มีมาตรการใด ๆ ที่จัดขึ้นมาเฉพาะอาชีพขั้บรรณการยานยนต์รับจ้าง ซึ่งการสัมภาษณ์ในกรณีศึกษาบางคนต้องการให้จัดตั้งกองทุนสำหรับอาชีพนี้ เพื่อชดเชยการขาดรายได้หรือเหตุอื่น ๆ แต่ทางปฏิบัติแล้วเป็นไปได้ยากที่การกำหนดนโยบายสาธารณะจะให้เฉพาะใครกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ถ้าโอกาสที่เป็นไปได้คือครอบคลุมทุกกลุ่มของแรงงานไม่เป็นทางการ

ถัดมาเกณฑ์ของสวัสดิการหรือมาตรการช่วยเหลือเช่นนี้เพิกเฉยปัญหาความเหลื่อมล้ำ และเกณฑ์การคัดกรองคนจนทั้งรายได้และทรัพย์สินควรพิจารณาหนี้สินอีกทางหนึ่ง ส่วนเกณฑ์สินทรัพย์ใช้วัดความยากจนได้ก็จริง แต่บางคนจนรายได้แต่ไม่จนทรัพย์สิน ภาครัฐต้องการให้จำหน่ายทรัพย์สินเพื่อเป็นรายได้หรือไม่ กรณีนี้อาจเป็นคนว่างงานในช่วงโควิดไวรัสหรือผู้สูงอายุที่ไม่สามารถทำงานได้ ยิ่งกว่านั้น เกณฑ์ของโครงการเราชนะและเรารักกันก็แสดงให้เห็นว่า การออมไม่ใช่เรื่องสำคัญในมุมมองของภาครัฐ แม้จะไม่มีรายได้เวลานั้น แต่มีเงินออมเกินกว่ากำหนดก็ไม่ได้รับการช่วยเหลือ ปัญหาเหล่านี้เหลื่อมซ้อนหลายเงื่อนไข จนทำให้การจัดการมาตรการช่วยเหลือในช่วงวิกฤติโควิดไวรัส ใช้ฐานข้อมูลพร้อมเพย์และบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เพื่อกำหนดเงื่อนไขการเข้าถึงสิทธิและเป็นไปได้ว่าผู้ขั้บรรณการยานยนต์รับจ้างเข้าไม่ถึงโครงการคนละครึ่งถึง 22.8%

ที่สำคัญภาครัฐไม่มีนโยบายสวัสดิการใด ๆ ที่รับรองเฉพาะกลุ่มอาชีพนี้ แต่มีการจัดการภาพรวมของนโยบายสังคม คือ การประกันสังคมแบบสมัครใจ การเข้าถึงหรือได้รับสิทธิ 27.5% ในจำนวนนี้ไม่ใช้การประกันสังคมแบบสมัครใจทั้งหมด เมื่อหักลบกับจำนวนผู้ประกันตนมาตราอีก 7.3% แล้ว หมายความว่า มีผู้ประกันตนมาตรา 39 และ 40 เหลือ 20.2% กลายเป็นปัญหาตามมาให้เห็นถึงการแบ่งแยกกลุ่มแรงงานในภาคทางการและไม่เป็นทางการ ยิ่งกว่านั้น ระบบที่ออกแบบมาทำให้เห็นว่าอาชีพจักรยานยนต์รับจ้างเป็นได้ทั้งงานหลักและงานเสริมรายได้ ส่งผลให้ผู้ขับรถหนึ่งคนมีสถานะทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จึงเป็นข้อถกเถียงสำคัญว่าการแบ่งแยกแรงงานออกเป็นภาคทางการหรือไม่เป็นทางการนั้นอาจไม่สามารถใช้เป็นคำอธิบายที่เหมาะสมได้อีกต่อไปในแวดวงวิชาการและผู้กำหนดนโยบายแรงงาน

อีกทั้ง มาตรการช่วยเหลือในสถานการณ์โควิด-19 ไร้สัถยิ์ชัดเจนแล้วว่า มีแรงงานที่หลุดจากระบบและเข้าไม่ถึงการช่วยเหลือ ทั้งยังใช้เกณฑ์ของประกันสังคมมาจำแนกการเข้าถึงโครงการราชชนะและเรารักกัน รวมถึงการระบาดระหว่างเดือนสิงหาคม 2564 ถึงปัจจุบัน ยังใช้เกณฑ์ของประกันสังคมมาตรา 40 มาช่วยเหลือเงินเดือนละ 5,000 บาท จำนวน 2 เดือนในเขตพื้นที่สีแดงเข้ม ซึ่งเป็นพื้นที่ควบคุมสูงสุด แต่ไม่เห็นแนวทางการรักษาให้ผู้ประกันตนเหล่านี้ส่งเงินสมทบต่อเนื่อง ซึ่งเป็นไปได้ว่าหลังจากเดือนพฤศจิกายน 2564 เป็นต้นไปจะเกิดการยุติการสมทบเงินของผู้ประกันตนมาตรา 40 ที่มารับเงินช่วยเหลือ 2 เดือน อันที่จริงแล้ว ภาครัฐควรกำหนดรายการของการคุ้มครองทางสังคมที่พิจารณาแรงงานโดยไม่จำแนกว่าในภาคทางการและไม่เป็นทางการ แล้วให้เป็นหน้าที่ของภาครัฐสำหรับการยกระดับประกันสังคมแบบถ้วนหน้า เพื่อลดช่องว่างของการคุ้มครองทางสังคมตามที่เสนอไป

ข้อเสนอแนะของบทความนี้ จึงส่งเสริมให้ผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างได้รับความครอบคลุมของการคุ้มครองทางสังคม ดังนี้

ประการแรก การขยายความครอบคลุมระบบการคุ้มครองทางสังคม ไม่เพียงการเพิ่มหรือยกระดับรายการของการคุ้มครองทางสังคมที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ต้องปฏิรูปโครงสร้างและกลไกการบริหารของหน่วยงานภาครัฐ ทั้งกระทรวงแรงงาน และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ แล้วยังต้องให้กรมการขนส่งทางบก และกรุงเทพมหานคร มาร่วมรับผิดชอบเรื่องนี้ เพราะเกี่ยวข้องกับการจดทะเบียนใบอนุญาตขับรถจักรยานยนต์สาธารณะและผู้ให้บริการจักรยานยนต์รับจ้าง ในงานวิจัยพบว่า มีผู้ขับที่ไม่มีจดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายถึงจำนวน 1 ใน 4 ของทั้งหมด

ประการสอง การพิจารณารายการสิทธิประโยชน์ของการคุ้มครองทางสังคม พบว่า ทุกรายการมีเงื่อนไขหรือเกณฑ์กำหนดไว้ ด้านหนึ่งเป็นการคัดกรองคุณสมบัติของผู้ที่เหมาะสมและตรงกลุ่มเป้าหมายของนโยบาย เช่น การได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐต้องจนทั้งรายได้และทรัพย์สิน อีกด้านเป็นการกีดกันหรือเบียดขับคนบางกลุ่มให้หลุดออกจากการคุ้มครองทางสังคม ไม่เฉพาะการประกันสังคมที่จำแนกแรงงานออกเป็นหลายกลุ่มทั้งในภาคทางการและไม่เป็นทางการ แล้วยังจำกัดให้ผู้ประกันตนมาตรา 40 ใช้ประกันสุขภาพถ้วนหน้า ทั้งที่การออกแบบระบบควรทำให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อหลีกเลี่ยงการเลือกปฏิบัติ

ประการสาม รายการของการคุ้มครองทางสังคมที่ไม่ได้รับความสำคัญจากหน่วยงานภาครัฐในฐานะผู้จัดเตรียมสวัสดิการ ได้แก่

แผนงานตลาดแรงงาน เนื่องจากไม่มีแนวทางการส่งเสริมและรักษาไว้ซึ่งอาชีพนี้ เกิดการแข่งขันกับเทคโนโลยีดิจิทัล แต่ไม่มีศักยภาพเพียงพอที่ต้านทานกระแสนี้ได้ แม้ว่าจากการสำรวจในงานวิจัยพบว่า

ผู้ขี้อายใช้แอปพลิเคชันสำหรับธุรกรรมทางการเงินถึง 47.8% ก็ตาม แต่กรมพัฒนาฝีมือแรงงานควรเพิ่มทักษะด้านดิจิทัลให้ผู้ขี้อายเหล่านี้ในรูปแบบที่ใช้งานได้จริง อีกด้านกรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานต้องเข้าใจบทบาทของการส่งเสริมให้เกิดความเป็นธรรมและรูปแบบธุรกิจใหม่ที่ทำให้ผู้ขี้อายได้รับผลกระทบทางอ้อม แต่ไม่มีหน่วยงานภาครัฐใดให้ความสำคัญในเชิงมาตรการทางกฎหมายและนโยบาย

มาตรการช่วยเหลือในสถานการณ์ปกติ เนื่องจากไม่มีสวัสดิการหรือรายการของการคุ้มครองทางสังคมใด ๆ ที่ให้เฉพาะกลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงในภาคไม่เป็นทางการ ทั้งที่ผู้ขี้อายขี้อายนอกรีตจ้างเป็นกลุ่มอาชีพที่มีการจดทะเบียนกับกรมการขนส่ง จึงไม่ได้ยากที่จัดมาตรการเฉพาะกลุ่มอาชีพเพื่ออำนวยความสะดวก บรรเทาปัญหา และยกระดับอาชีพให้ดำรงอยู่ได้ภายในเมือง อาทิ คุ้มครองส่วนลดค่าเช่าเพอเล้ง การเข้าถึงแหล่งเงินทุนสำหรับอาชีพนี้ แต่มาตรการช่วยเหลือทางสังคมทั้งหมดเป็นการกำหนดให้ตามมิติต่าง ๆ เช่น สุขภาพ การศึกษา การมีงานทำ ที่อยู่อาศัย แล้วอีกส่วนพิจารณาตามกลุ่มเป้าหมายตามช่วงวัย เช่น เด็ก คนพิการ ผู้สูงอายุ แต่ไม่เน้นเฉพาะอาชีพใดอาชีพหนึ่งของวัยทำงาน เนื่องจากการจัดสวัสดิการเฉพาะกลุ่มอาชีพใดอาชีพหนึ่งในภาคไม่เป็นทางการย่อมมีผู้ที่ไม่ได้รับประโยชน์เช่นเดียวกัน

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในการระบาดโควิด-19 ในเดือนสิงหาคม - กันยายน 2564 คือ การช่วยเหลือเงินโอนให้ผู้ประกันตนมาตรา 39 และ 40 ในจังหวัดที่กำหนดไว้ จำนวน 2 เดือน เดือนละ 5,000 บาท ขณะที่ผู้ประกันตนมาตรา 33 ในเก้าประเภทกิจการที่กำหนด จำนวน 2 เดือน เดือนละ 2,500 บาท ดังนั้น เกณฑ์การช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายโดยใช้ประกันสังคม เป็นวิธีคิดของการแบ่งระหว่างภาคทางการและไม่เป็นทางการ ส่งผลให้เกิดการเลือกปฏิบัติและไม่เป็นธรรมสำหรับอีกกลุ่ม ยิ่งกว่านี้ การใช้เกณฑ์การเป็นผู้ประกันตนของประกันสังคม เมื่อหลังโครงการช่วยเหลือครบกำหนดระยะเวลาแล้ว มีความเป็นไปได้สูงมากที่แรงงานไม่เป็นทางการจะไม่สมทบเงินประกันสังคม ซึ่งเป็นปัญหาตามมาให้การบริหารของสำนักงานประกันสังคม

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นการขยายผล และวิเคราะห์โดยใช้ข้อมูลการสำรวจจากดัชนีนิพนธ์เรื่อง “Precarity and Informality in the Labour Platform: The Social Protection Recommendation for Motorcycle Taxi Drivers” ของหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสาธารณะ และการจัดการภาครัฐ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กุศล สุนทรธาดา และคณะ. (2545ก). รายงานการศึกษากลุ่มเป้าหมายเด็กและตัวชี้วัดการดำเนินงานด้านการคุ้มครองทางสังคมของกรมประชาสัมพันธ์. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กุศล สุนทรธาดา และคณะ. (2545ข). รายงานการศึกษากลุ่มเป้าหมายคนพิการและตัวชี้วัดการดำเนินงานด้านการคุ้มครองทางสังคมของกรมประชาสัมพันธ์. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กุศล สุนทรธาดา และคณะ. (2545ค). รายงานการศึกษากลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุและตัวชี้วัดการดำเนินงานด้านการคุ้มครองทางสังคมของกรมประชาสัมพันธ์. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กลุ่มสถิติการขนส่ง กองแผนงาน. (2563). สถิติจำนวนวินและจำนวนผู้ขับที่รถจักรยานยนต์สาธารณะในเขตกรุงเทพมหานคร ณ 31 ธันวาคม 2563 สืบค้นเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2564 จาก <https://bit.ly/3Lixkn>
- เกรียงศักดิ์ ธีระโกวิทขจร และ วรคุณย์ ตุลารักษ์ (2563). รูปแบบงานใหม่ของคนขี่มอเตอร์ไซด์ส่งอาหารที่กำกับโดยแพลตฟอร์ม. มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES) และ สถาบันแรงงานและเศรษฐกิจที่เป็นธรรม.
- ชนิษฐา แต่มบุญเลิศชัย และคณะ. (2561). โครงการ ผลของการให้ความรู้ทางการเงินกับแรงจูงใจในการออม: กรณีจักรยานยนต์รับจ้าง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ทศพล ทรรศนกุลพันธ์ และคณะ. (2562). การพัฒนาระบบกฎหมายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำกับกลุ่มแรงงานรับจ้างอิสระที่ได้รับผลกระทบจากความท้าทายในศตวรรษที่ 21. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ธนาคารโลก และ กระทรวงแรงงาน. (2545). รายงานผลการศึกษาของผู้เชี่ยวชาญ
โครงการความร่วมมือเพื่อพัฒนาการคุ้มครองทางสังคม พ.ศ. 2543-
2545 ด้านประกันการว่างงาน. สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนัก
งานโครงการเงินกู้ต่างประเทศ และสำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน.

พระราชบัญญัติรถยนต์ พุทธศักราช 2522. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2564 จาก
<https://bit.ly/3FgeTXR>

ประกาศคณะกรรมการประจำกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดสถานที่ตั้งวินและ
หลักเกณฑ์การออกหนังสือรับรองการใช้จักรยานยนต์รับจ้างใน
กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2563. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2564 จาก
<https://bit.ly/3DaYxH>

เปี่ยมสุข สนิท และ อภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2563). คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิต
เมืองในประเทศไทย (คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในประเทศไทย).
สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.). สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2564
จาก <https://bit.ly/3a2H7H8>

ยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ 20 ปี (พ.ศ.
2561 - 2580). สืบค้นเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2564 จาก [https://bit.
ly/2Z1fmwN](https://bit.ly/2Z1fmwN)

ศาลปกครองกลาง. (2563). คดีพิพาทเกี่ยวกับการที่หน่วยงานทางปกครองหรือ
เจ้าหน้าที่ของรัฐละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้อง
ปฏิบัติ หรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวล่าช้าเกินสมควร (คดีหมายเลขดำที่
1750/2561 และคดีหมายเลขแดงที่ 1848/2563). เอกสารอัดสำเนา.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2545).
การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ : ความอยู่ดีมีสุขของ
คนไทย. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2564 จาก <https://bit.ly/3iXp5vc>

สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน. (2562). แผนแม่บทพัฒนาแรงงานไทยในระยะ
5 ปี (พ.ศ. 2560 - 2564). สืบค้นเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2564 จาก
<https://bit.ly/3vmLKpp>

อรรถกณัฐ วันทนนะสมบัติ และ เกรียงศักดิ์ ชีระโกวิทขจร. (2561). เศรษฐกิจแพลตฟอร์ม และผลกระทบต่อแรงงานภาคบริการในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันแรงงานและเศรษฐกิจที่เป็นธรรม (JELI) และ มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES).

ภาษาอังกฤษ

- Alfers, L., Lund, F. & Moussie, R. (2018). Informal workers and the future of work: A defence of work-related social protection. WIEGO resource document No. 37. Retrieved from <https://bit.ly/2Z0jX1G>
- Bajwa, U., Knorr, L., Di Ruggiero, E., Gastaldo, D. & Zendel, A. (2018). Towards an understanding of workers' experiences in the global gig economy. Retrieved from <https://bit.ly/3irDsrg>
- Chen, M. et al. (2021). COVID-19 and informal work: Distinct pathways of impact and recovery in 11 cities around the world. Retrieved from <https://bit.ly/3FX81Py>
- Devereux, S., & Sabates-Wheeler, R. (2004). Transformative social protection. Retrieved from <https://bit.ly/3aLQAD9>
- Devereux, S., & Cuesta, J. (2021). Urban-sensitive social protection: How universalized social protection can reduce urban vulnerabilities Post COVID-19. Progress in Development Studies, DOI: 10.1177/14649934211020858
- Federation of Informal Workers of Thailand, HomeNet Thailand, and the Foundation for Labour and Employment Protection. (2021). COVID-19 crisis and the informal economy: Informal workers in Bangkok, Thailand. Retrieved from <https://bit.ly/3j60BQb>
- International Labor Office. (2010). Extending social protection to all. Retrieved from <https://bit.ly/3DUki5x>

- International Labor Office & United Nations Country Team in Thailand. (2013). Social protection assessment based national dialogue: Towards a nationally defined social protection floor in Thailand. Retrieved from <https://bit.ly/3AWHYop>
- Kasemsukworarat, N. (1990). The economic analysis of hired-motorcycle service in Bangkok (Master Thesis, Faculty of Economics, Thammasat University). Retrieved from <https://bit.ly/3BbO5FR>
- Nirathron, N. et al. (2021). Population ageing in Thailand informal workers' preparedness for active ageing (Volume 3). Economic Research Institute for ASEAN and East Asia and Ageing Business & Care Development Centre. Retrieved from <https://bit.ly/37xeqAK>
- Orleans Reed, S., Ogando, A. C., Tulaphan, P. S., Samantrakul, C. & Towakulpanich, P. (2017). Informal workers in Bangkok, Thailand: Scan of four occupational sectors. Retrieved from <https://bit.ly/3hOH6LX>
- Oshima, R., Fukuda, A., Fukuda, T., & Satiennam, T. (2007). Study on regulation of motorcycle taxi service in Bangkok. Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies, 7, 1828-1843.
- Phun, V. K., Kato, H., & Chalermpong, S. (2019). Paratransit as a connective mode for mass transit systems in Asian developing cities: Case of Bangkok in the era of ride-hailing services. Transport Policy, 75, 27-35.
- Poonsab, W. Vanek, J. & Carre, F. (2019). Informal workers in urban Thailand: A statistical snapshot. Retrieved from <https://bit.ly/3xFsHWR>
- Punnoi, N. (2018). The motorcycle taxi driver as a community reporter: Guidelines for the promotion of a marginalized group's participation in the improvement of public space by using information and communication technology. Nakhara: Journal of Environmental Design and Planning, 14, 145-160.

- Ratanawaraha, A., & Chalermpong, S. (2015). Monopoly rents in motorcycle taxi services in Bangkok, Thailand. *Transportation Research Record*, 2512(1), 66-72.
- Sengers, F. (2016). Transforming transport in Thailand: experimenting for transitions in sustainable urban mobility. Eindhoven: Frans Sengers. Retrieved from <https://bit.ly/3iH7He7>
- Sereerat, S., & Sirijintana, W. (2020). Bangkok motorcycle taxis as eyes on the street?. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 7, 100220.
- Sopranzetti, C. (2014). Owners of the map: Mobility and mobilization among motorcycle taxi drivers in Bangkok. *City & Society*, 26(1), 120-143.
- Sopranzetti, C. (2021.). Shifting informalities: Motorcycle taxis, Ride-hailing apps, and Urban Mobility in Bangkok. *Geoforum*. Retrieved from <https://bit.ly/2TgsSJJ>
- Unni, J. (2018). Formalization of the informal economy: Perspectives of capital and labor. *The Indian Journal of Labor Economics*, 61(1), 87-103.
- World Bank. (2012). Resilience, equity, and opportunity: The World Bank's social protection and labor strategy 2012-2022. Retrieved from <https://bit.ly/2YZiau4>

การจัดการความรู้การท่องเที่ยว
โดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่
ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ
อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย¹
Knowledge of creative community
tourism management in golden
triangle area, Chiang Saen District,
Chiang Rai Province

ธีรภัท ชัยพิพัฒน์²

Theraphat Chaiphiphat

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย” ประจำปี 2560 ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนวิจัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² รองศาสตราจารย์ ดร. วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ เพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ปัญหาของการวิจัยคือ 1) เนื้อหาที่เชื่อมโยงความรู้เกี่ยวกับการนำความรู้มาจัดการความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบ้านสบรวก ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ มีวิธีดำเนินการอย่างไร และ 2) เนื้อหาที่เชื่อมโยงของความรู้เกี่ยวกับศักยภาพในการใช้องค์ความรู้บ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำมีรูปแบบการจัดการความรู้ในลักษณะอย่างไร ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 30 ราย มีผู้ให้ข้อมูลหลักคือ 1) ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว จำนวน 3 ราย 2) คนพื้นที่ในชุมชนบ้านสบรวก จำนวน 15 ราย 3) หน่วยงานภาครัฐ จำนวน 2 ราย และ 4) นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ จำนวน 10 ราย ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีดำเนินการวิจัยคือ ศึกษาศักยภาพของชุมชน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ประมวลองค์ความรู้ ข้อมูลที่ได้จากกระบวนการต่าง ๆ ในการจัดการความรู้ และได้องค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของการจัดการความรู้ในพื้นที่ทำการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบ้านสบรวกกล่าวคือ องค์ความรู้ที่ประยุกต์ใช้สามารถนำมาใช้ในการจัดการความรู้การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำได้เป็นอย่างดี โดยองค์ความรู้นั้นสามารถจำแนกความรู้ได้เป็น 4 ด้าน คือ 1) องค์ความรู้ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภททรัพยากรทางธรรมชาติ เช่น แม่น้ำโขง ดอยสะงี และทรัพยากรทางด้านวัตถุ เช่น โบราณสถาน วัด และพิพิธภัณฑ์ 2) องค์ความรู้ด้านบทบาทของบ้านสบรวกต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 3) องค์ความรู้ด้านผลลัพธ์จากการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

4) องค์ความรู้ด้านรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้เป็นกลุ่มที่มีการมีการนำองค์ความรู้มาใช้ในการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ ส่วนศักยภาพของการใช้องค์ความรู้ในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำพบว่า มีกระบวนการสำคัญคือ กิจกรรมสร้างสรรค์ที่มาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะบ้านสบรวกกับนักท่องเที่ยว ศักยภาพของการใช้องค์ความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์มีลักษณะเป็นพลวัต กิจกรรมสร้างสรรค์นำสู่การผสมผสานขององค์ความรู้ เกิดเป็นศักยภาพของการใช้องค์ความรู้ชุดใหม่ที่เป็นหัวใจในการนำความรู้ไปใช้ และเป็นพลังของบ้านสบรวกในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำในเบื้องต้นได้

คำสำคัญ: การจัดการความรู้, การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

Abstract

The study aimed at knowledge of creative tourism management in golden triangle area, Chiang Saen District, Chiang Rai Province with the research questions as 1) how connects knowledge was used for knowledge management of creative tourism of Sob Ruak community in golden triangle area, and 2) how ability was use for knowledge the community's pattern of knowledge management. Sample group consisted of thirty stakeholders including 1) three tourism entrepreneurs, 2) fifteen local people, 3) two government officers, and 4) ten tourists, both Thai tourists and foreigners. Qualitative research method was used to study the community potentials and sharing/learning on creative tourism between local people and stakeholders as well as to codify knowledge received from processes on knowledge management and to get new knowledge of knowledge management in golden triangle area. The study found that knowledge of creative tourism management in Sob Ruak community can be greatly applied for knowledge management of creative tourism in cultural tourist attractions in golden triangle area. The knowledge can be divided into four parts: 1) knowledge of effective tourism activities 's natural resources (e.g. Mekong River and Doi Sa Ngo) and man-made resources (e.g. historic site, temple and museum), 2) knowledge of role at Sob Ruak community for creative tourism, 3) knowledge of results from creative tourism, 4) knowledge of based tourism. The community enterprise effectively applied the knowledge for creative tourism in golden triangle area. The potential of using knowledge of creative tourism management in golden triangle area mainly depended on creative activities based on knowledge sharing among stakeholders, especially between Son Ruak community and tourists.

The potential of dynamically using the synthesized knowledge and creative activities led to knowledge integration emerging the potential of using new knowledge that was the main point of knowledge application and the strength of Sob Ruak community to primarily drive creative tourism in golden triangle area.

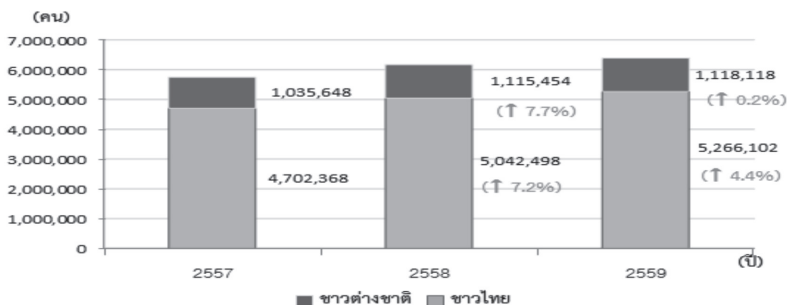
Keywords: knowledge management, creative tourism,

บทนำ

ปัจจุบันนับว่าเป็นโลกยุคสังคมฐานความรู้ (Knowledge-based Society) ที่มีการแข่งขันในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น เพราะเป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เกิดความยั่งยืน สามารถพึ่งพาตนเอง และนำไปแข่งขันในเวทีโลกได้ ความรู้ถือเป็นนวัตกรรมในยุค 4.0 ที่ใช้ควบคู่กับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการสร้างพลังขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาสู่สังคมเศรษฐกิจบนฐานความรู้ที่มี เกิดเป็นการพึ่งพาตนเองอย่างเข้มแข็งภายใต้การบริหารจัดการตนเองในรูปแบบต่างๆ ของคนในพื้นที่หนึ่ง รัฐบาลได้สนับสนุนให้มีการพัฒนาสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของแผนการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. 2554-2558 (ASEAN Tourism Strategic Plan 2011-2015) ดังนั้นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศจึงได้มีการบูรณาการงานด้านการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งประเทศไทยผลักดันการเปลี่ยนแปลงประเทศจากเศรษฐกิจยุคเก่าเข้าสู่เศรษฐกิจยุคใหม่ (New Economy) คือ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ภายใต้แนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ การศึกษา และสร้างสรรค์งาน การใช้ทรัพยากรสินทางปัญญาที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ทางวัฒนธรรม การส่งเสริมความรู้ของสังคม เทคโนโลยี และนวัตกรรมสมัยใหม่ได้นำไปสู่การขับเคลื่อนด้านการท่องเที่ยวของประเทศได้เกิดขึ้น ปรากฏการณ์ด้านการท่องเที่ยวของประเทศพบว่า ในปี พ.ศ. 2559 คาดว่าจะมีจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติประมาณ 32 ล้านคน และนักท่องเที่ยวชาวไทยท่องเที่ยวภายในประเทศ 140 ล้านคน/ ครั้ง โดยเป้าหมายรายได้จากการท่องเที่ยวในปีที่กำหนดไว้ที่ 2.4 ล้านล้านบาท อาจกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมการขยายตัว ได้แก่ สถานการณ์การท่องเที่ยวของโลกในปี พ.ศ. 2559 ที่คาดว่าจะมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องในระดับร้อยละ 3-4 ราคาน้ำมันในตลาดโลกยังคงอยู่ในระดับต่ำ การเมืองภายในประเทศยังคงมีเสถียรภาพ

การขยายเส้นทางการบินมายังประเทศไทยของสายการบินต่าง ๆ ทั้งจากยุโรป จีน และเวียดนาม ตลอดจนการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศอย่างต่อเนื่อง (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560, น. 12-24) และมีรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่ดีให้กับชุมชนบ้านสบรวกนั้นคือ “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยชุมชนเป็นกิจกรรมที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต และเอกลักษณ์ของชุมชน โดยเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนเข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับเจ้าของพื้นที่ในการสร้างประสบการณ์ทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชน จนเกิดความเข้าใจเอกลักษณ์นั้นอย่างลึกซึ้งและเกิดความประทับใจในชุมชนที่ได้ท่องเที่ยว ในขณะที่เจ้าของพื้นที่หรือผู้จัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ได้รับการจ้างงาน มีรายได้เสริม ได้สร้างทุนทางสังคม ได้พัฒนาความสามารถในการทำงาน และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับชุมชน ผ่านการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน (Richards & Marques, 2012, p. 1-11) จังหวัดเชียงใหม่ได้รับการส่งเสริมและการพัฒนาการท่องเที่ยวจากภาครัฐภายใต้ ยุทธศาสตร์การพัฒนา การดำรงฐานวัฒนธรรมล้านนา เพื่อเพิ่มมูลค่าการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์สูงถึง 495.6 ล้านบาท ซึ่งทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างชาติ ในปี พ.ศ. 2559 เพิ่มขึ้นจากปีก่อนร้อยละ 4.4 และร้อยละ 0.2 ดังภาพประกอบที่ 1

ภาพประกอบที่ 1 จำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงรายระหว่างปี พ.ศ. 2557-2560

() คืออัตราการเปลี่ยนแปลงของจำนวนผู้เยี่ยมชมของนักท่องเที่ยว

ที่มา: สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดเชียงราย

จาก www.chiangrai.mots.go.th/graph_views.php?graph_id=16,

เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2562

จากภาพประกอบที่ 1 พบว่านักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจำนวนผู้ที่มาท่องเที่ยวในจังหวัดเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้เกิดการใช้จ่ายภายในจังหวัดมากขึ้น เกิดการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว โดยแนวโน้มรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มสูงขึ้นในทุกปี โดยในปี พ.ศ. 2559 จังหวัดเชียงรายมีมูลค่าจากการท่องเที่ยวสูงถึง 23,748 ล้านบาท เมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2558 ที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวเท่ากับ 22,848 ล้านบาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 3.9 แต่เมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2557 มีรายได้จากการท่องเที่ยว 20,424 ล้านบาท เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 11.9 จึงเป็นปีที่ภาคเศรษฐกิจของจังหวัดเชียงรายขับเคลื่อนด้วยการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ในขณะที่สถานการณ์การท่องเที่ยวในปี พ.ศ. 2560 นั้นความเติบโตด้านการท่องเที่ยวยังคงดำเนินอยู่ต่อเนื่อง ส่วนเศรษฐกิจด้านอื่นๆ

ก็เติบโตเช่นกันคือ การค้าชายแดน ซึ่งตามปกติจะมีอัตราเติบโตขึ้นร้อยละ 10 ต่อปี เพราะเป็นการค้ากับประเทศเพื่อนบ้านทั้งประเทศเมียนมา สปป.ลาว และจีนตอนใต้ ซึ่งสินค้าไทยเป็นที่นิยมและเป็นที่ต้องการของ ตลาดประเทศต่าง ๆ ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงอย่างมาก วิสาหกิจชุมชน (Small and Micro Community Enterprise: SMCE) ถือเป็นกิจการของชุมชน เกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดย คณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการ ดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใด หรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อ สร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน (Community Enterprise Promotion Division, 2013, p. 23-25) ซึ่งวิสาหกิจ ชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำได้รับการยอมรับในเรื่องของ การผลิตสินค้าและการให้บริการที่มีคุณภาพ และมีลักษณะเด่นน่าสนใจติด อันดับต้น ๆ ของจังหวัดเชียงราย เช่น กลุ่มมันเกรียบ กลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มถักทอ เป็นต้น เมื่อวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยม ทองคำตามปัจจัยการสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของรัฐบาลให้ ประสบความสำเร็จ ซึ่งประเทศไทยมีศักยภาพที่จะจัดการด้านการท่องเที่ยว เชิงสร้างสรรค์ได้ เพราะสามเหลี่ยมทองคำเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากร การท่องเที่ยวอุดมสมบูรณ์ สามารถจัดให้อยู่ในรูปแบบของการท่องเที่ยว เชิงสร้างสรรค์ได้อย่างหลากหลาย ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ อาหารการกิน และการแต่งกาย เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ทางชุมชนที่มีความเชื่อร่วมกัน ของคนในท้องถิ่นที่มีมายาวนานเกี่ยวกับการก่อตั้งบ้านเรือน และ สถานที่สำคัญต่าง ๆ ประกอบกับการได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในท้องถิ่นในการสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ เจ้าของธุรกิจ ที่พัก ร้านอาหาร เรือนำเที่ยว และหน่วยงานภาครัฐ เป็นต้น มีรูปแบบ การท่องเที่ยวที่ปฏิบัติเปลี่ยนไปตามยุคสมัยคือเป็นการจัดนำเที่ยวโดย

บริษัทนำเที่ยวมีทั้งแบบหมู่คณะและส่วนตัวในลักษณะของการเยี่ยมชม ถ่ายรูป ชื่นชมกับความงามของธรรมชาติ วัฒนธรรมชุมชน และนักท่องเที่ยว บางกลุ่มมีโอกาสใกล้ชิดชุมชนในลักษณะการเรียนรู้งานฝีมือผ่านวิสาหกิจ ชุมชนบ้านสบรวก การรับประทานอาหารพื้นเมือง และการซื้อของที่ระลึก โดยการมีส่วนร่วมและมีปฏิสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการการท่องเที่ยว เชิงสร้างสรรค์จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นไปตามการพัฒนาเศรษฐกิจ ในพื้นที่ต่อไป การจัดการความรู้ประกอบด้วย 4 กระบวนการ ได้แก่ 1) การค้นหาค้นหาองค์ความรู้ (Knowledge Discovery) คือพัฒนาความรู้ใหม่ที่เป็น ความรู้ชัดแจ้งความรู้ฝังลึกซึ่งเป็นการสังเคราะห์ข้อมูล และสารสนเทศ 2) การจัดเก็บองค์ความรู้ (Knowledge Capture) คือ กระบวนการ จัดเก็บความรู้ที่ชัดแจ้งหรือความรู้ฝังลึก ซึ่งเป็นความรู้จากคน สิ่งประดิษฐ์ และหน่วยงานภายในองค์กร 3) การถ่ายทอดองค์ความรู้ (Knowledge Transfer) คือการถ่ายทอดความรู้ที่ชัดแจ้ง และความรู้ฝังลึกไปสู่บุคคล กลุ่มคน และองค์กร และ 4) การประยุกต์ใช้ความรู้ (Knowledge Application) คือการใช้ประโยชน์จากความรู้ที่ได้ค้นหาค้นหาองค์ความรู้ การจัดเก็บองค์ความรู้ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มาประกอบการพิจารณาการตัดสินใจเพื่อให้ การดำเนินงานในอนาคตมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (Becerra and Sabherwal, 2004, p. 17-20) ดังนั้นการจัดการความรู้จึงมีความสำคัญต่อการส่งเสริม การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของบ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยม ทองคำที่มีลักษณะเฉพาะตัว เพราะจะทำให้ชุมชนเกิดการรับรู้ ความเข้าใจ ในศักยภาพของตน สามารถถูกนำมาใช้เป็นส่วนดึงดูดในการท่องเที่ยว ผ่านการมีส่วนร่วมทางความรู้ของสมาชิกในชุมชนได้เป็นอย่างดีที่จะ ช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจการท่องเที่ยวของชุมชนบนพื้นฐานการใช้ความรู้ ในการสร้างสร้างงาน ภูมิปัญญาที่มีความเชื่อมโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรม การสั่งสมความรู้ของชุมชน เทคโนโลยี นวัตกรรมสมัยใหม่ ซึ่งก่อให้เกิด

การขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ และสร้างมูลค่าเพิ่มต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ เพื่อให้
นักท่องเที่ยวรับรู้ถึงความ เป็นไปของชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยม
ทองคำในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์
เฉพาะตัว ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น
เพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในที่สุด

คำถามการวิจัย

เนื้อหาที่เชื่อมโยงความรู้เกี่ยวกับการนำความรู้มาจัดการความรู้
ด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และศักยภาพในการใช้องค์ความรู้ของ
บ้านสบรวก ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ มีวิธีดำเนินการ มีรูปแบบ
การจัดการความรู้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิง
สร้างสรรค์ บริบทพื้นที่ที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ โดยวิสาหกิจ
ชุมชนของบ้านสบรวก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษาศักยภาพในการใช้องค์ความรู้มาจัดการการ
ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บริบทพื้นที่ที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ โดยวิสาหกิจ
ชุมชนของบ้านสบรวก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

แนวคิดในการวิจัย

ใช้แนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management) มาเป็นกรอบบ่งชี้การจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพในวิสาหกิจชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ โดยทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ (2553, น. 77-80) ได้กล่าวถึงแนวคิดนี้ไว้ว่า การจัดการความรู้เป็นการแสวงหาความรู้ที่มีประโยชน์และมีผลต่อการดำเนินงานจากแหล่งต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกองค์กร การนำบุคลากรที่มีความรู้และประสบการณ์ที่แตกต่างกันเข้ามาทำงานร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ขึ้น การจัดการความรู้เป็นการสร้างความรู้เพื่อสร้างความรู้ใหม่ขึ้น โดยความรู้จะอยู่ใน 2 รูปแบบ คือ ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) และความรู้ซ่อนเร้นหรือความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) โดยความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจะถูกนำไปใช้ในขั้นตอนการดำเนินงานขององค์กร และการจัดการความรู้เป็นการจัดเก็บและค้นคืนความรู้ (Knowledge Storage and Retrieval) การจัดเก็บความรู้เป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากขั้นตอนของการสร้างความรู้ในการจัดเก็บความรู้ต้องกำหนดสิ่งสำคัญที่จะเก็บไว้เป็นองค์ความรู้ และต้องพิจารณาถึงวิธีการในการจัดเก็บ ทั้งนี้เพราะการจัดเก็บคือการจัดความรู้ไว้เป็นระบบหรือเป็นหมวดหมู่ให้เกิดความง่ายในการจัดการ การเข้าถึง และการนำกลับมาใช้ใหม่ อีกทั้งการจัดการความรู้ยังเป็นการถ่ายทอดความรู้และการใช้ประโยชน์ อาจจะทำด้วยช่องทางของการสื่อสารด้วยการพบปะพูดคุย การเขียน การฝึกอบรม การประชุมสัมมนา การสรุปข่าวสาร เป็นต้น ส่วนลลิตธิณัฐ ประพุทธนิตสาร (2557, น. 50-58) กล่าวว่า การได้มาของ “เนื้อความรู้” ต้องเป็นเรื่องที่ต่อยอดมาจากความรู้แบบ Know Why หมายถึงในขั้นปฏิบัติจะมีการตั้งโจทย์เพื่อหาสาเหตุแล้วต้องนำมาจัดการก่อน-หลัง เพื่อมุ่งไปที่คำถามจะแก้ไขอย่างไรจึงจะได้ผล และต้องมีการสร้างความรู้พร้อมกับการทดสอบ ปฏิบัติการแก้สาเหตุนั้นๆ

ให้ได้ผลจริงผ่านการทดสอบระดับหนึ่ง โดยลักษณะของการสร้างความรู้จะเป็นการแสวงหารวบรวมแนวทางหรือปฏิบัติการที่ได้ผลมีการนำเข้าและวิเคราะห์ร่วมโดยใช้องค์ความรู้ เทคโนโลยีจากภายนอกบูรณาการกับทุนความรู้ ภูมิปัญญา และวิธีปฏิบัติจากภายใน มีการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ มีการทดสอบ ทั้งหมดเพื่อให้ผู้ปฏิบัติการหลัก (Key Actors) และผู้ปฏิบัติการทั่วไปภายในชุมชนและพื้นที่เห็นภาพว่าทำได้และแก้ปัญหาได้ และเห็นแนวทางปฏิบัติว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร เพื่อให้เกิด “เนื้องาน” และจะสมบูรณ์ยิ่งขึ้นหากเห็นว่าตอนเริ่ม ระหว่าง และสิ้นสุดการสร้างเนื้องานจะพบกับอุปสรรคอะไร และจัดการกับมันได้อย่างไร การสร้างความรู้แบบนี้ถือเป็นตรรกะว่าเป็นการสร้างความรู้แบบ Know How ได้สมบูรณ์ที่สุดนำไปสู่การแก้ไขเป็นมรรคผล

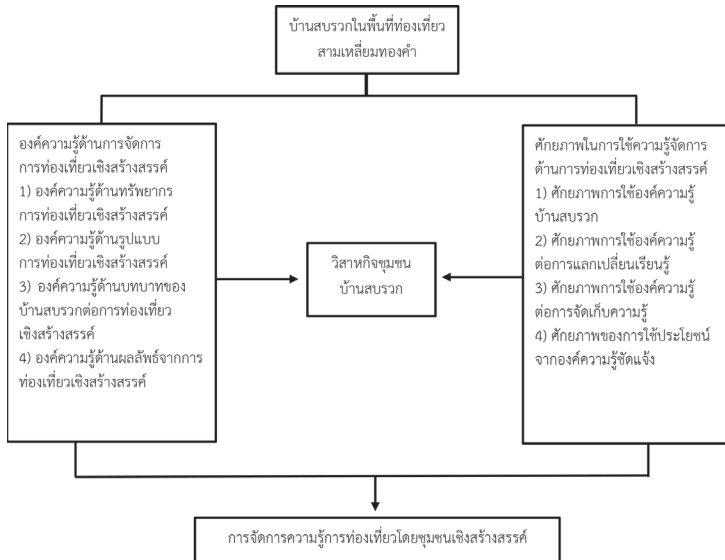
สำหรับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism Concept) เป็นแนวคิดที่ถูกนำเสนอโดย Raymond และ Richards โดยกล่าวว่าเป็นการท่องเที่ยวที่มอบโอกาสผู้เดินทางในการพัฒนาศักยภาพ การสร้างสรรค์ของตนผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์จริงที่เป็นไปตามลักษณะเฉพาะของพื้นที่เป้าหมายที่ได้ท่องเที่ยว (Richards and Raymond, 2000, p. 16-20) ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่พัฒนาต่อยอดจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มุ่งเน้นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมชุมชน เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมกับกิจกรรมการท่องเที่ยวจากชุมชน และส่งเสริมการผลิตสินค้าชุมชนป้อนสู่ตลาด เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว (Wurzburger, 2010, p. 15-25) ดังนั้นเมื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มีลักษณะเชิงกระบวนการนั้นหมายถึง ความสามารถในการเพิ่มคุณค่าในตัวเองที่สร้างโอกาสให้แก่แหล่งท่องเที่ยวปลายทางนั้นๆ ได้ ด้วยการสร้างนวัตกรรมหรือสินค้าที่เกี่ยวข้องกับชุมชนใหม่ๆ ได้นั่นเอง (Romana, 2013, p. 1307-1320)

ซึ่งการสร้างคุณค่าให้แก่แหล่งท่องเที่ยวปลายทาง เพื่อสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จึงเป็นเรื่องที่ต้องตระหนักถึง โดยเฉพาะการให้ความสำคัญเกี่ยวกับการสร้างความยั่งยืนด้านการท่องเที่ยวที่เป็นกระแสหลักอยู่ในปัจจุบัน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาองค์ความรู้ และศักยภาพในการใช้องค์ความรู้มาจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ บริบทพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ โดยวิสาหกิจชุมชนบ้านสบรวก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย โดยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม มาสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ประกอบด้วย 1) องค์ความรู้ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 2) องค์ความรู้ด้านรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 3) องค์ความรู้ด้านบทบาทของบ้านสบรวกต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และ 4) องค์ความรู้ด้านผลลัพธ์จากการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ อีกทั้งยังสังเคราะห์ถึงศักยภาพในการใช้องค์ความรู้มาจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ประกอบด้วย 1) ศักยภาพของการใช้องค์ความรู้ของบ้านสบรวก 2) ศักยภาพของการใช้องค์ความรู้ต่อกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 3) ศักยภาพของการใช้องค์ความรู้ในการจัดเก็บความรู้ 4) ศักยภาพของการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ขัดแย้งต่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ หลังจากนั้นสร้างรูปแบบการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยชุมชนบ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ของวิสาหกิจชุมชน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แสดงได้ดังภาพประกอบที่ 2

ภาพประกอบที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษา “การจัดการความรู้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย” มุ่งเน้นเพื่อทำความเข้าใจวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านสบรวกในการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้เกี่ยวข้องกับการวิจัยด้วยการเป็นนักท่องเที่ยว จากนั้นจึงดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในฐานะนักวิจัย โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เพื่อศึกษามุมมองและประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยชุมชนจากสมาชิกวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านสบรวก นักพัฒนาการท่องเที่ยว และผู้นำชุมชน และใช้วิธีการสนทนากลุ่ม

(Focus group) ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) รวมทั้ง การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Discussion) เฉพาะกลุ่มสมาชิก วิชาחקชุมชนท่องเที่ยวบ้านสบรวก เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ครบถ้วน และความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีการ เก็บรวบรวมข้อมูล 2 ลักษณะประกอบด้วย

1) แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) จากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จากชุมชนบ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ ได้แก่ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจำนวน 3 ราย คนพื้นที่ในบ้านสบรวกจำนวน 15 ราย หน่วยงานภาครัฐจำนวน 2 ราย และนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติจำนวน 10 ราย

2) แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และที่ว่าการอำเภอเชียงแสน รวมถึงเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อวิเคราะห์เอกสาร (Document analysis) หลังจากนั้นนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์ตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ และนำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

2. เครื่องมือในการวิจัย ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ เป็นลักษณะแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interviewing) เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ที่ได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อให้ได้บุคคลที่สามารถตอบคำถามตามความต้องการของผู้วิจัยได้ดีที่สุด โดยมีแนวคำถาม (Guideline Questions) ที่เป็นประเด็นคำถามหลักๆ ในการใช้เป็นแนวทางการสัมภาษณ์ ทั้งนี้จะเป็นการสัมภาษณ์แบบไร้โครงสร้าง (Unstructured Interview) สำหรับถามเกี่ยวกับการจัดการความรู้การท่องเที่ยว

เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ ในการนำความรู้เข้าไปจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) สำหรับถามหัวหน้ากลุ่ม องค์กรของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านกิจกรรมสร้างสรรค์ประเภทต่าง ๆ

3. ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) โดยใช้การเลือกแบบเจาะจง เพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และการสร้างเครือข่ายในการปฏิบัติงานร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรวมถึงการสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำด้วยความละเอียดลึกซึ้ง โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีจำนวนทั้งสิ้น 30 ราย มีผู้ให้ข้อมูลหลัก เช่น ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว คนพื้นที่ในบ้านสบรวก หน่วยงานภาครัฐ และนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยกลุ่มประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว ได้แก่ หัวหน้ากลุ่ม/ องค์กร กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และเครือข่ายทางสังคมของบ้านสบรวกที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำกลุ่มคนในพื้นที่บ้านสบรวก ได้แก่ กลุ่มบุคคลสำคัญของชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสของชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น กลุ่มผู้ประกอบการต่างๆ เช่น ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ร้านนวดแผนไทย ที่พักแรม กลุ่มเรือนำเที่ยว และกลุ่มทัวร์นำเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนต่างๆ เช่น กลุ่มมันเกรียบ กลุ่มถักทอผ้าพื้นเมือง กลุ่มน้ำพริกทุ่งสุเทพ กลุ่มสุรากลั่นอุดม เป็นต้น หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ เทศบาลตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอเชียงแสน เป็นต้น และนักท่องเที่ยว ได้แก่ นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยมีลักษณะของการท่องเที่ยวแบบนักทัศนาจรแบบค้างคืน และกลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรมสร้างสรรค์ เพื่อชุมชนจะได้จัดรูปแบบของกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ให้เหมาะสมกับกลุ่มนักท่องเที่ยว

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยนำประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกต มาถอดความเพื่อจัดระเบียบข้อมูลตามความหมายที่ปรากฏ และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย จากนั้นนำมาสังเคราะห์ผลเชิงพรรณนาความ เพื่อให้ได้คำตอบเกี่ยวกับการนำผลการวิเคราะห์บริบทชุมชน พื้นที่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กระบวนการสร้างความรู้ การถ่ายทอดความรู้ องค์ความรู้ การสนับสนุนและส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ มาเขียนเป็นแนวทางของรูปแบบการจัดการความรู้ พร้อมทั้งนำข้อค้นพบ จุดอ่อน จุดแข็งของชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาด้านการจัดการความรู้ของบ้านสบรวกต่อไป

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย” ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ตามกระบวนการ โดยมีผลการวิจัยดังนี้

1. องค์ความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ

1.1 องค์ความรู้ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

บ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำมีทรัพยากรการท่องเที่ยวจำนวนมาก และมีความหลากหลายน่าสนใจ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ 1) ส่วนที่เป็นธรรมชาติ และ 2) ส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้น กล่าวคือ

ประเภทแรก ส่วนที่เป็นธรรมชาติ พื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติสำคัญแห่งหนึ่งของอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย แม่น้ำโขงถือเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวกล่าวคือ มีจุดเด่นทางสภาพภูมิศาสตร์ระบบนิเวศของแม่น้ำโขงเป็นปัจจัยดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาสัมผัสความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติบริเวณสามเหลี่ยมทองคำบ้านสบรวก การศึกษาการจัดการความรู้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ จำเป็นต้องทำความเข้าใจประเด็นระบบนิเวศในพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำบ้านสบรวก เพราะเป็นทรัพยากรขั้นพื้นฐานที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ยิ่งกว่านั้นเป็นการสะท้อนถึงชุดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการระบบนิเวศแม่น้ำโขงและสามเหลี่ยมทองคำ แสดงได้ดังภาพประกอบที่ 3

ระบบนิเวศแม่น้ำโขง ทรัพยากรธรรมชาติกับการท่องเที่ยวพื้นที่หมู่บ้านสบรวก คือบริเวณแม่น้ำโขงและแม่น้ำรวกไหลบรรจบกันเป็นพรมแดนเชื่อมต่อระหว่างประเทศเมียนมา สปป.ลาว และไทย หรือเรียกว่าสามเหลี่ยมทองคำ แม่น้ำโขงบริเวณสามเหลี่ยมทองคำบ้านสบรวกคือแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติสำคัญ เพราะนักท่องเที่ยวจำนวนมากเมื่อเดินทางมาเยือนสามเหลี่ยมทองคำ ล้วนต้องการนั่งเรือล่องแม่น้ำโขงเพื่อชมทัศนียภาพสามเหลี่ยมทองคำและพื้นที่สองฝั่งโขง แม่น้ำโขงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตคนสบรวกหลากหลายความหมาย กล่าวคือเป็น

แหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติที่สร้างรายได้ให้ชาวบ้าน และในแง่หนึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งที่พักอาศัยหากินของคนบ้านสบรวก

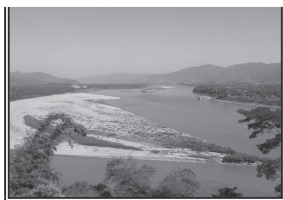
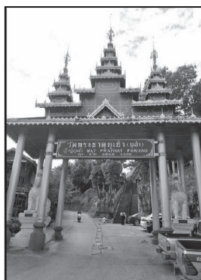
บ้านสบรวกมีแม่น้ำสายหลักไหลผ่านหมู่บ้าน คือแม่น้ำรวก แม่น้ำโขง และลำน้ำสาขา คือห้วยเกียง ส่วนต้นกำเนิดของแหล่งน้ำเหล่านี้มีความแตกต่างกัน เช่น ต้นกำเนิดแม่น้ำรวกอยู่ในเขตเทือกเขาของเมียนมา แม่น้ำไหลผ่านอำเภอแม่สายและอำเภอเชียงแสน เป็นพรมแดนธรรมชาติระหว่างประเทศไทยกับเมียนมา ส่วนต้นน้ำของลำห้วยเกียงไหลมาจากพื้นที่ป่าต้นน้ำในเขตตำบลศรีดอนมูล ผ่านทิศใต้ของหมู่บ้านสบรวก ทิศเหนือของบ้านห้วยเกียง สามเหลี่ยมทองคำเป็นตำแหน่งที่แม่น้ำโขงและแม่น้ำรวกไหลมาบรรจบกัน (คณะวิจัยชาวบ้านเชียงของ-เวียงแก่น, 2549, น. 45-50)

ประเภทที่สอง ส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้น ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำพบว่ามีการท่องเที่ยวในส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้นอยู่จำนวนมาก เช่น ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์อย่างวัดพระธาตุปูเข้า พิพิธภัณฑสถาน หาดด้านสังคมและวัฒนธรรมอย่างวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านสบรวก กลุ่มตลาดเมืองครุเสร์แก้ว เลาดิ ส่วนด้านบันเทิงและความเพลิดเพลินอย่างซุ้มประตู่โขง และตลาดเข้าบ้านสบรวก จากทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นกล่าวได้ว่า เมื่อบ้านสบรวกก้าวเข้าสู่กระแสการท่องเที่ยวตั้งแต่ทศวรรษ 2530 ชาวบ้านเปลี่ยนวิถีการประกอบอาชีพเพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยว เช่น ให้บริการที่พัก ร้านอาหาร จำหน่ายสินค้าที่ระลึก รวมถึงบริการเรือนำเที่ยว ยิ่งกว่านั้นทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนได้รับการพัฒนาเพิ่มมูลค่าเพื่อเป็นทุนทางการท่องเที่ยว เช่น เส้นทางล่องเรือชมทัศนียภาพสองฝั่งโขง เส้นทางศึกษาธรรมชาติและวิถีชุมชนบ้านสบรวก ดอยสะใจ แหล่งท่องเที่ยวทางบกที่สำคัญบริเวณสามเหลี่ยมทองคำบ้านสบรวก ได้แก่ สถานที่ชมทัศนียภาพ

ของแม่น้ำโขงช่วงที่ไหลผ่าน 3 ประเทศ และวิถีชีวิตของชาวบ้านสองฝั่งโขง โดยเฉพาะบริเวณวัดพระธาตุปูเข้าซึ่งเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนภูเขาสูง เป็นตำแหน่งที่เหมาะสมกับการชมทิวทัศน์ของแม่น้ำโขง อีกทั้งวัดแห่งนี้เป็นวัดเก่าแก่นักท่องเที่ยวสามารถสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้อีกด้วย ส่วนบริเวณพระพุทธรูปล้านตื้อ หรือพระเชียงแสนสี่แผ่นดินเป็นตำแหน่งที่นักท่องเที่ยวนิยมไปชมความงามของแม่น้ำโขงเช่นกัน เห็นได้จากสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงราย ดำเนินการสร้างและปรับปรุงจุดชมภูมิทัศน์เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว เพราะบริเวณพระเชียงแสนสี่แผ่นดินเป็นตำแหน่งที่สามารถมองเห็นจุดบรรจบระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำรวกซึ่งเป็นพรมแดนทางธรรมชาติ บ่งบอกจุดสิ้นสุดอาณาเขตของประเทศไทย สปป.ลาว และเมียนมา นอกจากนี้พื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำมีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญที่บอกเล่าประวัติความเป็นมาของพื้นที่แห่งนี้คือ พิพิธภัณฑ์หอผืนجادแสดงเรื่องราวการปลูกฝิ่นในพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำ และการเปลี่ยนแปลงพื้นที่แห่งนี้จากอดีตถึงปัจจุบัน ยิ่งกว่านั้นพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำบ้านสบรวกมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือ เส้นทางศึกษาธรรมชาติ เช่น พิพิธภัณฑ์อาข่า ดอยสะโง้ และศูนย์พัฒนาพันธุ์พืชเพื่อการเกษตร และวิถีชุมชนบ้านสบรวก-ดอยสะโง้ และศูนย์พัฒนาพันธุ์พืชเพื่อการเกษตรโครงการหลวง เป็นต้น สามเหลี่ยมทองคำมีบ้านสบรวก สถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนาและเป็นศูนย์รวมความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน เช่น พระเจ้าล้านตื้อ จากนั้นก็คำบอกล่าของชาวเชียงแสนในหนังสือตามรอยพระเจ้าล้านทองทิพย์ (พระเจ้าล้านตื้อ) เล่าว่า เมื่อปี พ.ศ. 2479 พรานปลา กำลังทอดแหหาปลาอยู่กลางแม่น้ำโขง บริเวณหน้าสถานีตำรวจภูธรอำเภอเชียงแสน เห็นพระวัดมีบนพระเกศาและส่วนพระเศียรถึงพระหนุของพระพุทธรูปขนาดใหญ่โผล่ขึ้นกลางน้ำ อย่างไรก็ตามคำบอกล่าของพรานปลาผู้นี้ขัดแย้งกับหลักฐานที่ค้นพบ

เมื่อ พ.ศ. 2466 กล่าวคือ มีการค้นพบพระรัตนมุนีทองคำแล้วนำไปประดิษฐานที่วัดคว้าง (หลังตลาดเชียงแสน) ต่อมาย้ายไปเก็บรักษาที่วัดปงสนุก และวัดมุงเมืองตามลำดับและเนื่องในโอกาสมหามงคลสมัยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงเจริญพระชนมายุครบ 72 พรรษาในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2547 และเนื่องในโอกาสมหามงคลสมัยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงเจริญพระชนมายุครบ 72 พรรษาในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2547 คณะสงฆ์และจังหวัดเชียงรายร่วมกันจัดสร้างพระพุทธรูปล้านตื้อเชียงแสนสีแผ่นดินเฉลิมพระเกียรติขนาดหน้าตักกว้าง 9.99 เมตร สูง 15 เมตร ประทับบนเรือแก้วคุณธรรมประดิษฐาน ณ บริเวณสามเหลี่ยมทองคำ ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย พร้อมสร้างตุงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9 บริเวณด้านข้างพระพุทธรูปอีกด้วย คณะผู้จัดสร้างมีความคิดเห็นร่วมกันว่า ดินแดนเชียงแสนเป็นแหล่งอารยธรรม อีกทั้งพระเจ้าล้านตื้อได้เป็นศูนย์รวมศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง หากค้นพบอาจมีการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของและกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างประเทศ

ภาพประกอบที่ 4 วัดพระธาตุภูเข้า (ซ้าย) จุดชมทิวทัศน์ของแม่น้ำโขง
บนพระธาตุภูเข้า (กลาง) พระพุทธรูปล้านตื้อ (ขวา)
พื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ

ดังนั้นจึงเห็นสมควรสร้างพระพุทธรูปล้านตื้อองค์จำลอง เพื่อ
สักการบูชาแทนองค์จริง ปัจจุบันพระพุทธรูปล้านตื้อเป็นสถานที่ท่องเที่ยว
ทางศาสนา ที่ผู้มาท่องเที่ยวต้องมาสักการบูชา ชมความงามของพุทธศิลป์
ตระกูลเชียงแสน อีกทั้งบริเวณนี้เป็นจุดที่สามารถมองเห็นดินแดนสามเหลี่ยม
ทองคำท่ามกลางความสงบของแม่น้ำโขง

1.2 องค์ความรู้ด้านรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้มาเยือนจะได้พูดคุยเกี่ยวกับทรัพยากร
การท่องเที่ยวทางธรรมชาติ สถานที่สำคัญ (Landmark) วิถีชีวิตและวัฒนธรรม
ในบ้านสรวงในในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ รวมทั้งได้แลกเปลี่ยน
ความคิด ประสบการณ์ หรือความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการวิสาหกิจ
ชุมชนท่องเที่ยวระหว่างผู้มาเยือนกับชาวบ้าน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนใน
ฐานะเจ้าของพื้นที่ การลงมือทำเองของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะได้
ชมการทำประมงพื้นบ้าน ได้ลองจับปลาเก็บไข่หรือสาหร่ายแม่น้ำโขง
ด้วยตนเอง ทำเกษตรริมโขงให้กับพื้นที่ ทำมันเกรียบ ทำน้ำพริกสุเทพ
และงานถักทอผ้าพื้นเมือง ถือเป็นกิจกรรมที่สร้างความเป็นส่วนหนึ่งของ

ชุมชนให้กับนักท่องเที่ยว บ้านสบรวกได้พยายามสร้างจุดท่องเที่ยวแห่งใหม่
นำเสนอต่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์คือ กาดเข้าบ้านสบรวกริมโขงเป็น
หนึ่งในแนวคิดการพัฒนาชุมชนและการกำหนดกิจกรรมใช้พื้นที่ชุมชนให้
สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนบ้านสบรวก ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาและการใช้
ประโยชน์พื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ ลักษณะเฉพาะของตลาดนัดก็คือ
การใช้พื้นที่สาธารณะเป็นตลาดเช้า ตลอดจนพลวัตความเปลี่ยนแปลงของ
การใช้พื้นที่สาธารณะจัดกิจกรรมตลาดเช้ามีมานานแล้ว เป็นไปตามแผน
พัฒนาเมืองน่านอยู่มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ในช่วงต้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ที่จัดให้มีขึ้นในเมืองหลักของไทย
ในภาคต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายพื้นฐานของการจัดกิจกรรมผสมผสานไว้
3 ลักษณะคือ 1) ลดมลพิษ 2) ประหยัดพลังงาน และ 3) ส่งเสริมการท่องเที่ยว
(Oranratmanee, 2012, p. 32-40) เมื่อแนวคิดการใช้ตลาดเช้าเป็น
แลนด์มาร์กแห่งใหม่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ พื้นที่ท่องเที่ยว
สามเหลี่ยมทองคำได้เตรียมลานจอดรถไว้บริการอยู่สองจุด คือจุดหน้าซุ้ม
ประตูโขงเป็นที่จอดรถขนาดใหญ่ เช่น รถบัส และจุดใกล้บริเวณริมแม่น้ำโขง
เป็นที่จอดรถขนาดกลางและขนาดเล็ก เช่น รถตู้ รถยนต์ส่วนตัว นอกจากนี้
นี้ยังอำนวยความสะดวกการจัดการขยะโดยจัดจ้างบริษัทเอกชนเข้ามาดำเนินการ
ทุกวัน (เฉพาะจุด เช่น จุดตามร้านค้าต่าง ๆ และจุดที่อยู่นอกเหนือพื้นที่ ๆ
เป็นที่แออัดของนักท่องเที่ยว) และเทศบาลตำบลเวียงเข้ามาจัดการขยะ
ทุกวันเช่นกัน (เป็นจุดที่มีถังขยะแบบแยกประเภทขยะ) สำหรับพื้นที่
ท่องเที่ยวในบ้านสบรวกที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ตาม
วิสาหกิจชุมชนมีการจำกัดขยะโดยในชุมชนมีแหล่งกำจัดขยะของชุมชน
รองรับ รวมถึงเทศบาลเข้ามาจัดการขยะ และการกำจัดขยะของแต่ละครัวเรือน
เองด้วยการฝัง เผา และการตากแห้งนำมาใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ เช่น ขยะ
ประเภทของสดหรือขยะสดจะนำมาตากแห้ง หรือหมักทำปุ๋ยหมักต้นไม้

มีการกำหนดพื้นที่จัดวางถังขยะ จัดแยกประเภทของถังขยะ ซึ่งปัจจุบันพบว่ามีการจัดวางถังขยะกระจายตามพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำทั้งหมด 12 จุดๆ ละ 4 ถัง โดยแยกสีเพื่อแยกประเภทของขยะ กล่าวคือ สีน้ำเงิน เป็นขยะทั่วไป สีแดงเป็นขยะอันตราย สีเหลืองเป็นขยะรีไซเคิล และสีเขียวเป็นขยะเปียก เป็นต้น

ภาพประกอบที่ 5 ตลาดเช้าบ้านสบรวก จากการผลักดันให้เป็นแลนด์มาร์กแห่งใหม่ (บนซ้าย) ศูนย์จำหน่ายอาหาร (บนขวา) ลานจอดรถขนาดเล็ก (ล่างซ้าย) และถังขยะแยกประเภท (ล่างขวา) ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ

1.3 องค์ความรู้ด้านบทบาทของบ้านสบรวกต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วยการเล่าเรื่องราว โดยปราชญ์ชาวบ้านกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านสบรวกจะทำหน้าที่แนะนำอธิบายเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งปลูกสร้างที่มีอยู่ภายในพื้นที่

ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ ตั้งแต่ประวัติความเป็นมา ลักษณะที่โดดเด่น และประโยชน์ที่คนในชุมชนได้รับจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งปลูกสร้างเหล่านั้น รวมทั้งความเชื่อประเพณีต่าง ๆ อาหารที่เป็นเอกลักษณ์ และการประกอบอาชีพ อีกทั้งการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ที่ชาวบ้านกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านสบรวกจะทำหน้าที่พานักท่องเที่ยวไปชมรับฟัง และไปทดลองทำกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ต่าง ๆ เช่น การท่องเที่ยวทางแม่น้ำโขง ประเพณีหรือพิธีกรรมทางศาสนา การประกอบอาหาร และการทำของใช้ โดยกำหนดระดับการมีส่วนร่วมแตกต่างกันไปตามความสนใจของผู้มาเยือน

1.4 องค์ความรู้ด้านผลลัพธ์จากการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

ผลที่มีต่อพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ เมื่อมีการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แล้วทำให้ประชาชนชาวบ้านกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านสบรวกและชาวบ้านเกิดรายได้จากการขายโปรแกรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่ ค่าเข้าพักโฮมสเตย์ ค่าอาหาร ค่ากิจกรรมลงเรือ ทำขนม รวมทั้งได้รับการตอบสนองความต้องการทางจิตใจโดยเฉพาะความสุขที่ได้เผยแพร่คุณค่าของชุมชนและมีมิตรภาพที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านกับนักท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันชาวบ้านมีรายได้จากการส่งมอบวัตถุดิบให้กับวิสาหกิจชุมชน และบ้านสบรวกได้รักษามรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติให้สมบูรณ์และสมดุล และผลที่มีต่อนักท่องเที่ยวคือนอกจากความสนุกสนานที่นักท่องเที่ยวได้รับแล้ว ยังได้รับประสบการณ์การท่องเที่ยวอย่างลึกซึ้ง จากการได้สัมผัส ทดลองลงมือทำด้วยตนเอง เกิดเป็นการจดจำประทับใจ การเห็นคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่บ้านสบรวก และยินดีส่งมอบมูลค่าให้กับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้

2. ศักยภาพในการใช้องค์ความรู้มาจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บริเวณพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ โดยวิสาหกิจชุมชน

2.1 ศักยภาพของการใช้องค์ความรู้ของบ้านสบรวก

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่อันเป็นผลมาจากปัจจัยทางสังคมวิทยาที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรม การบริโภคของนักท่องเที่ยว ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำจึงพยายามสร้างศักยภาพในการใช้องค์ความรู้มาพัฒนาตามแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เมื่อพิจารณาเรื่องคุณภาพและการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชนบ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำแล้วพบว่า องค์ประกอบด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้านศักยภาพและสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจมีระดับคุณภาพดีซึ่งเป็นจุดแข็ง (Strengths) ของชุมชน มีความพร้อมที่สามารถขับเคลื่อนให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมที่งดงาม มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ควรเน้นการส่งเสริมเรื่องการมีส่วนร่วมในประสบการณ์ในทุกด้านผ่านการจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ผ่านกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านสบรวกเพื่อเป็นเครื่องมือในการทำให้เกิดการเรียนรู้และสร้างความประทับใจพร้อมกับการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์ การสืบทอด คงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน โดยบ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำมีศักยภาพที่สามารถรองรับด้านการท่องเที่ยวได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ศักยภาพของบ้านสบรวกในการใช้องค์ความรู้มาจัดการความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ

ศักยภาพของบ้านสบรวกในการรองรับนักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์	ตัวชี้วัด	ศักยภาพของบ้านสบรวกในการใช้องค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
ด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม	พื้นที่	1. ชุมชนในพื้นที่มีศักยภาพสามารถรองรับนักท่องเที่ยวในระดับปานกลาง 50-100 คน เนื่องจากไม่สามารถขยายพื้นที่ได้อีก (เป็นพื้นที่ในบ้านสบรวกกับพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ ซึ่งไม่นับรวมพื้นที่พิพาทอันท้อผืนกับดอยสะงั) 2. ชุมชนมีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวที่ไม่นอนค้างคืนได้ประมาณ 30-80 คน และสามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำกิจกรรมสร้างสรรค์แบบไม่ค้างคืนได้ประมาณ 50 คน และแบบค้างคืนได้ประมาณ 30 คน (ไฮมสเตย์ไม่นับรวมโรงแรมในพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำ) 3. ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการความรู้ผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ รองรับนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ เช่น กลุ่มมันเกรียบ กลุ่มน้ำพริกสุเทพ กลุ่มสุรากลั่นอุดม กลุ่มถักทอ และกลุ่มประมงน้ำโขง เป็นต้น

ศักยภาพของ บ้านสบรวก ในการรองรับ นักท่องเที่ยว เชิงสร้างสรรค์	ตัวชี้วัด	ศักยภาพของบ้านสบรวกในการใช้องค์ ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
		4. มีศักยภาพด้านลานจอดรถในระดับปานกลาง ซึ่งชุมชนมีที่จอดรถเฉพาะกลุ่มที่พักโฮมสเตย์เท่านั้น แต่มีบริการจอดรถ ณ ลานจอดรถตรงสามเหลี่ยมทองคำด้านหน้าชุมชน และลานจอดรถในวัดสบรวกสามเหลี่ยมทองคำ 5. ศักยภาพด้านการรักษาสัตว์แควล่า้อม ชุมชนมีถึงขยะประจำจุดต่างๆ และมีเจ้าหน้าที่กำจัดขยะในแม่น้ำโขง ซึ่งจะทำสัปดาห์ละ 3-4 วัน 6. การสร้างสมดุลระหว่างความต้องการที่จะพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศกับความจำเป็นในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยชุมชนมีแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทุก 2 ปี ในการจัดการตามขีดความสามารถโดยยอมให้มีนักท่องเที่ยวมากที่สุดที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวได้มากที่สุด โดยพยายามควบคุมผลกระทบทางลบให้เกิดขึ้นให้มากที่สุด

ศักยภาพของ บ้านสบรวก ในการรองรับ นักท่องเที่ยว เชิงสร้างสรรค์	ตัวชี้วัด	ศักยภาพของบ้านสบรวกในการใช้องค์ ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
ด้านสังคม และวัฒนธรรม	นโยบาย การพัฒนา การท่องเที่ยว และภูมิปัญญา ชาวบ้าน	1. ชุมชนมีแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทุก 2 ปี เพื่อ นำแผนไปพัฒนาร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ 2. การจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มมันเกรียบ กลุ่มผักทอ กลุ่มน้ำพริกสูงเทพ กลุ่มสุรากลั่นอุดม และกลุ่ม สล้าครุเสิร์ฟแก้ว เพื่อ เป็นการสร้างรายได้ให้กับสมาชิกกลุ่ม (จำนวน สมาชิกไม่แน่นอนเป็นไปตามความสมัครใจ) 3. ชุมชนมีการจัดการรองรับความแตกต่างของ ทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดผลกระทบ น้อยที่สุด
ด้านเศรษฐกิจ	กลุ่มผู้ ประกอบการ	1. ชุมชนมีร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ร้านนวดแผนไทย ที่พักแรม กลุ่มเรือนาเที่ยว และ กลุ่มทัวร์นาเที่ยวที่คอยบริการนักท่องเที่ยวชาว ให้เลือกจับจ่ายใช้สอย (เป็นที่นิยมนักท่องเที่ยว ทุกกลุ่ม ทุกรูปแบบการท่องเที่ยว และไม่มีวันหยุด) 2. ชุมชนมีการจัดการรองรับด้านการตลาด โดย ยอมให้นักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นจนถึงระดับที่ไป ขัดขวางความสามารถของทรัพยากร การท่องเที่ยวในการที่จะให้ประสบการณ์ที่มี คุณค่าแก่นักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ตามขีด ความสามารถที่รองรับได้

จากตารางที่ 1 อธิบายได้ว่า บ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำใช้องค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนของตนมาเป็นทุนทางสังคมที่เข้ามาจัดการความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างมีศักยภาพที่เป็นทั้งทุนมนุษย์ ทุนทางภูมิปัญญา วัฒนธรรม เช่น การสร้างกลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้นเพื่อรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน มีกระบวนการผลิต ขั้นตอน การบริการที่ไม่เกิดผลเสียในระยะยาวต่อสิ่งแวดล้อม และสังคม ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ มีเป้าหมายการทำงานเป็นทีม เน้นเฉพาะคนในชุมชนที่สนใจเข้าร่วมกลุ่มรายได้จากกลุ่มกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ส่วนหนึ่งจะถูกแบ่งให้สมาชิกกลุ่ม และบางส่วนเป็นกองกลางในการจัดซื้อวัตถุดิบที่จำเป็นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจ เช่น กลุ่มผ้าทอที่วัดสุดำเป็นบางชนิดต้องหาลูกอย่างเครื่องทอผ้า (ชนิดไม้ทอมือ) กลุ่มมันเกรียบที่วัดอุฎิปปการปลูกมันในบางฤดูกาลไม่เพียงพอต่อการผลิต จึงต้องนำเข้าจากพื้นที่อื่น เป็นต้น รวมถึงการส่งบุคคลไปเรียนรู้ศึกษาดูงานในพื้นที่อื่น เพื่อให้เกิดทักษะใหม่ ๆ และนำความรู้มาใช้ในกลุ่มของตน รวมทั้งนำความรู้มาถ่ายทอดให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการของกลุ่มกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

2.2 ศักยภาพของการใช้องค์ความรู้ต่อกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การเข้ามาของนักท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ก่อเกิดกิจกรรมการท่องเที่ยว นำไปสู่การกระบวนการจัดการความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเฉพาะมิติเศรษฐกิจ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สามารถจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้เมื่อพิจารณาตามคุณลักษณะเฉพาะของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้กล่าวคือ การตั้งวิสาหกิจชุมชนกลุ่มมันเกรียบสามเหลี่ยมทองคำ เกิดจากการรวมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านสบรวก ตั้งเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2521

โดยสำนักงานเกษตรอำเภอเชียงแสน ขณะนั้นมีสมาชิกกลุ่มจำนวน 55 คน ดำเนินการแปรรูปผลผลิตการเกษตร ด้วยการนำมันสำปะหลังมาผ่านกระบวนการแปรรูปเป็นมันเกรียบ ต่อมา พ.ศ. 2545 กลุ่มแม่บ้านยกเลิกกลุ่มเดิม และจัดตั้งกลุ่มแปรรูปมันเกรียบขึ้นใหม่ มีสมาชิก 36 คน ดำเนินการแปรรูปมันสำปะหลังแบบครบวงจร มีการระดมหุ้นจากสมาชิกคนละ 500 บาท ต่อ 1 หุ้น และในปี พ.ศ. 2550กลุ่มแม่บ้านได้จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนใช้ชื่อว่า “วิสาหกิจชุมชนข้าวเกรียบมันสำปะหลังบ้านสบรวก” กลุ่มมันเกรียบมีศักยภาพในการใช้องค์ความรู้ผ่านการจัดการทุนอย่างเป็นระบบ ด้วยการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย และบริหารจัดการทุนที่ได้รับจากหน่วยงานรัฐเพื่อให้การสนับสนุนกลุ่ม ทั้งนี้กลุ่มได้เก็บเงินออมจากสมาชิก เพื่อสะสมเป็นผลกำไรตอบแทนช่วงสิ้นปีของทุกปี ปัจจุบันทางกลุ่มมีผลิตภัณฑ์มันเกรียบแปรรูปเพียงชนิดเดียว ซึ่งแปรรูปจากมันสำปะหลังแต่มีกิจกรรมหลัก คือการแปรรูปผลผลิตการเกษตรแบบครบวงจร โดยใช้มันสำปะหลังเป็นวัตถุดิบหลัก ทางกลุ่มดำเนินการปลูกมันสำปะหลังเอง มีสมาชิกที่ทำการปลูก 10 ราย โดยเช่าพื้นที่จากชาวบ้านและมีการวางแผนปลูกมันสำปะหลัง เพื่อให้มีผลผลิตเพียงพอสำหรับการแปรรูปตลอดปี และนำมันสำปะหลังที่ปลูกได้จำหน่ายให้แก่กลุ่ม ตรงตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม คือต้องการผลิตวัตถุดิบที่สด สะอาด ธรรมชาติปลอดภัยและมี (รัชณี พิมพ์อุบล, 2554, น. 63)

กลุ่มมันเกรียบมีความเข้มแข็ง และมีสมาชิกที่สนใจเข้าร่วมกลุ่ม โดยเฉพาะการเข้าให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ที่กลุ่มกำหนดตามแผนชุมชน อีกทั้งกลุ่มยังได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐส่งผลให้กลุ่มมันเกรียบผ่านการคัดเลือกจากคณะทำงานเครือข่ายองค์ความรู้หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในระดับจังหวัด เป็นตัวแทนไปแข่งขันและสาธิตการแปรรูปอาหารจากภูมิปัญญาชาวบ้านเมื่อวันที่ 22-29 มิถุนายน

พ.ศ. 2552 ณ ศูนย์การค้าอิมแพคเมืองทองธานี กรุงเทพมหานคร จากการเข้าร่วมงานนี้ทำให้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐมากขึ้น เช่น ได้รับเงินสนับสนุน หรือการอบรมให้องค์ความรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์มันเกรียบให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นดังภาพประกอบที่ 6

ภาพประกอบที่ 6 กลุ่มมันเกรียบบ้านสบรวก กับการใช้องค์ความรู้ในกิจกรรมสร้างสรรค์

กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำมีการใช้องค์ความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมกล่าวคือ วัดสบรวกสามเหลี่ยมทองคำเป็นสถาปัตยกรรมที่ควรอนุรักษ์ไว้ให้รุ่นหลังได้จดจำภาพทางประวัติศาสตร์ผ่านเรื่องเล่าโดยครูเสาร์แก้ว เลาดิ สล่าเมืองแห่งบ้านสบรวกที่เป็นผู้ทุ่มเททั้งกายและใจในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมนี้ไว้ให้คงอยู่กับชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไปใช้องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น การแข่งเรือเป็นประเพณีดั้งเดิมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนลุ่มแม่น้ำโขง โดยจัดร่วมกับประเพณีแข่งเรือของอำเภอเชียงแสน กระทำในช่วงหลังสงกรานต์เพียง 1 วัน และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา นายอำเภอเชียงแสนได้เห็นความสำคัญของประเพณีแข่งเรือเพื่อการอนุรักษ์ ส่งเสริมประเพณี อีกทั้งต้อนรับการเติบโตจากการท่องเที่ยว จึงได้ร่วมมือกับทุกระดับตำบล อำเภอ หมู่บ้าน

ซึ่งหมายรวมถึงชุมชนบ้านสบรวกด้วยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ประเพณีแข่งเรือไปพร้อมกับเทศกาลสงกรานต์อีกด้วยใช้องค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านอาชีพวิสาหกิจชุมชนยังมีการใช้องค์ความรู้ที่ได้มาจากการเรียนรู้นำมาใช้ในกิจกรรมสร้างสรรค์อีกด้วย

ภาพประกอบที่ 7 วัดสบรวกสามเหลี่ยมทองคำ แลนด์มาร์กของพื้นที่ท่องเที่ยวในบ้านสบรวก (ซ้าย) การแข่งเรือที่บ้านสบรวก เข้าร่วมกับอำเภอเชียงแสน (ขวา)

ที่มา: ทศนีย์ ดอนเนตร, 2556, น. 3

ตารางที่ 2 การใช้องค์ความรู้ของบ้านสบรวกต่อกิจกรรมสร้างสรรค์

การใช้องค์ความรู้	องค์ความรู้ ด้านสถาปัตยกรรม	องค์ความรู้ด้าน วัฒนธรรมท้องถิ่น	องค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านอาชีพ
	วัดสบรวก วัดพระธาตุภูเข้า	วิถีชีวิตและการแข่งเรือ	กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มร้านอาหาร และ ร้านขายของที่ระลึก
การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Socialization)			
การถ่ายทอดและ การแลกเปลี่ยน ความรู้	มีวิทยากรบรรยาย ผ่านกิจกรรม สร้างสรรค์	มีปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำกิจกรรม วัฒนธรรมท้องถิ่น	มีวิทยากรบรรยาย ผ่านกิจกรรม สร้างสรรค์

การใช้องค์ความรู้	องค์ความรู้ ด้านสถาปัตยกรรม	องค์ความรู้ด้าน วัฒนธรรมท้องถิ่น	องค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านอาชีพ
การสกัดองค์ความรู้ (Externalization)			
การบันทึก (ทั้งเป็นลายลักษณ์ อักษรและไม่เป็น ลายลักษณ์อักษร)	มีบันทึกข้อมูลชุมชน และการท่องเที่ยว ทั้งเป็นไฟล์ข้อมูล และเว็บไซต์	มีบันทึกข้อมูลชุมชน และการท่องเที่ยว ทั้งเป็นไฟล์ข้อมูล และเว็บไซต์	มีบันทึกข้อมูลชุมชน และการท่องเที่ยว ทั้งเป็นไฟล์ข้อมูล และเว็บไซต์
การฝังองค์ความรู้ (Internalization)			
การผสมผสานองค์ ความรู้ทั้งจากภายใน และภายนอก	ไม่มี	มีการแลกเปลี่ยน องค์ความรู้ ระหว่างวิทยากร	การแลกเปลี่ยน องค์ความรู้ ระหว่างวิทยากร วิสาหกิจ
การผสมผสานองค์ ความรู้ ทั้งจากภายใน และภายนอก	ไม่มี	วัฒนธรรมกับนัก นักท่องเที่ยวผ่าน กิจกรรมสร้างสรรค์	ชุมชน ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายของ ที่ระลึกกับนัก ท่องเที่ยวผ่าน กิจกรรมสร้างสรรค์
การผนวกองค์ความรู้ (Combination)			
การตกผลึกองค์ ความรู้และ องค์ความรู้นั้น กลายเป็นองค์ความรู้ ชุดใหม่	ไม่มี	ไม่มี	มีและสามารถนำมา ใช้ถ่ายทอดองค์ ความรู้ นั้นได้ผ่าน กิจกรรมสร้างสรรค์

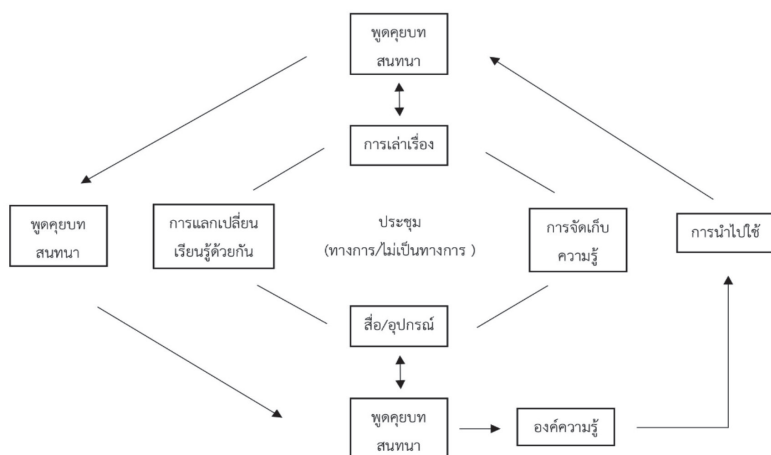
จากตารางที่ 2 การใช้องค์ความรู้ของบ้านสรวทต่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำได้นำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ใช้องค์ความรู้ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการแบ่งปันประสบการณ์หรือองค์ความรู้ที่ฝังลึกในตัวตนในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบของการแบ่งปันข้อมูลระหว่างคนในชุมชน (Knowledge Sharing) การจัดฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ รวมถึงการถ่ายทอดและแบ่งปันความรู้ในเชิงวิชาชีพชุมชน

2.3 ศักยภาพของการใช้องค์ความรู้ในการจัดเก็บความรู้

การจัดเก็บความรู้ต่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำพบว่า องค์ประกอบที่สำคัญในการจัดเก็บความรู้ คือ 1) คน 2) ความรู้ 3) กระบวนการ 4) การติดตามประเมินผล ซึ่งตัวความรู้จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ เมื่อบ้านสรวทมีความรู้ในการใช้องค์ความรู้มาจัดการ คือ จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้หรือผู้ที่ขับเคลื่อนกิจกรรมสร้างสรรค์ด้านการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ในการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในพื้นที่คนในที่นี้หมายถึงคนในชุมชน นักท่องเที่ยว และบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมสร้างสรรค์ทั้งหมดที่ต้องมีการเรียนรู้และมีการทำงานร่วมกันเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน อันจะนำไปสู่การเกิดขึ้นขององค์ความรู้ชุดใหม่ขึ้น แต่ทั้งคน และตัวความรู้นั้นจะต้องถูกประสานผ่านกระบวนการที่เป็นตัวเชื่อมสองสิ่งนั้นเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อนำไปสู่การเกิดขึ้นของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเมื่อความรู้นั้นนำไปใช้แล้วได้ผลจะทำให้เกิดเป็นความรู้ใหม่แล้วบอกต่อ หมุนเวียนกันเป็นวงจรความรู้ภายในตัวเองภายในกลุ่ม ภายในพื้นที่ท่องเที่ยว และขยายออกไปยังนอกพื้นที่ไม่มีที่สิ้นสุด โดยพิจารณาจากกระบวนการวัดปัจจัยนำเข้า (Inputs) กิจกรรม (Activities) และการผลิต (Outputs) ซึ่งต้องทำเป็นประจำตามช่วงเวลาที่เหมาะสมระหว่างการทากิจกรรมต่าง ๆ ไปปฏิบัติเพื่อระบุปัญหาและอุปสรรคของ

การดำเนินโครงการว่าเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ เพื่อหา
มาตรการแก้ไขได้ทันสรุปได้ดังภาพประกอบที่ 8

ภาพประกอบที่ 8 การจัดการความรู้ด้านการเก็บความรู้ในรูปแบบ
การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

จากภาพประกอบที่ 8 อธิบายได้ว่าการจัดกิจกรรมด้านการ
ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์พิจารณาด้วยคุณสมบัติพื้นฐานและกระบวนการ
ดำเนินกิจกรรมที่นำไปสู่การเกิดคุณลักษณะสำคัญภายในตัวผู้จัดกิจกรรม
และนักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างชัดเจนกล่าวคือ ผู้จัดกิจกรรมท่องเที่ยว
เชิงสร้างสรรค์จะรู้สึกตระหนักและเห็นคุณค่าในเอกลักษณ์ของตน ค้นพบ
แนวทางเพื่อที่จะนำทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมมาต่อยอด หรือฟื้นฟู
ให้กลับมาใช้ประโยชน์ได้อีกครั้ง (Richards, 2011, p. 1225-1253) ได้มีโอกาส
แลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมผ่านการพูดคุย การเล่าเรื่องส่งต่อ

ประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยว ในขณะที่นักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เมื่อได้เข้ามาเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แล้ว จะได้รับประสบการณ์ตรงในการท่องเที่ยว เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและเห็นคุณค่าในเอกลักษณ์นั้น จนเกิดความประทับใจและผูกพันกับเจ้าของพื้นที่ และได้ค้นพบหรือเพิ่มศักยภาพในตนเอง อันเกิดจากการได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม ได้เห็น ได้ฟัง ได้ลงมือทำ ได้ค้นหาและเป็นผู้เลือกกิจกรรมด้วยตนเอง โดยผู้จัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ทำหน้าที่ให้คำแนะนำ บอกเล่าประสบการณ์ นำกิจกรรม และให้ความช่วยเหลือตามความจำเป็น จะเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ร่วมกัน และการเก็บความรู้ในลักษณะของการจำ การบันทึก เพื่อพร้อมสำหรับการนำไปใช้ในโอกาสหน้าต่อไป

ด้วยคุณสมบัติด้านพื้นที่และสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านสบรวก ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เข้าสู่กิจกรรมสร้างสรรค์ และได้รับประสบการณ์ตรงได้อย่างลึกซึ้ง อีกทั้งตัวผู้จัดกิจกรรมมีความพร้อมที่จะนำเสนอเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งส่วนนี้ถือเป็นกระบวนการวัดปัจจัยนำเข้า (Inputs) ของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยใช้กิจกรรม (activities) การจัดกิจกรรมถ่ายทอดข้อมูลหรือองค์ความรู้ โดยเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ลงมือปฏิบัติ และเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เมื่อกิจกรรมดำเนินสำเร็จลุล่วงสิ่งที่เป็นการผลิต (outputs) กล่าวคือ ต่อนักท่องเที่ยวสร้างสรรค์จะได้รับประสบการณ์ตรง เห็นคุณค่าในการเพิ่มศักยภาพของตนเองในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสร้างสรรค์เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่นักท่องเที่ยวจะหาวิธีการจัดเก็บความรู้ด้วยตนเอง และพร้อมจะนำไปใช้ต่อไป และจากการสัมภาษณ์ผู้นำกิจกรรมสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำพบว่า การจัดเก็บความรู้เป็นสิ่งสำคัญ เพราะ

ความรู้สามารถนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของแต่ละกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวกลุ่มค้างคืน และกลุ่มนักท่องเที่ยวกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างเหมาะสม ทำให้เรียนรู้ได้ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวใดต้องใช้ความรู้อะไรเข้ามาจัดการ และเมื่อเกิดปัญหา และอุปสรรคใด ๆ เกิดขึ้นควรบันทึกเป็นชุดองค์ความรู้ไว้ เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนางิจกรรมการท่องเที่ยวในครั้งต่อไปได้

2.4 ศักยภาพของการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ชุดแจ้งต่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านสบรวกใช้เป็นองค์ความรู้ชุดแจ้งเพื่อนำไปสู่การสร้างนวัตกรรม (innovation) ต่าง ๆ มากมายในการนำไปใช้ เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชน การทำเอกสารบันทึก หนังสือ วิดีทัศน์ งานวิจัย และเว็บไซต์ เป็นต้น ผลขององค์ความรู้ชุดแจ้งนี้จะนำมาซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อยอดให้คนในพื้นที่เกิดแรงกระตุ้นในการพัฒนาศักยภาพของตนเองเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมทางความคิด มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์จนเกิดเป็นความอยากที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เพื่อการท่องเที่ยวที่สนุกท้าทาย ผลการวิจัยจากการลงพื้นที่ พบว่าบ้านสบรวกได้ค้นหานวัตกรรมขององค์ความรู้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนพื้นฐานของศักยภาพชุมชนที่มีในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมสร้างสรรค์ โดยใช้การประชุมเป็นเวทีเพื่อการพูดคุย แลกเปลี่ยนหารือกันระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันในประเด็นการค้นหานวัตกรรมองค์ความรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในลักษณะกิจกรรมการท่องเที่ยวแนวใหม่ หรือกิจกรรมเดิมมาใช้ในรูปแบบใหม่ เพื่อให้เกิดประโยชน์เชิงเศรษฐกิจและสังคมต่อพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำอย่างยั่งยืนต่อไป

การอภิปรายผล

จากการวิจัยครั้งนี้มีข้อค้นพบที่นำมาอภิปรายได้ดังนี้
ด้านองค์ความรู้ในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
มีดังนี้

1. องค์ความรู้ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

ผลการวิจัยพบว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยชุมชนต้องพัฒนาความโดดเด่นและดึงดูดนักท่องเที่ยว อีกทั้งยังต้องมีระบบจัดการในการอนุรักษ์และสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้น บ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำมีความโดดเด่นในเรื่องธรรมชาติที่สวยงาม มีวัฒนธรรมอันดี มีทำเลที่ตั้งเหมาะสมสามารถเชื่อมโยงไปยังประเทศเพื่อนบ้านอย่างเมียนมา สปป.ลาว ผ่านเส้นทางลำน้ำโขง และเส้นทาง R3A ในสปป.ลาว เชื่อมไปยังจีนตอนใต้ได้อีกด้วย มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ต้องนำความคิดเชิงสร้างสรรค์ไปใช้ในการพัฒนา สร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ บ้านสบรวกได้สร้างกิจกรรมสร้างสรรค์ต่างๆ ที่อาศัยทรัพยากรในพื้นที่ โดยเฉพาะการเดินทางท่องเที่ยวตามธรรมชาติที่พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ผ่านการเรียนรู้หลายรูปแบบให้แก่นักท่องเที่ยว ทั้งนี้สถิตินักท่องเที่ยว (2560) ได้สนับสนุนการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างคุ้มค่า ซึ่งเป็นไปตามหลักการของ World Tourism Organization (2016) ที่กล่าวว่า การจัดการภายใต้ขีดความสามารถของระบบธรรมชาติมีการทดแทนการฟื้นฟูให้สามารถผลิต และให้บริการต่างๆ โดยไม่ลดถอยหรือเสื่อมโทรมลง ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และความต้องการของชุมชนนำไปสู่การสร้างกิจกรรมสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวได้

2. องค์ความรู้ด้านบทบาทของบ้านสรวกต่อการจัดการ
การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ผลการวิจัยพบว่า บ้านสรวกมีส่วนร่วมใน
 การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถทำได้เพียงใน
 ระดับปฏิบัติการ เช่น ผ่านกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์
 ให้แก่นักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ในระดับของการแสดงความคิดเห็นยังมีน้อย
 เช่น การวางแผนหรือการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่
 ที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ ซึ่งไม่เป็นไปตามแนวคิดของวิระพล ทองมา
 (มปป.) ที่กล่าวว่า ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดตั้งองค์กรภายในชุมชน
 เพื่อรับผิดชอบกิจกรรมนี้ หรือผลักดันให้องค์กรชุมชนอื่นที่พิจารณาแล้วว่
 มีความพร้อมทำหน้าที่รับผิดชอบเป็นหน่วยงานหนึ่งขององค์กรนั้น ๆ ถึงแม้
 ชุมชนจะเป็นหลักในการทำกิจกรรมสร้างสรรค์ตามกลุ่มวิสาหกิจชุมชนก็ตาม
 แต่ในด้านอื่น ๆ ยังไม่แสดงการมีส่วนร่วมที่ชัดเจนมากนัก ส่วนพจนา สอนศรี
 (2546) ได้กล่าวไว้ว่า การทำงานร่วมกันของชุมชนเพื่อศึกษาในหัวข้อดังนี้
 1) การสำรวจทางกายภาพ เช่น ทำแผนที่รอบนอก (แสดงแหล่งทรัพยากร
 ธรรมชาติและที่ดินทำกิน) การทำแผนที่รอบในหมู่บ้าน (แสดงที่ตั้งของ
 บ้านเรือน ทรัพยากรคนสร้างและทรัพยากรธรรมชาติ) 2) ศึกษาประวัติศาสตร์
 ชุมชน ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน 3) ศึกษาความสัมพันธ์
 ของชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว
 4) ศึกษากลุ่มต่างๆ ในชุมชน ซึ่งผลการศึกษานี้จะทำให้เห็นศักยภาพ-
 ข้อจำกัดของชุมชน และปัญหาของชุมชนร่วมกัน หากการท่องเที่ยวเชิง
 สร้างสรรค์ของบ้านสรวกต้องการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน ควรเปิดโอกาส
 ให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนในระดับการวางแผนและกำหนดรูปแบบการ
 ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ร่วมกัน

3. องค์ความรู้ด้านผลลัพธ์การการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การมีทรัพยากรการท่องเที่ยว และทรัพยากรมนุษย์ที่มีแนวความคิดเชิงสร้างสรรค์ที่จะสามารถนำทรัพยากรต่างๆ ที่มีพัฒนาเป็นกิจกรรม หรือสินค้าเพื่อนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว มอบประสบการณ์ที่มีส่วนร่วมและเพิ่มทักษะให้แก่นักท่องเที่ยว เช่นดังในปัจจุบันบ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำได้พยายามเสริมจุดเด่นในเรื่องธรรมชาติของพื้นที่มาประยุกต์กับธุรกิจ และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยสนับสนุนมุมมองการอนุรักษ์กิจกรรมสร้างสรรค์ไปพร้อมกับการท่องเที่ยว เพื่อสร้างกิจกรรมสร้างสรรค์หรือสินค้า/บริการเชิงสร้างสรรค์ใหม่ๆ ที่โดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ยิ่งจะทำให้บ้านสบรวกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำก้าวเข้าสู่การเป็นเมืองเมืองแห่งการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างแท้จริง

4. องค์ความรู้ด้านรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิง

สร้างสรรค์ การวิจัยพบว่า ทรัพยากรของการท่องเที่ยวของบ้านสบรวกมาจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านวิสาหกิจชุมชนที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่มากขึ้น แต่ปัญหาประการสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยเฉพาะในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมสร้างสรรค์ต่างๆ ของชุมชนที่ผู้นำกิจกรรมได้ลำดับความรู้ในกิจกรรมของตนเองเป็นขั้นตอนด้วยการให้นักท่องเที่ยวได้ลงมือปฏิบัติ ทั้งนี้กิจกรรมสร้างสรรค์จะสร้างรูปแบบ ทิศทางภาพและรวมของกระบวนการเรียนรู้ในให้กับนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มได้ เมื่อนักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมสร้างสรรค์ต่างๆ การมอบประสบการณ์ที่มีส่วนร่วมและการเพิ่มทักษะให้แก่ นักท่องเที่ยว เช่น การทดลองจับปลาเอง การประกอบมันแกวเียบเอง โดยรูปแบบการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์เป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ด้วยการร่วมมือกันนำเสนอแนวคิดรูปแบบทางการท่องเที่ยวใหม่ๆ เพื่อส่งต่อไปแก่นักท่องเที่ยวที่สนใจ

เป็นการสร้างการมีส่วนร่วม ทักษะ และประสบการณ์ ในกิจกรรมการ
ท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นกับตัวนักท่องเที่ยวเอง ในมุมมองของ Richards (2010b)
ที่กล่าวว่า การมีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ดี ไม่เหมือนใครจะเป็นการสร้าง
จุดแข็งให้กับชุมชน ดังนั้นกิจกรรมสร้างสรรค์จะเป็นรูปแบบ กิจกรรมหรือ
สินค้าที่สร้างประสบการณ์ หรือทักษะ เป็นการขายสิ่งที่จับต้องไม่ได้ แต่ยัง
คงไว้ซึ่งความประทับใจประสบการณ์ที่ดี เมื่อนักท่องเที่ยวได้มี ส่วนร่วมใน
กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ดังกล่าว อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานของ Jonjoubson
(2008) ในหลักการที่ว่ากระบวนการเรียนรู้เป็นการให้ความร่วมมือแบบทักษะ
เบื้องต้น การพัฒนาความสามารถและการสร้างความรู้ใหม่ และการจัดการ
ความรู้ที่กลุ่มเน้นความรู้ขององค์กรและความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น
และยังสอดคล้องกับงานของ Chantarasombat and Srisaard (2007) ที่มุ่งเน้น
ในเรื่องการจัดการความรู้ขององค์กรในชุมชนประกอบด้วยการสร้างความรู้
การแยกประเภทความรู้ การเก็บรวบรวมความรู้ และนำความรู้ไปใช้
การแลกเปลี่ยนประเมินความรู้ และสิ่งที่เป็นปัจจัยสำเร็จของกลุ่มคือ ความ
เป็นผู้กระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ ความเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก
บรรยากาศในการทำงานแบบมีส่วนร่วม และการที่องค์กรเป็นกลางของ
การจัดการความรู้

ด้านศักยภาพในการใช้องค์ความรู้จัดการการท่องเที่ยวเชิง สร้างสรรค์บริบทพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ มีดังนี้

ศักยภาพขององค์ความรู้ในการจัดการด้านการท่องเที่ยว
เชิงสร้างสรรค์ของบ้านสบวอกในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ
พบว่า ศักยภาพที่ใช้องค์ความรู้ของบ้านสบวอก ศักยภาพการใช้องค์ความรู้
ต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศักยภาพการใช้องค์ความรู้ต่อการจัดเก็บความรู้
และศักยภาพการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ชัดเจนที่เกิดขึ้นมีความ

สอดคล้องกับโมเดลการจัดการความรู้ 2 โมเดลคือ 1) เซกิโมเดล (SECI Model) ของ Nonaka, I. and Takeuchi, H.. (1995) และ 2) โมเดลแบบจำลองรูปจรวดของสิทธิณัฐ ประพุทธินิสสาร (2557) กล่าวคือองค์ความรู้ และ ศักยภาพของการใช้องค์ความรู้ไปจัดการเริ่มต้นจากการกำหนดเป้าหมายร่วมกันภายใต้โจทย์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การจัดกิจกรรม การแลกเปลี่ยนความรู้ต่างๆ เกิดขึ้นหลากหลายรูปแบบที่มาจากการสนทนา การพูดคุย การฝึกอบรม ซึ่งเป็นการนำความรู้แบบฝังลึกมาถ่ายทอดบอกต่อ จะเป็นการเพิ่มขยายองค์ความรู้ในพื้นที่จากคนหนึ่งไปสู่คนหนึ่ง จากกลุ่มหนึ่งไปสู่อีกกลุ่มหนึ่ง การจัดเก็บความรู้เป็นกระบวนการสุดท้ายที่จะมีการจัดบันทึก และจัดเก็บความรู้ในรูปแบบต่างๆ เพื่อเป็นการขยายผลความรู้ และบอกต่อแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนองค์ความรู้ไปสู่ภายนอก และสามารถขยายเป็นโครงข่ายองค์ความรู้ได้ในการจัดกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ต่อไปในอนาคต

องค์ความรู้ดังกล่าวจะเป็นองค์ความรู้แบบฝังตัวที่ติดอยู่กับตัวบุคคล ทางออกขององค์ความรู้แบบฝังตัวนั้น จะใช้กิจกรรมสร้างสรรค์เป็นตัวนำองค์ความรู้นั้นให้บุคคลแสดงออกมาด้วยความสามารถเฉพาะตัว ศักยภาพขององค์ความรู้ตัวบุคคลออกมาสื่อสารระหว่างกันที่สร้างกระบวนการจัดการความรู้ของบุคคลที่มาจากตัวองค์ความรู้และประสบการณ์ตรงของแต่ละคน เพื่อนำองค์ความรู้ทั้งหมดมาสร้างเป็นเอกสารในการจัดเก็บความรู้ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชน นักท่องเที่ยว ภาครัฐ ภาคเอกชนที่นำองค์ความรู้นั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นศักยภาพของการนำองค์ความรู้ในลักษณะแบบเป็นวงจรที่เมื่อสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้แล้วสามารถย้อนกลับไปกำหนดองค์ความรู้ในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การจดบันทึกความรู้จากผู้รู้ เช่น ปราชญ์สมาชิกวิสาหกิจชุมชนพบว่า มีการบันทึกความรู้จริง แต่เป็นการบันทึกความรู้เดิมแบบหลวม ๆ และองค์ความรู้ฝังลึกที่ยังมีองค์ความรู้บางส่วนที่เป็นความลับอยู่ จึงทำให้การวิจัยเรื่องนี้อาจลงลึกได้ไม่มากเท่าที่ควรในแต่ละส่วนขององค์ความรู้ ถ้านำความรู้ที่บันทึกแบบลงลึกออกมาใช้ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนต้องเทียวกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยชุมชน สามารถนำไปใช้เป็นกรอบในการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ให้กับพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ชุมชนความสนับสนุนการนำความรู้จัดแจงมาพัฒนาและใช้เพื่อมุ่งสู่การท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ สอดคล้องกับนโยบายการขับเคลื่อนไทยแลนด์ 4.0 ด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่นโยบายหลักคือการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง เปลี่ยนระบบเศรษฐกิจที่เน้นการพัฒนานวัตกรรมของตนในระดับที่เหมาะสมและสร้างสรรค์ เช่น การนำระบบ Internet of Things มาใช้เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

3. ภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะแม่น้ำโขงที่เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับพืช สัตว์น้ำ ระบบนิเวศ ป่าที่เป็นแหล่งการเกิดขึ้นของต้นไม้ สมุนไพร และสัตว์ป่า ซึ่งล้วนต่างแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศที่จะนำมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรนำกระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนอื่นมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกัน เพื่อค้นหาชุมชนที่มี ศักยภาพในการจัดการความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เพื่อนำไปสู่การเป็นพื้นที่ต้นแบบด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ให้แก่ชุมชนในพื้นที่อื่นต่อไป

2. ควรมีการศึกษาให้ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้น เช่น การแพร่ระบาดของ COVID 19 ที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ท่องเที่ยวสามเหลี่ยมทองคำ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). แผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ภายใต้ภารกิจของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา พ.ศ. 2560-2565. กรุงเทพฯ: ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- คณะวิจัยชาวบ้านเชียงของ-เวียงแก่น. ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (บรรณาธิการ). (2547). แม่น้ำโขง: แม่น้ำแห่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม. เชียงใหม่: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โครงการแม่น้ำและชุมชน.
- ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์. (2553). องค์การแห่งความรู้: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: แชนไฟร์พริ้นติ้ง.
- ทัศนีย์ ดอนเนตร. (2556). องค์ความรู้ภูมิปัญญาเรื่องประเพณีการแข่งขันเรือ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย. เชียงราย: ฝ่ายวัฒนธรรม อำเภอเชียงแสน ที่ว่าการอำเภอเชียงแสน.
- พจนา สอนศรี. (2546). เอกสารการสอนชุดวิชา หน่วยที่ 8-15 การจัดการ นันทนาการและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- รัชณี พิมพ์อุบล. (2554). รายงานข้อมูลวิสาหกิจชุมชนจังหวัดเชียงราย. เชียงราย: กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงราย กรมส่งเสริมการเกษตร.
- วีรพล ทองมา. (ม.ป.ป.). การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism: CBT) สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในเขตที่ดินป่าไม้. เชียงใหม่: คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สถณี อาชวานันทกุล. (2560). “การท่องเที่ยว ‘ไซส์ใหญ่’ กับพัฒนาที่ ‘ไม่ยั่งยืน’”. (ออนไลน์). จาก <http://www.etatjournal.com/web/menu-readtat/menu-2017/menu-32017/791-32017-big-size>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2562.

สิทธิพันธุ์ ประพุทธนิตินสาร. (2557). แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนาเชิงพื้นที่แบบบูรณาการ (ABC). เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดเชียงราย จาก www.chiangrai.mots.go.th/graph_views.php?graph_id=16, เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2562.

ภาษาอังกฤษ

Becerra, F. I. Gonzalez, A. and Sabherwal, R. (2004). Knowledge Management. New Jersey NJ: Pearson Prentice Hall.

Chantarasombat, C and Srisa-ard, B. (2007). Developing a Knowledge management model for self-reliant communities. Educational Journal of Thailand. 1 (1): 83-94.

Community Enterprise Promotion Division. (2013). Community Enterprise Information Systems. Retrieved September 23, 2013, from <http://smce.doe.go.th>

Jonjoubson, Lunthom. (2008). An Integrated Knowledge Management Model for Community Enterprises: A Case Study of a Rural Community Enterprise in Thailand. [Abstract]. (online). from www.researcharchive.vuw.ac.nz/bitstream/handle/10063/796/thesis.pdf.txt;jsessionid=4A2F74AE50C2EA51FFB63FF0E7A10055?sequence=4. Retrieved May 15, 2010.

Nonaka and Takeuchi. (1995). “โมเดลเซกิ (SECI Model)”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://aminaghazadeh.edublogs.org/2010/08/30/nonakas-seci-model/>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2562.

- Oranratmanee, Rawiwan. (2012). Karn Chai Pauen Tee Satharana Pen Thanon Kon Dern Bab Talad Nad Nai Maung Kong Thai. (In Thai) [The Use of Public Space for Walking Street in a Form of Flea Market in Thai Urban Cities]. Bangkok: Thailand Research Fund.
- Richards, G. (2010). Creative Tourism and Local Development. In Wurzburger, R. (Ed.). Creative Tourism A Global Conversation how to provide unique creative experiences for travelers worldwide: at present at the 2008 Santa Fe & UNESCO International Conference on Creative Tourism in Santa Fe. (pp. 78–90). New Mexico. USA.
- Richards, G. (2011). Creativity and tourism: the state of the art. *Annals of Tourism Research* 38 : 1225-1253
- Richards, G. & Marques. (2012). Exploring Creative Tourism: Editors Introduction. *Journal of Tourism Consumption and Practice*, 4(2): 1-11.
- Richards, G. and Raymond, C. (2000), Creative Tourism. *ATLAS News* 23, 16-20.
- Romana KOREZ-VIDE.(2013), Creative tourism as a source of innovativeness and sustainability in tourism. 1307-1320.
- Wurzburger, R. (2010). Introduction to the Santa Fe & UNESCO International Conference A Global Conversation on Best Practices and New Opportunities. In Wurzburger, R. (Ed.). Creative Tourism A Global Conversation how to provide unique creative experiences for travelers worldwide: at present at the 2008 Santa Fe & UNESCO International Conference on Creative Tourism in Santa Fe. (pp. 15–25). New Mexico. USA.
- World Tourism Organization. (2016). Tourism 2020 vision. (online). from <http://pub.unwoto.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/Products/1189/1189-1>. Retrieved May 17, 2019

ผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) ของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีชุมชนในเขตพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยว¹

Social Impact Assessment from Community Based Tourism Development Projects in Special Tourism Areas of Thailand

เกศกุล สระทวี²

Kedkun Srakawee

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการจ้างที่ปรึกษาเพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ทางสังคม Social Impact Assessment (SIA) จากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 ได้รับทุนสนับสนุนจากองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)

² อาจารย์ ประจำวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) ของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ดำเนินงานโดยองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) การศึกษานี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้ให้ข้อมูลจำนวน 66 คน จาก 10 ชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ผลกระทบทางสังคมจากโครงการเกิดขึ้น 3 ด้าน คือ 1) ด้านสังคม ได้แก่ (1) สมาชิกชุมชนได้พัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการบริหารธุรกิจการท่องเที่ยวมากขึ้น (2) ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนดีขึ้น (3) ชุมชนเกิดการพัฒนาทักษะภาคธุรกิจ การจัดการพื้นที่ และระบบโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น และ (4) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม และประเพณีได้รับการสืบทอดไปสู่เยาวชน ทำให้เกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรมและมีจุดเด่นทางการท่องเที่ยวชุมชน 2) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวในท้องถิ่น และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ชุมชนได้ดูแลและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น ทำให้เกิดมูลค่าจากการใช้ประโยชน์ให้แก่สังคมเพิ่มขึ้น และช่วยสร้างระบบนิเวศที่ยั่งยืน ผลจากศึกษาได้นำไปสู่การสร้างข้อเสนอในเชิงนโยบายต่อพัฒนาชุมชนด้วยการท่องเที่ยว สอดคล้องกับแนวทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: การประเมินผลกระทบทางสังคม เส้นทางผลกระทบทางสังคม การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

The purpose of this research was to study social impact assessment (SIA) of a community-based tourism development project operated by the Special Area Development Administration for Sustainable Tourism (public organization). Qualitative research was done with data collected by interviews with 66 key informants, all stakeholders from ten communities. Results were that project social impact occurred in three areas: 1) socially, in which community members developed new skills needed for tourism business management; improved relationships among community members; business sectors, area management, and more infrastructural systems; and local history, customs, and traditions were transmitted to the young, contributing to cultural sustainability and community tourism; 2) economically, with the community, community enterprises, and private businesses earning more from local tourism; 3) and environmentally, with the community care and conserving the environment more, resulting in higher usage value societally and helping create a sustainable ecosystem. These findings were used to create policy proposals for community development through tourism and creating community sustainability. The project was aligned with sustainable tourism guidelines and sustainable development goals.

Keywords: Social Impact Assessment (SIA), Social impact pathway, Community-based tourism (CBT), Sustainable tourism, Sustainable development goals (SDGs).

บทนำ

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงผลประโยชน์และความต้องการของคนในชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก ทั้งยังตระหนักในขีดความสามารถของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นในการรับนักท่องเที่ยว ส่งเสริมการอนุรักษ์และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติและสถานที่ท่องเที่ยว ตลอดจนดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ตามที่องค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (United Nations World Tourism Organization: UNWTO) มีหลักการเบื้องต้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ที่ต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของธรรมชาติ คำนึงถึงการมีส่วนร่วมและความต้องการของชุมชน มีความเป็นธรรมด้านผลประโยชน์สู่ท้องถิ่น สร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่นักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจในพื้นที่ ทรัพยากร และวิถีชีวิตที่กลมกลืนกับชุมชนท้องถิ่น ผสมผสานการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสู่แผนพัฒนาระดับต่าง ๆ ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนยังมุ่งสร้างและรักษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในระดับสูง จากการที่นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ที่มีความหมาย ความตระหนักด้านความยั่งยืน และส่งเสริมแนวทางปฏิบัติด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้กับนักท่องเที่ยว (UNWTO, 2005) เพื่อปกป้องสงวนรักษาและพัฒนาสิ่งเหล่านี้ให้คนรุ่นหลัง ซึ่งต้องปลูกจิตสำนึกให้แก่ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งนักท่องเที่ยว คนท้องถิ่น ผู้ประกอบการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ในปัจจุบันมีการท่องเที่ยวหลายแบบที่มุ่งส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เช่น การท่องเที่ยวเชิงชุมชน (Community Based Tourism: CBT) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ (Ecotourism) หรือแม้แต่นโยบายรัฐหรือหน่วยงานท้องถิ่นที่ดูแลรักษา

สิ่งแวดล้อมหรือกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น สำหรับประเทศไทยได้มี พระราชบัญญัตินโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562 ที่นิยาม “การบริหารและพัฒนาการท่องเที่ยว” ไว้สอดคล้องกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่ว่าเป็นการจัดสร้าง พัฒนาและปรับปรุง แหล่งท่องเที่ยว การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว การรักษาคุณภาพ แหล่งท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว การพัฒนาบริการท่องเที่ยว การพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยว การสร้างและเผยแพร่ องค์ความรู้ ทางการท่องเที่ยว การสร้างสินค้าทางการท่องเที่ยว การรักษาความปลอดภัย ทางการท่องเที่ยว หรือการอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว หรืออุตสาหกรรมท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงหลักการการท่องเที่ยวเพื่อคน ทั้งมวล ลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรมในสังคมทั้งทางตรง และทางอ้อม สนับสนุนให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งหลักการนี้ สอดคล้องกับแนวทางสากลต่อเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยว อย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. ได้ดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism - CBT) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่บริหารจัดการโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์ มีมาตรฐาน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และนำไปสู่ความยั่งยืน ของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่น และคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนา แหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน อพท. ดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยชุมชนโดยใช้เกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทย ที่ได้รับการรับรองว่าสอดคล้องตามเกณฑ์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก เป็นเครื่องมือในการพัฒนา ซึ่งมีองค์ประกอบ 5 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านการบริหาร จัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2) ด้านการจัดการ เศรษฐกิจ สังคม และ

คุณภาพชีวิตที่ดี (3) ด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน (4) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน และ (5) ด้านคุณภาพการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการและเชื่อมโยงผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อนุรักษ์ และเพิ่มมูลค่าให้กับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ช่วยให้การพัฒนาท้องถิ่นเป็นไปอย่างสมดุลและยั่งยืนนำมา ซึ่งรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวและความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในชุมชน ตลอดจนเกิดการกระจายรายได้และลดความเหลื่อมล้ำด้วยการท่องเที่ยวโดยชุมชน ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ อพท. นอกเหนือจากมิติเศรษฐกิจที่ชุมชนมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวแล้วยังมีมิติทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภายหลังการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน อพท. จึงมีเป้าหมายที่จะศึกษาและประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในช่วงปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานของ อพท.

จากความสำคัญและความจำเป็นดังกล่าว ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิจัยเพื่อวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนศึกษา ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินงานโดยองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) เพื่อนำผลการศึกษามาใช้นำเสนอต่อองค์กรเพื่อวางแผนการดำเนินงาน กำหนดกลยุทธ์ และสื่อสารผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ อพท. ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อประเมินผลกระทบทางสังคมจากโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ดำเนินงานโดยองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)

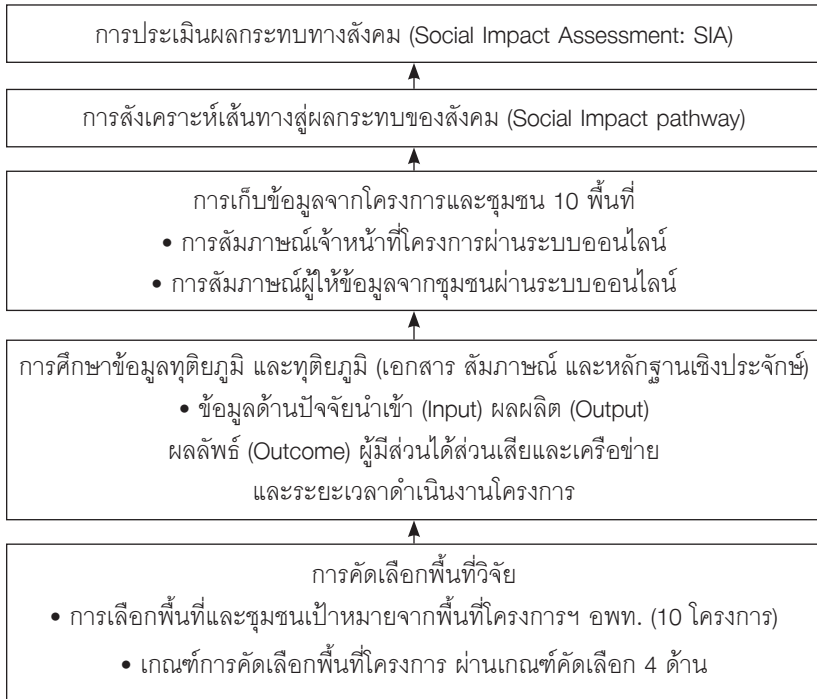
วิธีวิจัย

การวิจัยเพื่อประเมินผลกระทบทางสังคมจากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่พิเศษของ อพท. มีวิธีการวิจัย เป็นการประเมินภาพรวมของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในภาพรวมตั้งแต่เริ่มดำเนินงานจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2564) โดยใช้แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) และการสังเคราะห์เส้นทางสู่ผลกระทบของสังคมของโครงการทางสังคม (Social Impact Pathway) โดยมีขั้นตอนดังนี้ 1) เก็บข้อมูลด้วยวิธีการเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล (Key informant) ที่เป็นผู้ใช้ประโยชน์และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการ และศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ศึกษากรอบแนวคิดและเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลกระทบทางสังคมจากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่พิเศษของ อพท. 2) การเลือกพื้นที่และชุมชนเป้าหมายจากพื้นที่โครงการฯ อพท. 3) นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาจัดทำการประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA) ของพื้นที่ 10 ชุมชน และ 4) จัดทำกรอบผลกระทบทางสังคมของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้หน่วยงานสามารถนำไปใช้ในการติดตามผลในปีต่อไป และนำไปใช้ประเมินผลกับชุมชนอื่น ๆ ที่ดำเนินการ ดังแสดงในภาพประกอบที่ 1

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการสืบค้นเอกสารซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่วิเคราะห์ 3 ประเด็นดังนี้ (1) ผลกระทบทางเศรษฐกิจ วิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่พื้นที่จากการมีโครงการออกเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจในรูปของค่าแทนทางการเงินหรือ Financial Proxy ทั้งมูลค่าที่เกิดขึ้นทางตรง (มูลค่าที่สามารถวัดได้ผ่านราคาตลาด เช่น รายได้ที่เปลี่ยนแปลงไป กำไรที่เพิ่มขึ้น เป็นต้น) และมูลค่าที่เกิดขึ้นทางอ้อมแต่สามารถตีค่าเป็นมูลค่าผ่านราคาตลาดได้โดยใช้ Technic Shadow Price (เช่น มูลค่าจากการลดความเสียหาย มูลค่าจากการป้องกันผลเสียที่คาดว่าจะเกิดขึ้น และมูลค่าของเวลา เป็นต้น) (2) ผลกระทบทางสังคม ในด้านผลกระทบทางสังคมนั้น เป็นการวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นและเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นทัศนคติ พฤติกรรมการใช้ชีวิต และแนวคิดในการดำเนินชีวิตโดยในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพโดยใช้การอธิบายเชิงพรรณนาเป็นหลัก (3) ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ใช้แนวทางการวิเคราะห์เชิงคุณภาพเช่นเดียวกับผลกระทบทางสังคม โดยจะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่เล่าผ่านผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งทางปริมาณและคุณภาพที่สังเกตได้ โดยใช้การอธิบายเชิงพรรณนาเป็นหลัก

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาผลกระทบทางสังคมของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีแนวคิดสำคัญดังนี้

1. **แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน** องค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (United Nations World Tourism Organization: UNWTO) ได้อธิบายถึง “หลักความยั่งยืน” หมายถึง แง่มุมด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของการพัฒนาการท่องเที่ยว และต้องมีการสร้างสมดุลที่เหมาะสมระหว่างสามมิติเหล่านี้เพื่อรับประกันความยั่งยืนในระยะยาว แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและแนวทางการจัดการใช้ได้กับการท่องเที่ยวทุกรูปแบบในจุดหมายปลายทางทุกประเภท รวมถึงการท่องเที่ยวจำนวนมากและกลุ่มการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนควรมีหลักการ คือ 1) ใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยว รักษากระบวนการทางนิเวศวิทยาที่จำเป็น และช่วยอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ 2) เคารพความถูกต้องทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเจ้าบ้าน อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นและดำรงอยู่และค่านิยมดั้งเดิมของชุมชน ก่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม 3) สร้างหลักประกันทางเศรษฐกิจระยะยาว โดยให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรมแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย รวมถึงโอกาสการจ้างงานที่มั่นคงและการสร้างรายได้ และบริการทางสังคมแก่ชุมชนที่เป็นเจ้าภาพ และการมีส่วนช่วยเหลือในการลดความยากจน การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ตลอดจนความเป็นผู้นำทางการเมืองที่เข้มแข็งเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในวงกว้างและการสร้างชนบท การบรรลุนิติภาวะการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและต้องมีการติดตาม

ผลกระทบอย่างต่อเนื่อง การแนะนำมาตรการป้องกันและ/หรือแก้ไขที่จำเป็นเมื่อจำเป็น (UNWTO, 2005)

องค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (United Nations World Tourism Organization: UNWTO) มีหลักการเบื้องต้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ดังนี้ 1) ดำเนินการจัดการภายใต้ขีดความสามารถของระบบธรรมชาติและ ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และความต้องการของชุมชน 2) มีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมสู่ท้องถิ่น (Equity) 3) ให้ประสบการณ์ันทนาการที่มีคุณค่าแก่นักท่องเที่ยว 4) เรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ ทรัพยากร และวิถีชีวิต 5) เน้นการออกแบบที่กลมกลืนกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและใช้วัสดุในท้องถิ่น 6) เน้นการผสมผสานการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสู่แผนพัฒนาระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับประเทศ 7) เน้นข้อมูลพื้นฐานเพื่อเป็นฐานการตัดสินใจและการติดตามตรวจสอบ (สมาคมธุรกิจท่องเที่ยวภายในประเทศ) ประเทศไทยได้มีแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT Thailand) ในช่วงพ.ศ. 2559-2563 มีวิสัยทัศน์ คือ “การท่องเที่ยวโดยชุมชนของไทยพัฒนาสู่สากลอย่างมีเอกภาพบนฐานการรักษาและจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างยั่งยืนสู่ชุมชนแห่งความสุข” (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559) ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนของไทย หมายถึง การท่องเที่ยวที่บริหารจัดการโดยชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ผ่านการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการทรัพยากร ภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า สร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน นำไปสู่คุณภาพชีวิต ความสุขของคนในชุมชน นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน เป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่บริหารจัดการโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์ และมีมาตรฐานก่อให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่น

และคุณภาพชีวิตที่ดี การท่องเที่ยวโดยชุมชนเกิดจากโจทย์ที่ว่า “การท่องเที่ยวจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนอย่างสร้างสรรค์ได้อย่างไร” (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2558., กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาและองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559., สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน อพท., มปป.; พัฒนมาศ วงศ์พัฒนศิริ, 2559) การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นทางเลือกใหม่สำหรับชุมชนและนักท่องเที่ยว ที่ก่อให้เกิดความสนุกและสร้างสรรค์ และสร้างการเปลี่ยนแปลงกับชุมชนด้านต่าง ๆ ในทั้ง 3 ด้าน 1) ด้านเศรษฐกิจ การขายเข้าสู่สินค้าที่ตอบสนองความต้องการทั้งคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ทำให้สินค้าท้องถิ่นมีราคาดีขึ้นตามการท่องเที่ยว และส่งผลให้ค่าครองชีพและราคาที่ดินสูงขึ้นตามเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว 2) ด้านสังคมและวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนเพื่อตอบสนองรสนิยมนักท่องเที่ยว และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพ และทรัพยากรพื้นฐาน (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2558) แสดงให้เห็นว่าปัญหาที่เกิดจากการการท่องเที่ยวอาจส่งผลกระทบต่อทุกมิติของชุมชน ดังนั้น การท่องเที่ยวที่ชุมชนมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน และช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดจากการท่องเที่ยวในชุมชนได้

ชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน มีพื้นฐานจากแนวคิดที่ต้องการทำให้การท่องเที่ยวสร้างประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนซึ่งมาจากหลักการ 10 ข้อ ดังนี้ 1) ชุมชนเป็นเจ้าของ 2) ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ 3) ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง 4) ยกระดับคุณภาพชีวิต 5) มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม 6) คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น 7) ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม 8) เคารพในวัฒนธรรม

ที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ 9) เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น และ 10) มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2558., สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน อพท., มปป.) การวัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมักใช้เกณฑ์ของสภาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนระดับโลก (Global Sustainable Tourism Council: GSTC หรือ GSTC-D) เป็นเกณฑ์ขั้นต้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นมาเพื่อให้เกิดความเข้าใจการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เกณฑ์ GSTC ได้ถูกพัฒนาเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามหลักจรรยาบรรณ โดยมีค่ามาตรฐานของ ISEAL Alliance ซึ่งเป็นหน่วยงานเกี่ยวกับบรรทัดฐานระหว่างประเทศในการพัฒนามาตรฐานความยั่งยืน เกณฑ์ GSTC ใช้เพื่อรับรองความยั่งยืนแหล่งท่องเที่ยว เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องการความยั่งยืน ช่วยสื่อสารและเป็นแหล่งข้อมูลให้นักท่องเที่ยวหรือสาธารณชนได้ทราบความยั่งยืนของแหล่งเที่ยว ทั้งยังเป็นแนวทางให้สถาบันการศึกษาได้ใช้ในการเรียนการสอนและฝึกอบรม เป็นการรับรองมาตรฐานที่เป็นไปตามเกณฑ์ที่ยอมรับได้ ตลอดจนเป็นการสร้างแรงบันดาลใจ ในปี 2019 เกณฑ์ได้มีการแก้ไข GSTC-D ครั้งล่าสุด โดยอยู่บนพื้นฐานของการปรึกษาหารือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (www.gstcouncil.org) ปัจจุบัน เกณฑ์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก ประกอบด้วย 4 หัวข้อ ดังนี้

- 1) การจัดการที่ยั่งยืน ได้แก่ กรอบและโครงสร้างการจัดการ การมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการจัดการแรงกดดันและการเปลี่ยนแปลง
- 2) ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ การนำผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมาสู่ชุมชน และผลกระทบต่อชุมชนและสวัสดิภาพของชุมชน
- 3) ผลกระทบทางวัฒนธรรม ได้แก่ การปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม และการเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- 4) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติ การจัดการทรัพยากร และการจัดการ

ของเสียและการปลดปล่อยมลพิษ เกณฑ์ GSTC สามารถนำไปใช้ในวงกว้างกับแหล่งท่องเที่ยวหรือสถานที่ที่สามารถระบุได้ อาจเป็นทั้งจุดหมายที่ทั้งเล็กและใหญ่ เกณฑ์นี้มีตัวบ่งชี้ประสิทธิภาพและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่ออกมาเพื่อให้คำแนะนำการปฏิบัติตามเกณฑ์ เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวหรือจุดหมายมีส่วนร่วมกับวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ปี 2030 และสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ข้อ สำหรับประเด็นเรื่อง “การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน” ปรากฏอยู่ในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อ 12b ที่ว่า “พัฒนาและดำเนินการใช้เครื่องมือเพื่อติดตามตรวจสอบผลกระทบของการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่สร้างงานและส่งเสริมวัฒนธรรมและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น”

จากงานวิจัยโครงการสำรวจสถานะเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทประเทศไทย และทางเลือกมาตรการทางเศรษฐศาสตร์สังคมและกฎหมาย เป้าหมายที่ 12 (สุพจน์ ชุณหะวัณ, ชุณหะวัณ, และธิดา อ่อนนิษฐ์, 2560) ได้รายงานไว้ว่า ประเทศไทยโดยกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้มีหน่วยงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมาอยู่ก่อนแล้ว และยังได้รับเอาแนวคิดจาก UNWTO รวมทั้ง เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ SDGs ในเรื่องการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเข้ามารวมไว้ในนโยบายการท่องเที่ยวของประเทศจนถึงแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560 - 2564) โดยแผนฯ มีความสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศระยะยาว ตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2560-2579) และเน้นยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว สินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน และยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับเป้าประสงค์นี้ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 อยู่บนหลักการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนที่สอดคล้อง

กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ซึ่งส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้เติบโตอย่างสมดุลและยั่งยืน อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของประเทศที่ดำเนินตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ สำหรับเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทย โดยคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (2562) ร่วมกับแนวคิด SDG เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) มีเกณฑ์ประเมิน 6 ประเด็น ได้แก่ 1) การจัดการแหล่งท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน 2) การกระจายผลประโยชน์จากธุรกิจการท่องเที่ยวชุมชนไปสู่ท้องถิ่น 3) การมีนโยบายอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมในการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4) การมีนโยบายจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 5) คุณภาพการบริการ และระดับความปลอดภัย และ 6) การจัดการท่องเที่ยวชุมชนมีความสอดคล้องเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) (คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2562) สำหรับอพท. ได้กำหนดเกณฑ์การพัฒนาท่องเที่ยว เกณฑ์ 5 ด้าน 100 ข้อ เป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในเกณฑ์ฉบับนี้ได้รับการรับรองว่ามีความสอดคล้องกับเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก (Global Sustainable Tourism Criteria: GSTC-D) (อพท., 2558) ได้แก่ 1) ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2) ด้านการจัดการเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตที่ดี 3) ด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน 4) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน และ 5) ด้านคุณภาพการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบทางสังคมจาก โครงการ (Social Impact Assessment)

2.1. การประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation) หรือเส้นทางผลกระทบ (Impact pathway) การประเมินผลกระทบจากโครงการงานพัฒนาตามแนวคิดของ White & Raitzer (2017) ได้จำลองสถานการณ์ในกรณีที่ไม่มีการแทรกแซง (Non- Interventions) และเปรียบเทียบกับสถานการณ์จริงที่มีการแทรกแซง (Interventions) การประเมินผลกระทบเป็นการวัดผลที่เกิดการได้รับผลกระทบจากสิ่งที่ใส่เข้าไป (Treatment effect) หมายถึง สิ่งที่แทรกแซง (Intervention) เช่น กระบวนการวิจัยหรือการทำโครงการ สามารถทำให้เกิดผลลัพธ์ (Outcome) เช่น รายได้ ผลผลิต ภาวะยากจน สุขภาพ และในด้านอื่น ๆ ที่แตกต่างจากเดิม

2.2. กรอบแนวคิดเชิงตรรกะ (Logical Framework Approach: LFA) หรือ Logic Model (โมเดลเชิงตรรกะ) เป็นแนวคิดที่พัฒนาและเริ่มใช้ครั้งแรกในปี 1969 ในองค์กร USAID เพื่อเป็นเครื่องมือในการประเมิน (Evaluation) เป็นตัวอย่างเบื้องต้นของทฤษฎีโปรแกรม (Program Theory) กรอบแนวคิดเชิงตรรกะได้รับการพัฒนาเพิ่มเติมโดย NASA และนำมาใช้โดยหน่วยงานของ UN และ USAID ในปี 1970 ปัจจุบันมีหลายองค์กรที่นำวิธีการนี้ไปใช้ทำงานพัฒนา เช่น องค์กรสหประชาชาติ (UNDP) องค์กรสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ต่อมาได้ประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการโครงการวิจัย การประเมินติดตาม (Monitoring) ในขั้นตอนการปฏิบัติงาน กรอบแนวคิดเชิงตรรกะเป็นวิธีการออกแบบโปรแกรมตรวจสอบและประเมินโครงการพัฒนา เป็นเทคนิคหนึ่งที่ใช้ในการจัดทำโครงการโดยมีหลักการง่าย ๆ คือ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเหตุและผลซึ่งกันและกัน วิธีนี้เป็นวิธีการคิดที่ใช้หลักการตรรกะหรือการใช้เหตุและผล มาอธิบายความสัมพันธ์ของกระบวนการทำงานโครงการ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่โครงการ

กำหนดไว้ และนำไปสู่การใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกับเป้าหมายที่คาดหวังให้เกิดขึ้น กรอบแนวคิดเชิงตรรกะ มีองค์ประกอบความสัมพันธ์ 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นความสัมพันธ์เชิงทรัพยากรต่าง ๆ (Inputs) และดำเนินไปตามกิจกรรม (Activities) ที่กำหนดไว้ในโครงการ ในส่วนนี้โครงการสามารถจัดการและดำเนินการได้เอง และส่วนที่สอง เป็นความสัมพันธ์ที่โครงการไม่สามารถจัดการควบคุมได้ อยู่ในช่วงที่โครงการนำผลผลิต (Outputs) ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ตามเป้าหมายของโครงการ (สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนรักษ์, 2561) กรอบแนวคิดเชิงตรรกะจึงเป็นวิธีการทำงานแบบมีส่วนร่วม และการติดตามและประเมินผล โดยใช้การสร้างรูปแบบของ Log frame matrix เพื่อใช้เป็นเครื่องมือการวางแผนและการตรวจสอบแบบแยกส่วน (Kholweg, 2019) โครงสร้างของกรอบแนวคิดเชิงตรรกะ ประกอบด้วย 1) เป้าหมายโครงการโดยรวมหรือผลกระทบ (Impact/Goal) 2) ผลลัพธ์หรือวัตถุประสงค์ (Outcome/Purpose/Smart objectives) 3) ผลผลิต (Key outputs /outputs) 4) กิจกรรมหลัก (Major activities) 5) ตัวชี้วัด (Indicators) (Epstein & Yuthas, 2014)

2.3. แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome Mapping) แนวคิดแผนที่ผลลัพธ์ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือความสัมพันธ์ที่เกิดกับกลุ่มเป้าหมาย มุ่งที่ผลสัมฤทธิ์ของกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก วิธีนี้เป็นการอธิบายปรากฏการณ์ของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในเชิงสาเหตุ และการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นรูปแบบการวางแผนและประเมินผลของโครงการโดยเชื่อมความสัมพันธ์ของผลผลิต (Inputs) ที่เกิดจากกิจกรรม (Activities) ของการดำเนินโครงการในขอบเขตที่โครงการสร้างการยอมรับและมีอิทธิพลได้ แสดงถึงการเข้าสู่กลุ่มเป้าหมายของโครงการ ซึ่งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วม (Engagement) กับภาคีส่วนต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมจากภาคีเป้าหมาย ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

และแนวคิด ส่งผลต่อการยอมรับในวงกว้าง แนวคิดนี้มุ่งเน้นการจัดการ เพื่อสร้างผลลัพธ์จากผลผลิตหรือผลงานของโครงการให้ขยายผลไปสู่ ภาวภาคีเป้าหมายต่าง ๆ และสนับสนุนการเพิ่มบทบาทของภาคีต่าง ๆ ในสังคม แผนที่ผลลัพธ์เป็นเครื่องมือที่สนับสนุนการประเมินผลลัพธ์และผลกระทบ ในวงกว้างของโครงการ (ห่วงโซ่ปาลายน้ำ ได้แก่ ผลลัพธ์ ผลกระทบ) ต่างจากกรอบแนวคิดเชิงตรรกะ Logical Framework ที่เหมาะกับการ บริหารงานโครงการในช่วงห่วงโซ่ต้นน้ำ (ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กิจกรรม) และ ให้ความสำคัญกับแผนปฏิบัติงาน ต่อมาแนวคิดแผนที่ผลลัพธ์ได้พัฒนา รวมกับแนวคิด Logical framework ทำให้ขยายขอบเขตเป็นการหา ความสัมพันธ์ระหว่างการลงทุนไปสู่การสร้างผลกระทบที่เกิดขึ้น ที่เรียกว่า “แผนที่ผลลัพธ์” (Result mapping) หรือการวิเคราะห์เส้นทางสู่ผลกระทบ (Pathway analysis) หรือเส้นทางสู่ผลกระทบ (Impact pathway) หรือห่วงโซ่ผลกระทบทางสังคม (Social impact value chain) โดยอธิบาย เชื่อมโยงตั้งแต่ส่วนขอบเขตโครงการที่สามารถควบคุมได้ (ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กิจกรรม) ที่อยู่ภายใต้ความเป็นเหตุเป็นผลจากกรอบแนวคิดเชิงตรรกะ Logical Framework ไปสู่ผลจากโครงการซึ่งได้แก่ ผลผลิตหรือผลงาน (Outputs) กิจกรรมและการดำเนินการ (Activities/processes) ผู้ที่ จะนำผลผลิตไปใช้ประโยชน์ (Users) ที่ยอมรับและนำไปใช้จนเกิดการ เปลี่ยนแปลงที่เกิดผลลัพธ์ (Outcomes) ในเชิงความรู้ ทักษะ พฤติกรรม การปฏิบัติ และทักษะ เมื่อนำไปใช้ในวงกว้างจะนำไปสู่ผลกระทบ (Impact) ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ และทั้งทางบวกและลบ (สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์, 2561.; Sarah, Carden, and Smutylo, 2001) สิ่งสำคัญของแผนที่ผลลัพธ์ คือ 1) การเปลี่ยนแปลง พฤติกรรม เป็นผลลัพธ์ (Outcome) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ความสัมพันธ์ กิจกรรม หรือการกระทำของบุคคล กลุ่ม และองค์กร
ที่โปรแกรมทำงานโดยตรง ผลลัพธ์เหล่านี้สามารถเชื่อมโยงอย่างมีเหตุผลกับ
กิจกรรมของโปรแกรม แม้ว่าจะไม่ได้เกิดขึ้นโดยตรงจากกิจกรรมเหล่านี้ก็ตาม

2) ภาควิชาเครือข่าย ได้แก่ บุคคล กลุ่ม และองค์กรที่โครงการได้ตอบโดยตรง
และผู้ที่เกี่ยวข้องคาดหวังโอกาสในการมีอิทธิพล กิจกรรมส่วนใหญ่จะ
เกี่ยวข้องกับผลลัพธ์หลายอย่าง เนื่องจากมีภาควิชาเครือข่ายหลายราย

3) การมีส่วนร่วม (Contributions) เป็นการใช้อยู่ Outcome Mapping
ในโครงการไม่ได้เป็นการอ้างความสำเร็จของผลกระทบจากการพัฒนา
แต่เป็นการเน้นที่การมีส่วนร่วมในผลลัพธ์ ในทางกลับกัน ผลลัพธ์เหล่านี้
ทำให้ผลกระทบจากการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น แต่ความสัมพันธ์ไม่จำเป็นต้อง
เกิดจากสาเหตุและผลกระทบโดยตรง สำหรับองค์ประกอบของแผนที่ผลลัพธ์
ประกอบด้วย 1) ทรัพยากรหรือปัจจัยนำเข้า (Inputs) หมายถึง สิ่งที่เป็นปัจจัย
ที่ใช้ดำเนินงานกิจกรรมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ 2) กิจกรรมต่าง
(Activities) คือ การดำเนินงาน หรือวิธีการ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของ
โครงการที่ตั้งใจ 3) ผลผลิต (Outputs) คือ ผลที่เกิดขึ้นในสิ่งแรกและชัดเจน
ที่สุดและตอบวัตถุประสงค์ของโครงการ 4) ผลลัพธ์ (Outcomes) คือ
การนำผลผลิตของโครงการไปใช้ประโยชน์โดยกลุ่มเป้าหมาย แล้วมี
การเปลี่ยนแปลงในระดับการยอมรับ ทั้งในเชิงความรู้ ทักษะ พฤติกรรม
การปฏิบัติ และทักษะ โดยต้องมีผู้ใช้ (User) ยอมรับ (Adoption) นำไปใช้

5) ผลกระทบ (Impact) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากผลลัพธ์ใน
วงกว้าง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาทั้งผลกระทบ
ทางตรงและทางอ้อม ตั้งใจและไม่ตั้งใจ ทั้งเชิงบวกและลบ (Sarah, Carden,
and Smutylo, 2001)

2.4. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (Theory of Change: ToC) เป็น

แนวคิดเชิงกระบวนการในรูปของแผนภาพผลลัพธ์ ที่เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาที่อธิบายผลลัพธ์เป็นไปได้ แสดงความสัมพันธ์ในการทดสอบผ่านการประเมินผลกระทบ (Impact evaluation) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงยังเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาที่อธิบายผลลัพธ์ที่เป็นไปได้และความสัมพันธ์ในการทดสอบ ผ่านการประเมินผลกระทบ (Impact evaluation) มุ่งเน้นการแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของห่วงโซ่ผลลัพธ์ที่มาจากกิจกรรม ผลผลิต ผลลัพธ์ และเป้าหมาย/ผลลัพธ์ระยะยาว (Long-term outcomes) ภายใต้สมมติฐานที่มี (Taplin & Clark, 2012.; White & Raitzer, 2017.; Vogel, 2012 อ้างอิงใน เกศกุล สระगी, 2564) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงคล้ายกรอบแนวคิดเชิงตรรกะ (Logical framework) แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome Mapping) และเส้นทางสู่ผลกระทบ (Impact pathway) ที่เส้นทางของผลลัพธ์เกิดได้หลายเส้นทาง โดยเน้นความสัมพันธ์การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม (Behavior) ของบุคคลหรือกลุ่ม เชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงสังคมในวงกว้าง (Social change) ในระยะยาว ทั้งในขอบเขตที่โครงการควบคุมได้และนอกเหนือการควบคุมของโครงการ ทั้งโดยตรงและทางอ้อม ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ (สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์, 2561) ลักษณะทั่วไปของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง คือให้ภาพรวมใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับบริบท แสดงเส้นทางการเปลี่ยนแปลงและอธิบายว่าเกิดขึ้นอย่างไร ทำไมจึงเกิด โดยองค์ประกอบที่สำคัญในห่วงโซ่ผลลัพธ์มักนำมาเขียนเป็นประโยคเชิงตรรกะ “ถ้าทำ x แล้ว y จะเกิดเปลี่ยนแปลงเนื่องจาก...” (Brown, 2016.; Epstein & Yuthas, 2014 อ้างอิงใน เกศกุล สระगी, 2564) ที่หมายถึง “ถ้าเงื่อนไข (นี้) มีอยู่ และได้ใช้ปัจจัยนำเข้า และดำเนินการตามนี้ แล้ว จะทำให้..ผลผลิตนี้เกิดขึ้น..ด้วยผลนี้จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่คาดหวัง” เป็น

ประโยคที่อธิบายครอบคลุมถึงปัจจัยนำเข้าที่เชื่อมโยงไปสู่ลำดับการกระทำ หรือเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อผู้รับประโยชน์ (United States Agency for International Development, 2016 อ้างอิงใน เกตุกุล สระกวี, 2564) ในแนวคิดเชิงตรรกะของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงแสดงได้ทั้งในรูปของ “โมเดลเชิงตรรกะและประโยคเชิงตรรกะ” หรือรู้จักในชื่ออื่นเช่น แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping) ห่วงโซ่ผลกระทบ หรือเส้นทางสู่ผลกระทบ (Impact pathway) เป็นต้น องค์ประกอบโครงสร้างของตัวแปร ได้แก่ ปัจจัยนำเข้าหรือทรัพยากรที่ใช้ กิจกรรมในโครงการ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมโครงการ และผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาว (สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์, 2561)

2.5. กรอบการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment-SIA) หรือห่วงโซ่ผลกระทบ (Impact Value Chain) เป็นแนวทางหนึ่งในการวัดผลสำเร็จของโครงการเพื่อสังคม โดยพิจารณาจากตัวชี้วัดที่เป็นผลสืบเนื่องจากปัจจัยนำเข้าไปจนถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม งานวิจัยนี้ได้ใช้ ห่วงโซ่ผลกระทบ เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นแนวคิดของแผนที่ผลลัพธ์ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมต่อกันด้วยหลักตรรกะ โมเดลเชิงตรรกะมีองค์ประกอบ 5 ส่วน ดังนี้ 1) ปัจจัยนำเข้า (Input) ของโครงการ หมายถึง ทรัพยากรหรือปัจจัยขั้นต้นที่ใช้ดำเนินงานหรือกิจกรรมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ เป็นทรัพยากรที่ลงทุนในโครงการเพื่อส่งเสริมผลลัพธ์ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโครงการ เช่น แรงงาน ผู้เชี่ยวชาญ บุคลากรในโครงการ งบประมาณ เงินทุน เครื่องจักร อุปกรณ์ ที่ดิน ภูมิปัญญา องค์ความรู้ที่ใช้ในการทำกิจกรรมโครงการ เป็นต้น 2) กิจกรรม (Activities) หมายถึง การดำเนินงาน วิธีการขั้นตอน กระบวนการ เหตุการณ์ และการลงมือทำที่นำไปสู่การเกิดผลผลิตที่สอดคล้องกับ

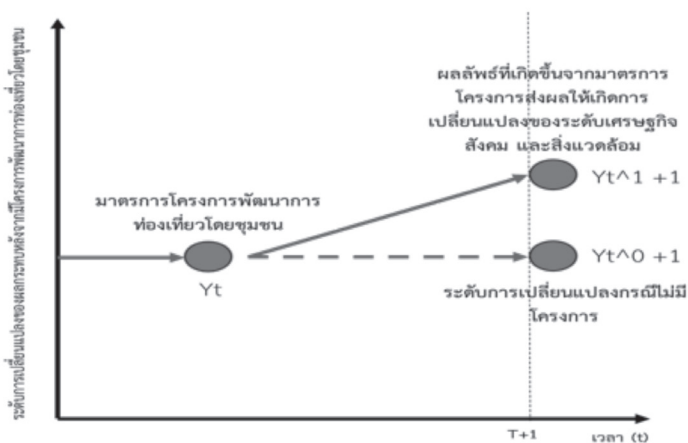
วัตถุประสงค์ของโครงการ โดยใช้ทรัพยากรทำกิจกรรมให้เกิดผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์ของงาน 3) ผลผลิต (Output) ของโครงการ หมายถึงผลที่เกิดขึ้นโดยตรงจากกิจกรรมที่ตอบวัตถุประสงค์ของโครงการ เป็นผลที่เกิดขึ้นแรก สังเกตได้โดยตรง ส่วนใหญ่เป็นรูปธรรมชัดเจนหรือนับได้ทันที ผลผลิตเป็นได้ทั้งผลิตภัณฑ์ และบริการให้กับผู้รับประโยชน์ ผลผลิตที่สำคัญที่ตอบวัตถุประสงค์ของโครงการนั้นจะต้องมีผู้ใช้ (User) ที่ยอมรับ (Adoption) นำผลผลิตไปใช้ 4) ผลลัพธ์ (Outcome) หมายถึง การนำผลผลิตของโครงการไปใช้ประโยชน์โดยกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ประโยชน์ (Users) เป็นผลโดยตรงของกิจกรรมหรือโปรแกรมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับการยอมรับ (Adoption) เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความสัมพันธ์ กิจกรรมและ/หรือการกระทำของผู้ที่เกี่ยวข้องในโครงการ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมโครงการ เช่น พฤติกรรม ทักษะ และทักษะ ผลลัพธ์ระยะสั้นมักทำสำเร็จภายใน 1-3 ปี และผลลัพธ์ระยะยาวมักสำเร็จภายใน 4-6 ปี และ 5) ผลกระทบ (Impact) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงจากผลลัพธ์ในวงกว้างใน 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผลกระทบเกิดได้ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว (Earl, Carden, and Smutylo, 2001., Epstein & Yuthas, 2014; สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์, 2561)

ตามแนวทางของ White & Raitzer (2017) การจำลองสถานการณ์ในกรณีที่ไม่มีการแทรกแซง (Non- Interventions) เปรียบเทียบกับสถานการณ์จริงที่มีการแทรกแซง (Interventions) การประเมินผลกระทบจึงเป็นการวัดผลที่เกิดการได้รับสิ่งแทรกแซง (treatment effect) Treatment หมายถึง สิ่งที่แทรกแซง (intervention) ที่ทำให้เกิดผลลัพธ์ (Outcome) เปลี่ยนแปลงแตกต่างจากเดิม การศึกษาวิจัยผลกระทบทางสังคมมีการดำเนินการ ดังนี้ 1) การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการสืบค้นเอกสารข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องแล้วนำมา

วิเคราะห์ 3 ประเด็น คือ (1) ผลกระทบทางเศรษฐกิจ เป็นการตีความผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่พื้นที่จากการมีโครงการออกเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจในรูปของค่าแทนทางการเงินหรือ Financial Proxy ทั้งมูลค่าที่เกิดขึ้นทางตรง (มูลค่าที่สามารถวัดได้ผ่านราคาตลาด เช่น รายได้ที่เปลี่ยนแปลงไป กำไรที่เพิ่มขึ้น เป็นต้น) และมูลค่าที่เกิดขึ้นทางอ้อมแต่สามารถตีค่าเป็นมูลค่าผ่านราคาตลาดได้โดยใช้ Technic Shadow Price (เช่น มูลค่าจากการลดความเสียหาย มูลค่าจากการป้องกันผลเสียที่คาดว่าจะเกิดขึ้น และมูลค่าของเวลา เป็นต้น) (2) ผลกระทบทางสังคม โดยการวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นและเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นทัศนคติ พฤติกรรมการใช้ชีวิต และแนวคิดในการดำเนินชีวิตโดยในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพโดยใช้การอธิบายเชิงพรรณนาเป็นหลัก (3) ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ใช้แนวทางการวิเคราะห์เชิงคุณภาพเช่นเดียวกับผลกระทบทางสังคม โดยจะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่เล้าผ่านผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งทางปริมาณและคุณภาพที่สังเกตได้ โดยใช้การอธิบายเชิงพรรณนาเป็นหลัก 2) การวิเคราะห์ข้อมูล อ้างอิงตามแนวคิดของ White & Raitzer (2017) ที่ว่าเมื่อมีการสนับสนุนโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในช่วงระยะเวลาที่ t ให้ผลลัพธ์คือ Y_t เมื่อเวลาผ่านไปที่ $t+1$ หลังจากที่เกิดโครงการสนับสนุนแก่พื้นที่พัฒนาหรือปัจจัยแทรกแซง (Intervention) ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับคือเปลี่ยนเป็น Y_{t+1} ในขณะที่หากกลุ่มเป้าหมายที่พัฒนา กรณีไม่ได้รับการส่งเสริมจากโครงการ (intervention) ผลลัพธ์ที่ได้จะมีเพียงแค่ Y_{0t+1} ซึ่งส่วนหลังเป็นการเปรียบเทียบค่าของ Y เมื่อเขียนเป็นสมการจะคำนวณค่าผลกระทบที่เกิดขึ้นจากมาตรการของโครงการ (intervention) แก่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเมื่อเวลาผ่านไปเทียบกับผลลัพธ์ที่เกิดที่เวลาตั้งต้น ดังนั้นการวัดผลกระทบ (Impact) คือ $\text{Impact} = Y_{t+1} - Y_{0t+1}$ (หมายเหตุ เป็นการอธิบายโดยใช้

เศรษฐกิจในการชี้วัดระดับการเปลี่ยนแปลง) เพื่อชี้ให้เห็นถึงระดับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเชิงปริมาณ (หากมีข้อมูลที่เพียงพอและชัดเจนในการวัด) และเชิงคุณภาพที่เกิดขึ้นใน 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แสดงในภาพประกอบที่ 2

ภาพประกอบที่ 2 ภาพแนวคิดการวิเคราะห์ Social Impact Assessment: SIA

ที่มา: ดัดแปลงจาก White & Raitzer (2017)

2.6. การสังเคราะห์เส้นทางสู่ผลกระทบทางสังคมของโครงการวิจัยทางสังคม (Social Impact Pathway) การวิเคราะห์เส้นทางผลกระทบทางสังคมของโครงการนั้น จะดำเนินการวิเคราะห์ตามหลักการของแผนที่ผลลัพธ์และแนวคิดเชิงตรรกะ (Earl, Carden, and Smutylo, 2001., Epstein & Yuthas, 2014; Itsawilanon & Phalanurak, 2018.; สุวรรณ ประณีตวตุกุล, 2562) ที่ประเมินผลกระทบโดยพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังจากการดำเนินโครงการต่อกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเส้นทางสู่ผลกระทบของงานวิจัยจะสรุปออกมาเป็นแผนผังลูกโซ่เชื่อมโยงระหว่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการมีโครงการหรือโปรแกรมวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นการดำเนินงานจนถึงจุดมุ่งหมายหลักของโครงการ หรือเป็นการแสดงโครงข่ายความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานวิจัยกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดที่คาดว่าจะเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากโครงการหรือโปรแกรมการวิจัยเป็นเส้นทางผลกระทบ (Impact Pathway) หรือเส้นทางการเปลี่ยนแปลง (Pathway to Change) ที่ประกอบด้วยผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบ (Templeton, 2005 อ้างถึงใน สุวรรณ ประณีตวตุกุล, 2562) เส้นทางสู่ผลกระทบมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ (1) ทำการทบทวนเอกสารการดำเนินโครงการและสัมภาษณ์บุคลากรระดับบริหารและระดับปฏิบัติการ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลด้านปัจจัยนำเข้า (Input) และผลผลิตของงานวิจัย (Output) เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ผลลัพธ์และผลกระทบ รวมถึงข้อมูลด้านปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างดำเนินโครงการ และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์เพื่อการบริหารจัดการโครงการที่ดีในอนาคต (2) สัมภาษณ์ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการฯ ในพื้นที่พัฒนาการท่องเที่ยว โดยต้องเป็น key person ในพื้นที่ โดยเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้มา ซึ่งข้อมูลด้านผลลัพธ์ (Outcome) ที่เกิดขึ้นจากโครงการฯ รวมถึงการเปลี่ยนแปลง (Change) ของระดับเศรษฐกิจและสังคม เพื่อสร้างแผนที่ผลกระทบ (Impact Pathway)

ขององค์กรโดยอาศัยทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (Theory of Change: ToC) โดยใช้ข้อมูลทฤษฎีภูมิเชิงพื้นที่ที่ประกอบการวิเคราะห์ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นระดับพื้นที่ รวมถึงสอบถามข้อมูลด้านผลสำเร็จของโครงการในการแก้ปัญหาได้ตรงตามความต้องการหรือไม่ และแนวทางในการดำเนินโครงการในอนาคตที่สามารถตอบสนองต่อกลุ่มเป้าหมายได้ โดยรวบรวมข้อมูลจากผู้สัมภาษณ์โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งผู้ที่ถูกคัดเลือกให้เข้าร่วมต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรงและเป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลที่ต้องการได้ หรือกล่าวได้ว่า ผู้เข้าร่วมต้องมีประสบการณ์และคุณลักษณะหลาย ๆ ประการที่คล้ายคลึงกัน ภายใต้บรรยากาศสนทนาที่เหมาะสม (Morgan, D. L., 1996) สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นขั้นตอนที่นำข้อมูลการสัมภาษณ์และข้อมูลทฤษฎีมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ออกเป็นเส้นทางสู่ผลกระทบของงานวิจัยตามแนวทางการวิเคราะห์ Impact pathway ที่นำเสนอโดย กัมปนาท วิจิตรศรีกมล และคณะ (2562) ตามองค์ประกอบของโครงการ ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า ผลผลิต ผลลัพธ์ ผู้ใช้ประโยชน์ การเปลี่ยนแปลง (Change) และผลกระทบที่เกิดขึ้น (Impact)

3. องค์การบริการการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เป็นหน่วยงานภาครัฐ ในรูปแบบ “องค์การมหาชน” มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งขึ้น เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มรายได้และกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนท้องถิ่น โดยให้มีการบริหารและพัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวในเชิงบูรณาการ บทบาทของ อพท. ในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวเพิ่มรายได้และสร้างเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น และส่งเสริมการพัฒนาชุมชนผ่านหน่วยงาน สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน (สทช.) ที่อพท. จัดตั้งขึ้นเพื่อทำงานประสานงาน ส่งเสริม และสนับสนุนชุมชนในพื้นที่พิเศษ ก่อให้เกิด

การพัฒนาอย่างยั่งยืนและการขยายผลไปสู่ชุมชนอื่น (สำนักท่องเที่ยว
โดยชุมชน อพท., มปป.)

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในงานวิจัยการประเมินผลกระทบทาง
สังคมด้านโครงการทางสังคมด้านการท่องเที่ยว พบว่า มีงานวิจัยที่
เกี่ยวข้องดังนี้ งานวิจัยการประเมินผลกระทบทางสังคมของศูนย์กลไก
การจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริม
วิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม (สกว.) (จิตติ มงคลชัยอรัญญา และ
คณะ, 2563a) ในโครงการวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือตอนล่าง
จังหวัดพิษณุโลกกรณีชุมชนบ้านร่องกล้า การวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ใช้
กรอบแนวคิดห่วงโซ่ผลกระทบ (Impact value chain) ผลการวิจัยพบว่า
โครงการมีผู้ใช้ประโยชน์หลายระดับ ได้แก่ สมาชิกชุมชนในพื้นที่ และอุทยาน
แห่งชาติภูหินร่องกล้า หน่วยงานการท่องเที่ยวระดับจังหวัด และนักท่องเที่ยว
ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากโครงการ ได้แก่ เกิดนักวิจัยท้องถิ่น เกิดแผนพัฒนา
การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เกิดมัคคุเทศก์ใหม่ มีแหล่งเรียนรู้ จากผลผลิต
ก่อให้เกิดผลลัพธ์ คือ ชุมชนมีองค์ความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ชุมชนมีรายได้จากบ้านพักและรถนำเที่ยว ชุมชนได้สร้างนวัตกรรมการ
จัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Base Tourism: CBT) ที่ส่งเสริม
ให้ชุมชนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงที่รู้จักในนาม “ภูมิลो พุงซากุระ
เมืองไทย” ชุมชนและเจ้าหน้าที่อุทยานทำงานร่วมกัน ปัญหาขัดแย้ง
ชุมชนลดลง ปัญหาการกล้าพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตรลดลง มีฐานข้อมูลการ
ท่องเที่ยวชุมชน เกิดรูปแบบการพัฒนาเครือข่ายท่องเที่ยวระดับตำบล
และชุมชน เป็นพื้นที่ต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชน ทำให้เกิดแหล่ง
เรียนรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยว และส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากของ
ชุมชน มีความร่วมมือระหว่างชุมชนและอุทยานแห่งชาติในการท่องเที่ยว

และดูแลป่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากทั้งสองโครงการ นำไปสู่ผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ (ชุมชนมีความมั่นคงทางอาชีพ มีอาชีพเสริมจากอาชีพเดิม ต้นทุนในการการแผ้วถางไฟป่าลดลง) ด้านสังคม (ชุมชนตระหนักในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศระดับประเทศ) และด้านสิ่งแวดล้อม (ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ปัญหาไฟป่าลดลง)

ในงานวิจัยกรณีโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นของชุมชนบ่อเจ็ดลูก จังหวัดสตูล (จิตติ มงคลชัยอรัญญา และคณะ, 2563b) ประกอบด้วยโครงการศึกษาศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการท่องเที่ยวชุมชน และโครงการศึกษารูปแบบและพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผลการวิจัยประเมินผลกระทบทางสังคม พบว่า โครงการมีผู้ใช้ประโยชน์ คือ คนในชุมชน เครือข่ายการท่องเที่ยวระดับจังหวัดและภูมิภาค และนักท่องเที่ยว ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากโครงการ ได้แก่ นักวิจัยท้องถิ่น ข้อมูลชุมชนและประวัติศาสตร์ชุมชน กลุ่มการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กลุ่มและโปรแกรมนำเที่ยว เกิดธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้เกิดเครือข่ายและการประสานงานกับภาคส่วนต่าง ๆ และเกิดกฎระเบียบวิจัยการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน ก่อให้เกิดผลลัพธ์ของโครงการ คือ คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีจากการทำกิจกรรมละบริหารงานอย่างมีส่วนร่วม เห็นคุณค่าของทรัพยากร มีอาชีพและรายได้ เยาวชนได้ร่วมทำกิจกรรมทำให้ห่างไกลยาเสพติด และถ่ายทอดความรู้ชุมชนในรูปแบบท่องเที่ยว นำไปสู่ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม คือ ชุมชนร่วมกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ด้านเศรษฐกิจ คือ ชุมชนมีความมั่นคงอาชีพจากรายได้ท่องเที่ยว และด้านสังคม คือ คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ได้พัฒนาศักยภาพและทักษะด้านต่าง ๆ ผลจากการวิจัยดังกล่าวทั้ง ได้ถูกนำไปใช้เพื่อนำเสนอในเชิงนโยบาย

ในงานวิจัยต่างประเทศมีงานวิจัยการประเมินผลตอบแทนจากการลงทุนจากการท่องเที่ยวของโครงการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและประเพณีของเมืองทางใต้ของประเทศสเปนซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับจดทะเบียนจากยูเนสโก (Montes et al., 2021) งานวิจัยนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว งานวิจัยนี้ทำให้ทราบถึงคุณค่าทางสังคมในเชิงลึกของพระราชวังที่เป็นสัญลักษณ์ของสถานที่ท่องเที่ยวหลักของเมืองทางตอนใต้ของสเปนที่ยูเนสโกรับรองเป็นแหล่งมรดกโลก นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโครงการได้สร้างผลกระทบทางสังคม คือ ทำให้เมืองที่มีมรดกวัฒนธรรมและประเพณีที่เก่าแก่กลายเป็นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม พนักงานพิพิธภัณฑสถานได้พัฒนาทักษะแรงงาน ชาวเมืองรู้สึกภาคภูมิใจและเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองในท้องถิ่น พลเมืองได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของเมืองได้เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวของเมือง จากผลวิจัยดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การวิจัยด้วยเครื่องมือการประเมินผลกระทบทางสังคมสามารถแสดงถึงความสำเร็จของโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรม และนำเสนอต่อสาธารณะเพื่อเป็นข้อเสนอในการพัฒนาเชิงนโยบาย ถึงความจำเป็นและความสำคัญของหน่วยงานวิจัยท้องถิ่นในการสร้างนักวิจัยให้เกิดขึ้นในสังคม ส่งผลต่อการขับเคลื่อนการทำงานการพัฒนา ผลการศึกษาผลกระทบสามารถนำไปสู่การให้ข้อมูลที่ส่งผลในเชิงนโยบายและกลยุทธ์ นอกจากนี้ในแง่ของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จากงานวิจัยของไทยและต่างประเทศ ได้แสดงจุดเน้นสำคัญที่สอดคล้องกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐาน

1.1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในงานวิจัยนี้มีกลุ่มตัวอย่าง 2 ระดับ คือ

1.1.1. กลุ่มตัวอย่างระดับโครงการ ผลการคัดเลือกพื้นที่วิจัยของโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมจากชุมชน โดยพิจารณาจากเขตรับผิดชอบโดย อพท. ที่มีทั้งหมด 8 เขต (42 พื้นที่) ได้พื้นที่โครงการที่ศึกษาจำนวน 10 พื้นที่ โดยใช้เกณฑ์การท่องเที่ยวชุมชน และเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ดังนี้ (1) เป็นพื้นที่ที่มีงบประมาณเพื่อดำเนินการสูง (2) เป็นพื้นที่ที่มีจำนวนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการจำนวนมากและชัดเจน (3) เป็นพื้นที่ที่คาดการณ์ว่ามีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมสูง (4) เป็นพื้นที่ที่ผลลัพธ์จากโครงการ (Outcome) ถูกนำไปใช้ประโยชน์โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders/Users) การคัดเลือกโครงการ 10 ชุมชน โดยนักวิจัยได้พิจารณาและมีความเห็นร่วมในที่ประชุมผ่านระบบแอปพลิเคชันซูม

1.1.2. กลุ่มตัวอย่างระดับบุคคล การเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการที่ถูกคัดเลือก โดยมีเกณฑ์คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 3 ด้าน ดังนี้ (1) กรณีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการมีจำนวนมาก จะคัดเลือกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญอย่างน้อย 10%-15% ของจำนวนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด (2) กรณีที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการจำนวนน้อย (ไม่เกิน 50 ราย) อาจคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญอย่างน้อย 5-10 รายสำหรับเป็นตัวแทนในการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล (3) หลักเกณฑ์ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ (1) ต้องเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่โครงการ (2) ต้องเป็นผู้ที่รู้ข้อมูลภาพรวมโดยละเอียดของโครงการ (หากเป็นผู้ที่เข้าร่วมโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จะทราบถึงรายละเอียด

การเปลี่ยนแปลงได้ดียิ่งขึ้น) (3) หากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้นำกลุ่ม จะทำให้เกิดความสะดวกแก่ผู้ประเมินในกรณีที่ต้องสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน เนื่องจากผู้นำชุมชนหรือผู้นำกลุ่มสามารถเป็นตัวกลางประสานสมาชิกชุมชนได้ (4) ยินดีให้ความร่วมมือ หากผู้ประเมินต้องมีการติดตามหรือเก็บข้อมูลย้อนหลังเป็นระยะ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสามารถจำแนกได้ 6 กลุ่ม ที่ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่โครงการ กลุ่มเป้าหมายหรือผู้รับประโยชน์โครงการ (ได้แก่ ประธานกลุ่มและสมาชิก นักสื่อความหมาย) กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (ได้แก่ ผู้นำชุมชนและสมาชิกชุมชน) เครือข่ายทั้งภาครัฐ (เจ้าหน้าที่รัฐ) และเอกชน (องค์กรธุรกิจ) ดังแสดงในตาราง 1 การดำเนินการสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ในแต่ละชุมชน โดยกลุ่มแรกเป็นการสัมภาษณ์กลุ่มเจ้าหน้าที่อพท. และสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในแต่ละชุมชน ซึ่งเป็นสมาชิกชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มที่สอง ดังแสดงในตาราง 1

ตารางที่ 1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จากโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน 10 พื้นที่

	ผู้ให้ข้อมูล	จำนวน (คน)	ลักษณะการเลือกผู้ให้ข้อมูล
1	กลุ่มเจ้าหน้าที่อพท.	17	เจ้าหน้าที่ อพท.ในเขตพื้นที่โครงการ
2	ประธานกลุ่มและสมาชิก	36	ประธานกลุ่มเป็นผู้นำหรือก่อตั้งหรือผู้บริหารของกลุ่มชุมชน สมาชิกกลุ่มคือ ผู้ที่เข้าร่วมทำกิจกรรมกลุ่ม
3	นักสื่อความหมาย	1	คนในชุมชนที่เข้าร่วมกับโครงการ ทำหน้าที่นำเที่ยวชุมชน นักสื่อความหมายบางส่วนเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่นับรวมอยู่ในสมาชิกกลุ่ม (ข้อ 2) หรือสมาชิกชุมชน (ข้อ 4)

	ผู้ให้ข้อมูล	จำนวน (คน)	ลักษณะการเลือกผู้ให้ข้อมูล
4	ผู้นำชุมชนและสมาชิก	8	คนในชุมชนทั้งที่เป็นผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) และชาวบ้านในชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ
5	เครือข่ายโครงการ	2	องค์กรธุรกิจหรือกลุ่มที่ทำกิจกรรมร่วมกับโครงการ เช่น ตัวแทนบริษัทนำเที่ยวในพื้นที่
6	เจ้าหน้าที่รัฐ	2	เจ้าหน้าที่ในภาครัฐที่มีหน่วยงานในชุมชนหรือเกี่ยวข้องกับโครงการของชุมชน เช่น ผู้อำนวยการอุทยาน

2. ผลการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) การประเมินการประเมินผลกระทบทางสังคม เป็นการวิจัยเพื่อประเมินการเปลี่ยนแปลงของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตั้งแต่เริ่มดำเนินงานจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2564) วิเคราะห์ในรูปแบบเส้นทางสู่ผลกระทบของสังคมของโครงการทางสังคม (Social Impact Pathway) โดยพิจารณาปัจจัยนำเข้า (Inputs) ผลผลิต (Outputs) ผลลัพธ์ (Outcomes) และผลกระทบ (Impacts) ในภาพรวมที่เกิดขึ้นจากโครงการแล้วประมวลออกมาเป็นเส้นทางสู่ผลกระทบทางสังคมจากโครงการเพื่อสังคม (Social Impact Pathway) โดยในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ SIA จำนวน 10 ชุมชนที่คัดเลือก ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ผลการวิจัยการประเมินผลกระทบทางสังคม และเส้นทางสู่ผลกระทบของสังคมของโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่พิเศษของ อพท. 10 พื้นที่ มีดังนี้

1) ปัจจัยนำเข้า (Input) ปัจจัยนำเข้าหลักการขับเคลื่อนโครงการ 10 พื้นที่ ประกอบด้วย 1) งบประมาณขับเคลื่อนโครงการที่สนับสนุนโดย อพท. และ 2) บุคลากรและหน่วยงานขับเคลื่อนโครงการ จากการวิเคราะห์

โครงการ พบว่ามี 6 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) (2) ชุมชนและวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ขับเคลื่อน 10 พื้นที่ (3) ผู้ประกอบการธุรกิจเกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่โครงการ (4) สถาบันการศึกษาในพื้นที่โครงการ (5) หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น และ (6) องค์การอิสระที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว หน่วยงานในพื้นที่และภาคีเครือข่าย เช่น สมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย TEATA สมาคมสมาพันธ์ธุรกิจการท่องเที่ยวส่วนภูมิภาคแห่งประเทศไทย สมาคมไทยบริการท่องเที่ยว องค์การบริหารส่วนตำบล สภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (สทท.) สภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (สทท.) บริษัทโลเคิล อโลคส์ จำกัด สมาคมธุรกิจท่องเที่ยวต่าง ๆ

2) กิจกรรม (Activities) กิจกรรมที่ขับเคลื่อนพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ อพท. ได้ดำเนินการตั้งแต่ระยะเริ่มแรกของโครงการจนถึงปี พ.ศ. 2564 ในพื้นที่ส่งเสริม 10 พื้นที่ พบว่า ในแต่ละพื้นที่มีกิจกรรมที่ค่อนข้างหลากหลาย และมีกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ ซึ่งจัดกลุ่มตามวัตถุประสงค์ของกิจกรรมได้ 9 ประเภท ดังนี้ (1) กิจกรรมเพื่อจัดทำและพัฒนาแผนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน (2) กิจกรรมเพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสมต่อบริบทของพื้นที่ (3) กิจกรรมเพื่อพัฒนาธุรกิจและผลิตภัณฑ์เพื่อยกระดับเป็นสินค้าและบริการเด่นของชุมชน (4) กิจกรรมเพื่อพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและทรัพยากรธรรมชาติ (5) กิจกรรมเพื่อพัฒนาภาพลักษณ์และความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยว (6) กิจกรรมเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน (7) กิจกรรมเพื่อพัฒนาสื่อความหมายหรือไกด์นำเที่ยว (8) กิจกรรมเพื่อจัดทำฐานข้อมูลชุมชนและถ่ายทอดองค์ความรู้แก่สมาชิกและนักท่องเที่ยว (9) กิจกรรมเพื่อพัฒนา

ทักษะเยาวชนเพื่อเตรียมพร้อมต่อธุรกิจการท่องเที่ยว

3) ผลผลิต (Output) จากการศึกษาพบว่าผลผลิตที่เกิดจากโครงการมี 9 ประเภท ดังนี้ (1) เกิดแผนพัฒนาการท่องเที่ยวที่สอดคล้องตามบริบทชุมชน (2) เกิดเส้นทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของพื้นที่ (3) มีแผนการพัฒนารุทกกิจและผลิตภัณฑท์ท้องถิ่น (4) เกิดแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว และทรัพยากรธรรมชาติ (5) มีแนวทางการพัฒนาภาพลักษณ์และความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยว (6) มีแนวทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน โดยเฉพาะระบบชลประทานและน้ำประปา (7) เกิดนักรสือความหมาย และไกด์นำเที่ยวของชุมชน (8) เกิดฐานข้อมูลชุมชน และแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้ (9) เกิดการสร้างเยาวชนที่มีทักษะ ที่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนห่วงโซ่ธุรกิจการท่องเที่ยวชุมชน

4) ผลลัพธ์ (Outcome) ของโครงการ ได้แก่ (1) แผนพัฒนาการท่องเที่ยวที่สอดคล้องตามบริบทชุมชนชุมชนเกิดการพัฒนาตามแผนการทำให้ชุมชนมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวในชุมชน (2) เส้นทางท่องเที่ยวที่เหมาะสมของพื้นที่ เกิดจากการที่ชุมชนพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง ทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพ และเกิดประโยชน์สูงสุด ในด้านการสื่อความหมาย ความประทับใจ และการสร้างรายได้ของชุมชน (3) แผนการพัฒนารุทกกิจและผลิตภัณฑท์ท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชน สินค้าและบริการได้รับการยกระดับพัฒนาให้ดีขึ้น และน่าสนใจขึ้น ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ (4) แนวทางการพัฒนาอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้รับการดูแล พื้นฟูเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (5) แนวทางการพัฒนาภาพลักษณ์และความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนได้ปรับปรุงภาพลักษณ์แหล่งท่องเที่ยวให้มีความสวยงามให้มีความสำคัญ

กับความสะอาด และการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่อย่างเป็นระบบ (6) แนวทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ชุมชนได้ปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนน สิ่งอำนวยความสะดวก ระบบชลประทาน และน้ำปะปาและไฟฟ้า เพื่อให้เพียงพอและรองรับต่อธุรกิจการท่องเที่ยวโดยชุมชน (7) นักสื่อความหมายและไกด์นำเที่ยวของชุมชน จากผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีบุคลากรด้านการสื่อความหมาย และสามารถนำเที่ยวในพื้นที่ได้ (8) ฐานข้อมูลชุมชนและแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้สามารถประยุกต์ใช้ข้อมูลชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และนำเสนอจุดเด่นของชุมชนแก่นักท่องเที่ยว (9) เยาวชนได้รับการพัฒนา และมีทักษะการบริหารจัดการธุรกิจท่องเที่ยว มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนห่วงโซ่ธุรกิจการท่องเที่ยวชุมชน และมีส่วนทำให้การท่องเที่ยวชุมชนได้พัฒนาอย่างยั่งยืน 5) ผลกระทบ (Impact) ผลกระทบที่โครงการได้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในพื้นที่ 10 ชุมชน เกิดขึ้น 3 ด้าน คือ 1) ด้านสังคม ได้แก่ (1) สมาชิกชุมชนได้พัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการบริหารธุรกิจการท่องเที่ยวมากขึ้น (2) ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนดีขึ้น (3) ชุมชนเกิดการพัฒนาทั้งภาคธุรกิจ การจัดการพื้นที่ และระบบโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น และ (4) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม และประเพณีชุมชนได้รับการสืบทอดไปสู่เยาวชน ทำให้เกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรมและจุดเด่นทางการท่องเที่ยวชุมชน 2) ด้านเศรษฐกิจ พบว่า ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวในท้องถิ่น และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ชุมชนดูแลและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น ทำให้เกิดมูลค่าจากการใช้ประโยชน์ให้แก่สังคมมากขึ้น และช่วยสร้างระบบนิเวศที่ยั่งยืน ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ ห่วงโซ่ผลกระทบทางสังคมของโครงการพัฒนา
การท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่พิเศษ อพท. 10 พื้นที่

ปัจจัยนำเข้า (Input)	กิจกรรม (Activities)	ผลผลิต (Output)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
(1) งบประมาณ ขับเคลื่อน โครงการ 10 พื้นที่	(1) การจัดทำ และพัฒนา แผนการจัดการ ท่องเที่ยวของ ชุมชน	(1) เกิดแผน พัฒนาการ ท่องเที่ยว (2) เกิดเส้นทาง	(1) แผนพัฒนา การท่องเที่ยว สอดคล้องกับ บริบทชุมชน	(1) ด้านสังคม: สมาชิกชุมชน พัฒนาทักษะ และมีความ สัมพันธ์ที่ดี
(2) บุคลากรและ หน่วยงานขับเคลื่อนโครงการ	(2) การพัฒนา เส้นทาง การท่องเที่ยว	(3) เกิดแผน พัฒนาธุรกิจ และผลิตภัณฑ์	(2) เส้นทาง ท่องเที่ยวมี ความเหมาะสม กับพื้นที่	(1.3) ชุมชนได้ พัฒนาด้าน ต่าง ๆ
(3) หน่วยงานในพื้นที่และภาคี เครือข่าย	(3) การพัฒนา ธุรกิจและ ผลิตภัณฑ์	(4) ได้แนวทาง การพัฒนาและ อนุรักษ์	(3) ผลิตภัณฑ์ ท้องถิ่นและ บริการพัฒนาขึ้น	(1.4) มีความ ยั่งยืนทาง วัฒนธรรม
	(4) การพัฒนา การท่องเที่ยว และอนุรักษ์ ทรัพยากร ธรรมชาติ	(5) ได้แนวทาง การพัฒนา ภาพลักษณ์ แหล่งท่องเที่ยว	(4) ทรัพยากร ธรรมชาติ ท่องเที่ยวชุมชน ได้รับอนุรักษ์ และดูแล	(2) ด้านเศรษฐกิจ ชุมชน วิสาหกิจ ชุมชน และ ธุรกิจภาค เอกชน
	(5) การพัฒนา ภาพลักษณ์และ ความสะอาด	(6) เกิดแนวทาง พัฒนาโครงสร้าง พื้นฐานชุมชน	(5) แหล่ง ท่องเที่ยวมี ความสะอาด และภาพลักษณ์ ที่ดี	(3) ด้านสิ่งแวดล้อม: การดูแล อนุรักษ์ และยั่งยืน
	(6) การพัฒนา โครงสร้างพื้นฐาน ในชุมชน	(7) เกิดนักท่องเที่ยว ความหมายและ ไกด์นำเที่ยว	(6) โครงสร้าง พื้นฐานของ ชุมชนได้ ปรับปรุงพัฒนา	
	(7) การพัฒนา นักท่องเที่ยว หรือไกด์นำเที่ยว			

ปัจจัยนำเข้า (Input)	กิจกรรม (Activities)	ผลผลิต (Output)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
	(8) การจัดทำ ฐานข้อมูลชุมชน และถ่ายทอด องค์ความรู้แก่ สมาชิกและ นักท่องเที่ยว	(8) เกิดฐาน ข้อมูลชุมชน (9) ได้เยาวชน ที่เป็นส่วนหนึ่ง ในห่วงโซ่ ท่องเที่ยว	(7) นักสื่อ ความหมาย และไกด์ชุมชน มีความรู้ทักษะ การนำเที่ยว (8) ฐานข้อมูล ชุมชน และองค์ ความรู้ได้ ประยุกต์และมี จุดเด่น (9) เยาวชนมี ทักษะและมี ส่วนร่วมใน ห่วงโซ่ธุรกิจ ท่องเที่ยว ชุมชน	
	(9) การพัฒนา ทักษะเยาวชน เพื่อเตรียมพร้อม ต่อธุรกิจการ ท่องเที่ยว	ชุมชน		

3. ผลการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้ใช้ประโยชน์ของโครงการ พบว่า โครงการได้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับชุมชนท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดผ่านมุมมองของผู้ใช้ประโยชน์/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ดังนี้

3.1. การพัฒนาศักยภาพของชุมชน พบว่า การทำงานของอพท. ช่วยส่งเสริมศักยภาพของคนในชุมชน โดยเฉพาะสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการถือเป็นการติดอาวุธทางความคิดและเครื่องมือให้กับชุมชน ผ่านกิจกรรมที่ อพท. ได้ดำเนินการในโครงการ เช่น การพัฒนาทักษะนักสื่อสารความหมายของชุมชน การพาสมาชิกชุมชนไปเข้าร่วมงานพื้นที่อื่น ๆ เพื่อความรู้และต่อยอดในพื้นที่ตนเอง เป็นต้น จนนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ตัวตนของคนในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมผ่านงานการท่องเที่ยวของชุมชน สร้างความสุขให้เกิดขึ้นในชุมชน เกิดความภาคภูมิใจของคนในชุมชน

“...การพัฒนาการท่องเที่ยวของสุโขทัย พัฒนาขึ้นกว่าที่อื่น ๆ เพราะ อพท. เข้ามาส่งเสริม ทำให้ ชุมชนรู้ว่าตัวเองข้อดีอะไร มีศักยภาพอะไรสามารถที่จะยอดให้ไปสู่นักท่องเที่ยวได้ การที่ อพท. พาไปอบรมพาไปดูงานทำให้ออกไปเห็นโลกกว้าง เมื่อไปดูงานกลับมาชุมชนสามารถกลับมาคิดว่า จะทำอะไรกับชุมชนของตัวเอง เป็นการติดอาวุธและเครื่องมือให้ชุมชน” (ประธานชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเมืองเก่าสุโขทัย, สัมภาษณ์, 2564)

“...ถ้าไม่มี อพท. ตะเคียนเตี้ยไม่เกิดเส้นทางมะพร้าว นักท่องเที่ยวมาเรื่อย ๆ แต่จะหาตะเคียนเตี้ยไม่เจอ เช่นเดียวกับส้มволชนต่าง ๆ คงไม่เป็นที่รู้จักและยังคงหาตะเคียนเตี้ยไม่เจอ เนื่องลำพังชุมชนเองไม่มีศักยภาพมากพอที่จะพัฒนาให้คนภายนอกรู้จัก พี่เองก็ยังคงทำสวนอยู่บ้าน ไม่ได้ทำการท่องเที่ยวแบบนี้ ทั้งนี้ความสำเร็จมาจาก อพท. เป็นคนเริ่มต้น” (สมาชิกกลุ่มจากชุมชนตำบลตะเคียนเตี้ย จังหวัดชลบุรี, สัมภาษณ์, 2564)

“...การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของ อพท. ทำให้ชาวบ้านมีความสุขเพราะแหล่งท่องเที่ยวเป็นบ้านเกิดของเรา เป็นสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เป็นอาชีพของชาวบ้านเอง ทำให้ชาวบ้านอยากจะบอก อยากแนะนำ สิ่งที่มีในชุมชน อธิบายว่าเป็นต้นอะไร กินได้ไหม เวลาที่พานักท่องเที่ยวไปเที่ยวเรามีความภูมิใจที่มีคนสนใจในชุมชนของเรา เราอยากบอก อยากแนะนำให้มาท่องเที่ยว” (สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวโดยชุมชนไม้รูด, สัมภาษณ์, 2564)

3.2. ระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชน จากการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการท่องเที่ยวที่ดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยคนในชุมชน มีส่วนช่วยให้ชุมชนสามารถดำเนินการท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างราบรื่น สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจากการที่ได้เข้ามาาร่วมกันทำงานในทุกกระบวนการ ดังนั้น บทบาทแรกที่ อพท. ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมกับชุมชน จึงเริ่มที่การส่งเสริมให้คนในชุมชนได้มีองค์ความรู้และทักษะในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง สร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้ทดลองฝึกทำโดยมี อพท. คอยเป็นที่ปรึกษาให้กับชุมชน จนชุมชนสามารถดำเนินการจัดการท่องเที่ยวได้

“...กกสะท้อน ก่อนที่ อพท. จะเข้ามามีการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ยังไม่เป็นระบบ การจัดการอยู่ที่หน่วยงานรัฐเป็นหลัก ทั้งการติดต่อจองเที่ยวรถ ห้องพัก ชุมชนไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการจัดการ ภายหลัง อพท. เข้ามาส่งเสริมทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ชุมชนในทุกกระบวนการ มีการตั้งกฎ กติกาต่างๆ เพื่อความเป็นระเบียบ เช่นการจัดคิวรถ การกระจายรายได้อย่างทั่วถึง และการจัดการรายได้ คือ แบ่งรายได้ 10% เข้ากองทุน เพื่อทำสาธารณประโยชน์และพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน พอชาวบ้านได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึง ชาวบ้านมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทำให้มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว” (ประธาน

ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนกกระทา จ.เลย, สัมภาษณ์, 2564)

3.3. ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จากการศึกษาพบว่า เมื่อชุมชนได้ร่วมกันบริหารจัดการให้เกิดการท่องเที่ยวแล้ว ก่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน ส่งผลต่อความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน

“...ถ้าไม่มี อพท.การบริหารภายในชุมชน จะมีปากเสียงกัน เพราะการบริหารจัดการของชุมชนไม่ได้วางรากฐานกันเท่าไรอาจจะมียึดแย้งกันบ้าง แต่พอมี อพท.เข้ามาแล้วเรามีการจัดระบบแบบแผนกันใหม่ จะแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ทำให้การบริหารง่ายขึ้น และไม่ทะเลาะกัน” (อดีตกรรมการบริหารศูนย์วัฒนธรรมไทดำ ชุมชนไทดำนาป่าหนาด จ.เลย, สัมภาษณ์, 2564)

3.4. วัฒนธรรมชุมชน ได้รับการอนุรักษ์และสืบทอด จากการศึกษาพบว่า โครงการให้ส่งเสริมการอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ส่งผลให้เยาวชนได้เข้าร่วมสืบทอดวิถีชีวิตชุมชนไปในการพัฒนาโดยการท่องเที่ยวชุมชน

“...ถ้าไม่มี อพท. การเที่ยวแบบนี้คงไม่เกิด เพราะวัยรุ่นสมัยนี้ไปทำงานอย่างอื่นกัน แต่ตอนนี้เด็กใหม่นี้หาปลาเองเป็นแล้ว เพราะผู้ใหญ่พาไปหาปลา ฝึก สอน ให้เด็กรุ่นใหม่สืบทอดวัฒนธรรม บางคนผู้ปกครองเป็นห่วงไม่อยากให้ลูกหลานลงน้ำ พอมีการท่องเที่ยวเด็กก็จะมา ที่ชุมชนมาเรียนรู้การทำท่องเที่ยวโดยชุมชน มาดูผู้ใหญ่ทำงานที่ชมรม” (ประธานกลุ่มประมงพื้นบ้านเชียงคาน, สัมภาษณ์, 2564)

3.5. เศรษฐกิจของชุมชน จากการศึกษพบว่า การท่องเที่ยวชุมชนได้สร้างรายได้และเกิดทางเลืกออาชีพที่มากขึ้น ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาชีพและเศรษฐกิจของชุมชน ผลการศึกษาปรากฏในทุกพื้นที่ชุมชน

3.6. ความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่ อพท.ในพื้นที่กับชุมชน การทำงานของเจ้าหน้าที่ อพท. ในพื้นที่ทำงานใกล้ชิดเกาะติดชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะโดดเด่นของอพท. ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน มีความไว้วางใจ บทบาทของเจ้าหน้าที่อพท. ในพื้นที่จึงเป็นทั้งเพื่อนที่อยู่เคียงข้าง สนับสนุนชุมชน เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข และเป็นพี่เลี้ยงที่คอยให้กำลังใจ ให้คำแนะนำ ตลอดจนเป็นผู้สร้างโอกาสต่าง ๆ ให้กับชุมชนจากการนำเครือข่ายและองค์ความรู้ต่าง ๆ มาสู่ชุมชน

“...ถ้าไม่มี อพท.ชุมชนไม่มาถึงวันนี้ เพราะคิดว่า ไม่เคยเห็นหน่วยงานไหนที่ทำงานอย่างจริงจัง และจริงใจได้ขนาดนี้ ด้วยสิ่งที่อพท. ให้มาเป็นคอนเซป/ หรือการเป็นพี่เลี้ยงที่ดีถูกบ่มเพาะชุมชน เพราะหลาย ๆ ครั้งที่อพท.ให้มาคือจะสอนเสมอว่า ถ้าการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะยั่งยืน ไม่ใช่การทำงานด้วยคนเดียว และจะให้ใช้ของที่มีอยู่ในชุมชนได้มาก แล้วก็ไม่ต้องชาวบ้าน อพท.พร้อมที่จะทำงานเคียงข้างกับชาวบ้าน” (สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนิเวศน์อำเภอกุหลอง จังหวัดเลย, สัมภาษณ์, 2564)

4. ผลการวิเคราะห์การเปรียบเทียบผลกระทบ “กรณีมี” และ “ไม่มี” โครงการ จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยใช้เทคนิคการเปรียบเทียบ 2 กรณีระหว่าง กรณีที่มีโครงการนั้นได้สร้างการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง และกรณีที่ไม่มีโครงการแล้วชุมชนและสมาชิกชุมชนจะเป็นอย่างไร โดยผู้ให้ข้อมูลเป็นสมาชิกและผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมโครงการกับ อพท. ซึ่งผลการศึกษาพบว่า กรณีที่มีโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน 10 พื้นที่ แสดงในตาราง 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 ตารางแสดงผลการเปรียบเทียบผลกระทบในภาพรวม “กรณีมี” และ “ไม่มี” โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่พิเศษของ อพท. 10 พื้นที่

กรณีที่ “มี” โครงการ	กรณีที่ “ไม่มี” โครงการ
(1) สมาชิกชุมชนได้พัฒนาทักษะที่จำเป็นในการ บริหารธุรกิจการท่องเที่ยวมากขึ้น	(1) สมาชิกชุมชนขาดหน่วยงานหรือ ผู้ทรงคุณวุฒิที่จะพัฒนาทักษะที่จำเป็น
(2) สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น	ด้านการบริหารธุรกิจการท่องเที่ยว
(3) ชุมชนได้พัฒนาด้านการทำธุรกิจ การจัดการพื้นที่ และระบบโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น	อาจส่งผลให้การบริหารไม่ผลสำเร็จ และ ธุรกิจไม่มีความยั่งยืน
(4) เกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรม และ จุดเด่นทางการท่องเที่ยวชุมชน จากการ ที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม และประเพณีได้รับการสืบทอดไปสู่เยาวชน	(2) ความร่วมมืออย่างเป็นรูปธรรม ภายในชุมชนจะไม่เกิด อาจทำให้มีการ ดำเนินธุรกิจแบบต่างคนต่างทำ แย่ง ทรัพยากร และแย่งผู้ให้บริการกัน ซึ่งมี ส่วนทำให้ทรัพยากรการท่องเที่ยว เสื่อมโทรม และนักท่องเที่ยวไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้อง

กรณีที่มี โครงการ	กรณีที่ “ไม่มี” โครงการ
(5) ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวในท้องถิ่น	(3) ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และภาคธุรกิจอาจพัฒนา ศักยภาพไปอย่างล่าช้า ไม่ถูกทาง ทำให้ไม่สามารถดึงประสิทธิภาพของจุดเด่นทางการท่องเที่ยวได้เต็มประสิทธิภาพ
(6) สิ่งแวดล้อมได้รับการดูแลและอนุรักษ์ทำให้เกิดมูลค่าจากการใช้ประโยชน์และบริการจากระบบนิเวศให้แก่สังคมมากขึ้นและยั่งยืน	(4) โครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อธุรกิจการท่องเที่ยวไม่ได้รับ การพัฒนาอย่างเหมาะสม เนื่องจากขาดหน่วยงาน อพท. ที่เป็นตัวกลางการขับเคลื่อน (5) ประวัติศาสตร์ชุมชน และประเพณีไม่ได้รับการจัดบันทึก อย่างเป็นระบบ และขาดผู้สืบทอดทำให้เกิดความไม่ยั่งยืน (6) ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชน มีความไม่ แน่นอนด้านรายได้จากการท่องเที่ยว ไม่สามารถดึงประสิทธิภาพของแหล่งท่องเที่ยวได้ และไม่เกิดการกระจาย รายได้ในหน่วยธุรกิจท้องถิ่น

จากตารางที่ 3 ในกรณีมีโครงการในชุมชน ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้ คือ

1. สมาชิกชุมชนได้พัฒนาทักษะที่จำเป็นในการ บริหารธุรกิจ
การท่องเที่ยวมากขึ้น ได้แก่ (1) สมาชิกในชุมชนได้รับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้สร้างความเข้าใจในการให้บริการท่องเที่ยว มีความพร้อมในการให้บริการนักท่องเที่ยว (ชุมชนบ้านท่าระแนะ) คนในชุมชนได้รับการเสริมสร้างศักยภาพการเป็นวิทยากรและจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (ตะเคียนเตี้ย)

ชุมชนมีความพร้อมในการให้บริการการท่องเที่ยวใน ทั้งด้านการให้บริการ เช่น โฮมสเตย์ (บ้านไม้รูด) คนในชุมชนได้พัฒนาเป็นนักสื่อความหมายของชุมชน เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว (ชุมชนบ้านท่าระแนะ บ้านไม้รูด) คนในชุมชนการพัฒนาสื่อความหมายเพื่อพัฒนาเสริมสร้างทักษะการนำเสนอเรื่องราวของชุมชน (ชุมชนตะเคียนเตี้ย) มีความเข้าใจเครื่องมือเกณฑ์มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน และสามารถนำแนวปฏิบัติเพื่อป้องกันการระบาดของ COVID-19 ไปประยุกต์ใช้เพื่อบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ (ชุมชนบ้านท่าระแนะ) มีความเข้าใจและมีการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวในพื้นที่ และประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในตำบล (ชุมชนบ้านไม้รูด) คนในชุมชนได้เรียนรู้ความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ สามารถประยุกต์พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสม และมีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพิ่มขึ้น (ชุมชนบ้านไม้รูด) ชุมชนได้จัดตั้งกลุ่มชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลไม้รูดอย่างเป็นทางการ (ชุมชนบ้านไม้รูด)

2. สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น พบว่า ชุมชนมีขวัญและกำลังใจ ตลอดจนความภาคภูมิใจ ภายหลังการพัฒนาและยกระดับเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน (บ้านท่าระแนะ) เกิดกลุ่มต่างในชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวในชุมชน เช่น กลุ่มเรือนำเที่ยว กลุ่มนักสื่อความหมาย กลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มโฮมสเตย์ อยู่ภายใต้ชมรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน สมาชิกในชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกชมรม มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากขึ้น การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การกระจายรายได้ให้แก่คนในชุมชนอย่างทั่วถึง ทั้งคนที่เป็สมาชิกและไม่เป็นสมาชิกของชมรม (บ้านไม้รูด)

3. ชุมชนได้พัฒนาด้านการทำธุรกิจ การจัดการพื้นที่ และระบบโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น พบว่า คนในชุมชนมีจิตสำนึก และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาความสะอาดของพื้นที่ โดยชาวบ้านมีการเก็บขยะในบริเวณครัวเรือน และพื้นที่ชุมชนตลอดเวลาที่มีโอกาส (บ้านท่าระแนะ) คนในชุมชนมีองค์ความรู้การจัดการขยะ การคัดแยก เพื่อจำหน่าย รีไซเคิล และแปรรูป ชุมชนเป็นที่ยู่งักมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวในท้องถิ่น เกิดภาคีการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ ระหว่างชุมชนกับโรงแรม (บ้านไม้รัฐ)

4. ชุมชนเกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรม และมีจุดเด่นทางการท่องเที่ยวชุมชน จากการที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ชนบวรรมนิยม และประเพณีได้รับการสืบทอดไปสู่เยาวชน พบว่า คนในชุมชนมีความรักความหวงแหนในทรัพยากรในชุมชน เช่น ป่าชายเลน ไม้คันทรง ลานตะบูน ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ป่าชายเลนและไม้คันทรงในพื้นที่ที่เป็นไม้ท้องถิ่น หักอยู่กับชุมชน นอกจากนั้นชาวบ้านได้รื้อฟื้นภูมิปัญญาเดิมของชุมชน ในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนจากทรัพยากรในชุมชนเป็นของฝาก และของที่ระลึกให้แก่ักท่องเที่ยวได้แก่ หมวกใบคันทรง ชาสมุนไพร พร้อมทั้งพัฒนาเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรชุมชน เช่น โบว์ลิ่งลูกตะบูน มัดย้อมจากผลตะบูน เป็นต้น (บ้านท่าระแนะ)

5. ชุมชนวิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชนมีรายได้เพิ่มขึ้น จากการท่องเที่ยวในท้องถิ่น พบว่า ชุมชนมีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ มีอาชีพเกิดใหม่ในชุมชน เช่น เรือบริการท่องเที่ยว การจักสาน การทำขนม อาหารบริการนักท่องเที่ยว กิจกรรมมัดย้อม ทำให้ชุมชนรายได้เพิ่มขึ้นและหลายช่องทาง เดิมมีรายได้จากการทำประมง ทำการเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละ 10,000 บาทต่อเดือน เมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวชาวบ้านมีรายได้สูงขึ้น เฉลี่ยครัวเรือนละ 40,000 บาท ต่อเดือน ซึ่งทำให้ชุมชนมีรายได้

อย่างเสถียรภาพ และการกระจายรายได้ในชุมชนอย่างยั่งยืน นักสื่อความหมายกิจกรรมและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านนักสื่อความหมายให้แก่เยาวชนในชุมชน และพัฒนาเยาวชนเป็นนักสื่อความหมายจำนวน 4 ราย สร้างรายได้ให้แก่เยาวชนเฉลี่ย 300 บาทต่อวัน (บ้านท่าระแนะ) ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลได้รับการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (บ้านไม้รูด) ผลิตภัณฑ์ชุมชนได้รับการพัฒนา ได้แก่ กะปิก้อน บรรจุภัณฑ์สำหรับบรรจุกะปิ (ถ้วยเบญจรงค์) และการสร้างโลโก้แบรนด์ของกลุ่ม เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้า เพื่อเพิ่มมูลค่าและอัตลักษณ์ให้ผลิตภัณฑ์กลุ่ม (บ้านไม้รูด) ชมรมมีการบริหารจัดการกองทุน (บ้านไม้รูด)

6. สิ่งแวดล้อมได้รับการดูแลและอนุรักษ์ทำให้เกิดมูลค่าจากการใช้ประโยชน์และบริการจากระบบนิเวศให้แก่สังคมมากขึ้นและยั่งยืน พบว่า ชุมชนมีความรัก ความหวงแหนในทรัพยากรในชุมชน (เช่น ป่าชายเลน ไบคันทรง ลานตะบูน) ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานการท่องเที่ยวและอาชีพ ได้รับการดูแลให้มีคุณภาพดีขึ้น คนในชุมชนมีจิตสำนึก และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาความสะอาดของพื้นที่ โดยชาวบ้านมีการเก็บขยะในบริเวณครัวเรือน และพื้นที่ชุมชนตลอดเวลาที่มีโอกาส (บ้านท่าระแนะ) ชุมชนมีแบบแผนในการจัดการชุมชน เกิดข้อตกลงของชุมชนในการร่วมกันรักษาความสะอาดในชุมชน คนในชุมชนมีรายได้เสริมจากการจำหน่ายขยะ (บ้านไม้รูด) ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจในการจัดการปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน (ชุมชนตะเคียนเตี้ย)

อภิปรายผล

เมื่อพิจารณาปัจจัยที่ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดย อพท. ประสบความสำเร็จการสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนจากโครงการท่องเที่ยวชุมชน ประกอบด้วยปัจจัย ดังนี้ (1) องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) เป็นหน่วยงานที่มีบุคลากร องค์ความรู้ และเครือข่ายระหว่างหน่วยงานที่เข้มแข็ง จึงทำให้การขับเคลื่อนมีประสิทธิภาพ (2) ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และธุรกิจภาคเอกชนที่ อพท. ได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่น มีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตัวเองให้มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวให้ดีขึ้น และมีการเรียนรู้ด้วย ตนเอง อยู่เสมอเป็นพื้นฐาน (3) โครงการและกิจกรรมพัฒนาการท่องเที่ยวท้องถิ่น ของ อพท. มีการออกแบบให้ สอดคล้องต่อบริบทของแต่ละพื้นที่ อีกทั้ง มีการติดตามและเพิ่มเติมกิจกรรมที่เหมาะสมในการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างต่อเนื่องจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้โครงการเกิดความสำเร็จ (4) อพท. มีความ ตระหนักถึงสถานการณ์ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เช่น ในปี 2564 อพท. มีการขับเคลื่อน โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายใต้สถานการณ์การระบาดของ Covid-19 เพื่อ บรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ ชุมชน อย่างไรก็ดีตาม จากการที่พิจารณา แผนงานทั้งหมด ยังไม่ปรากฏแนวทางการปรับตัวธุรกิจการท่องเที่ยวที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศซึ่งเป็นความเปราะบาง และปัจจัยภายนอกที่ยากต่อการควบคุม แต่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวท้องถิ่นอย่างยิ่ง

เมื่อใช้เกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก (Global Sustainable Tourism Criteria: GSTC-D) (อพท., 2558) ผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการวิจัยนี้ สอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่ถือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้ง 3 ด้าน คือ 1) ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ

ที่ส่งผลกระทบต่อในการบริหารจัดการท่องเที่ยว การสร้างอาชีพในชุมชนและรองรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน 2) ความยั่งยืนทางสังคม สืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น ดำรงอัตลักษณ์ของชุมชน 3) ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีความตระหนักต่อการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่รองรับการท่องเที่ยว คำนึงถึงผลกระทบต่อธรรมชาติที่เกิดจากการท่องเที่ยว

เมื่อพิจารณาเส้นทางผลกระทบ (Impact pathway) โครงการงานพัฒนาตามแนวคิดของ White & Raitzer (2017) การประเมินผลกระทบจึงเป็นการวัดผลที่เกิดการที่โครงการทำให้เกิดผลลัพธ์ (Outcome) ที่แตกต่างไปจากเดิม จากการวิจัยผลกระทบทางสังคมของโครงการ พบว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น เช่น รายได้ ผลผลิต ภาวะยากจน สุขภาพ และในด้านอื่น ๆ ที่แตกต่างจากเดิม เช่นเดียวกับแนวคิดการทำแผนที่ผลลัพธ์ที่เน้นความสำคัญ 3 ด้าน คือ 1) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความสัมพันธ์ กิจกรรม หรือการกระทำของบุคคล กลุ่ม และองค์กรที่โปรแกรมทำงานโดยตรง ซึ่งผลลัพธ์จากโครงการอพท. สามารถเชื่อมโยงกับกิจกรรมของโปรแกรม แม้ว่าจะไม่ได้เกิดขึ้นโดยตรงจากกิจกรรมเหล่านี้ก็ตาม 2) ภาวศึเครือข่ายที่ทำงานกับโครงการโดยตรง เช่น บุคคลกลุ่ม และองค์กร และผู้ที่โครงการคาดหวัง มีอิทธิพลต่อกิจกรรมส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับผลลัพธ์หลายอย่างของโครงการ จากการศึกษาโครงการนี้พบว่า มีภาวศึเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมากที่สร้างผลลัพธ์โดยตรงกับโครงการ โดยเป็นทั้งความร่วมมือระดับองค์กรระหว่างอพท. และเครือข่ายในระดับชุมชน ต่างเป็นแรงผลักดันให้โครงการในระดับพื้นที่ขับเคลื่อนงานไปได้ 3) การมีส่วนร่วม โครงการเน้นการมีส่วนร่วมในเชิงผลลัพธ์ ในโครงการวิจัยนี้ พบว่า ได้สร้างการมีส่วนร่วมในระดับชุมชนจากการมีโครงการท่องเที่ยวชุมชน ที่ขับเคลื่อนโดยผู้นำและสมาชิกในชุมชน

ตลอดจนภาคีเครือข่ายทำงานร่วมกัน ในทางกลับกันผลลัพธ์เหล่านี้ทำให้ผลกระทบจากการพัฒนาเพิ่มมากขึ้นแต่ความสัมพันธ์ไม่จำเป็นต้องเกิดจากสาเหตุและผลกระทบโดยตรง เมื่อพิจารณา ผลลัพธ์ทดแทน (Displacement) ที่หมายถึงกรณีที่ผลลัพธ์เชิงบวกสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มหนึ่ง ถูกชดเชยด้วยผลลัพธ์เชิงลบสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรายอื่น ในกรณีนี้จะไม่เปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตามสำหรับโครงการขนาดเล็กหรือทำงานในประเด็นปัญหายาก ๆ ที่ถูกละเลยมานาน ผลลัพธ์ทดแทนก็น่าจะมีขนาดเล็กจนไม่จำเป็นต้องคำนวณ

นอกจากนี้ ในด้านการวิจัยการประเมินผลกระทบทางสังคม การใช้ตัวชี้วัด (Indicators) เป็นหลักฐานบอกว่าโครงการได้ดำเนินงานตามวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด ถือเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ทำให้ผลการวิจัยน่าเชื่อถือ สามารถแสดงถึงผลลัพธ์หรือผลกระทบทางสังคมได้ อย่างเป็นรูปธรรม (เกตุกุล สระกวี, 2564) ซึ่งตัวชี้วัดมีทั้งรูปแบบเชิงปริมาณ ได้แก่ ตัวชี้วัดด้านระยะเวลาและจำนวนผู้ได้รับประโยชน์จากโครงการ จำนวนกลุ่มเป้าหมายที่เกิดการเปลี่ยนแปลงจากโครงการ และตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงตามผลลัพธ์ที่โครงการได้เป้าหมายไว้ (Rogers, 2014) ในงานวิจัยนี้ การแสดงตัวชี้วัดผลลัพธ์ (Outcome indicators) สามารถนำมาพิจารณาในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ตัวชี้วัดผลลัพธ์ด้านเศรษฐกิจ สามารถแทนค่าด้วยตัวแทนค่าทางการเงิน เช่น ส่วนตัวชี้วัดผลลัพธ์ทางสังคม

การประเมินผลลัพธ์ทางสังคมส่วนใหญ่แล้วจะสัมพันธ์กับตัวชี้วัดเชิงพฤติกรรม เพื่อแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรม (Behavior) หรือความสัมพันธ์ของบุคคล กลุ่มบุคคล หน่วยงานอื่น ๆ (Itsawilanon & Phalanurak, 2018) ที่เกิดจากโครงการทางสังคมที่มีเป้าหมาย แต่เนื่องจากการวัดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมักมีลักษณะที่ซับซ้อนกว่าตัวชี้วัด

ด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากมีกระบวนการทางสังคมที่มีองค์ประกอบย่อยหลายอย่าง ดังนั้น การประเมินการเปลี่ยนแปลงในเชิงพฤติกรรม ควรใช้ฐานแนวคิดทั้งสังคมวิทยาและจิตวิทยาร่วมกัน เพื่ออธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และองค์กร (Zand & Soresen, 1975 อ้างอิงใน เกศกุล สระกวี, 2564) ดังนั้น การพัฒนาตัวชี้วัดทางสังคมร่วมกับแนวคิดพฤติกรรมศาสตร์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การประเมินผลกระทบทางสังคมมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น (เกศกุล สระกวี, 2564) การนำเสนอผลวิจัยการประเมินผลกระทบทางสังคมอย่างโปร่งใสทุกขั้นตอนจะนำไปสู่การสร้างข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายต่อองค์กรหรือโครงการได้ ตลอดจนยังเป็นการตรวจสอบเป้าหมายการบรรลุวัตถุประสงค์โครงการที่กำหนดไว้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงทฤษฎี การประเมินผลกระทบทางสังคมเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยให้นักวิจัยโครงการสามารถวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากโครงการ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง และการสร้างห่วงโซ่ผลกระทบมาใช้ในการออกแบบในการเก็บข้อมูล การได้ผลการศึกษาที่สะท้อนปัญหาและความสำเร็จของโครงการนั้น นักวิจัยจำเป็นต้องออกแบบการเก็บข้อมูลอย่างละเอียดและนำเสนอผ่านตัวชี้วัดผลลัพธ์ (Outcome indicators) โดยควรมีการพัฒนาตัวชี้วัดผลลัพธ์ทางด้านสังคม ที่สามารถวัดพฤติกรรมทัศนคติ ทักษะ และความรู้ของบุคคลหรือกลุ่มได้อย่างเป็นรูปธรรม ตัวชี้วัดนี้ควรออกแบบโดยมีพื้นฐานจากทฤษฎีทางจิตวิทยา สังคมวิทยา และพฤติกรรมศาสตร์

2. ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ เมื่อพิจารณาแผนงานของโครงการนี้พบว่า การดำเนินงานของโครงการยังไม่ปรากฏแนวทางการปรับตัวธุรกิจการท่องเที่ยวต่อปัจจัยแวดล้อมที่อาจมีผลกระทบต่อธุรกิจของชุมชน ดังนี้ 1) กรณีสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) ที่สร้างผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อธุรกิจการท่องเที่ยวชุมชน ทำให้โครงการท่องเที่ยวในชุมชนต้องหยุดชะงักในช่วงปี 2564 ดังนั้น การจัดการความเสี่ยงในธุรกิจการท่องเที่ยวชุมชนจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการบริหารจัดการโครงการในอนาคต 2) กรณีการป้องกันความเสี่ยงที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศซึ่งเป็นความเปราะบาง และปัจจัยภายนอกที่ยากต่อการควบคุม แต่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวท้องถิ่นอย่างยิ่ง จากการพิจารณาแผนงานทั้งหมด ยังไม่ปรากฏแนวทางการปรับตัวธุรกิจการท่องเที่ยวที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศซึ่งเป็นความเปราะบาง และปัจจัยภายนอกที่ยากต่อการควบคุม ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวท้องถิ่นอย่างยิ่ง ดังนั้น ผู้ขับเคลื่อนโครงการควรพิจารณาประเด็นนี้เพิ่มเติมในอนาคต

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (2559). แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว โดยชุมชนอย่างยั่งยืน พ.ศ. 2559-2563.

กัมปนาท วิจิตรศรีกมล. 2556. ห้าทศวรรษของการพัฒนาพันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในประเทศไทยและการก้าวต่อไปเพื่อรองรับกับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เกณฑ์ GSTC สำหรับแหล่งท่องเที่ยว Version 2.0 พร้อมตัวชี้วัดและ SDGs. สืบค้นจาก www.gstcouncil.org วันที่ 20 กันยายน 2564.

เกศกุล สระกวี. (2564). ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวชี้วัดทางพฤติกรรมในการประเมินผลกระทบทางสังคม. วารสารพฤติกรรมศาสตร์, 27(2), 1-19.

คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. (2562). เกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา, วิบูรณ์ วิสารทสกุล, เกศกุล สระกวี และเศรษฐภูมิ บัวทอง. (2563a). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการประเมินผลโครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม (สกว.).

จิตติ มงคลชัยอรัญญา, วิบูรณ์ วิสารทสกุล, เกศกุล สระกวี และเศรษฐภูมิ บัวทอง. (2563b). คุณค่าและมูลค่าจากงานวิจัยท้องถิ่น. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม (สกว.). กรุงเทพฯ: หจก. สันสวย.

- พระราชบัญญัติ นโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๒.
พัฒน์มาศ วงศ์พัฒนศิริ. (2559). อพท. การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน.
สืบค้นจาก https://www.nectec.or.th/ace2019/wp-content/uploads/2019/09/20190909_SS02_Patthamas.pdf วันที่ 20 กันยายน 2564.
- สมพร อิศวิลานนท์ และปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์. (2561). การจัดการงานวิจัยสู่
ผลลัพธ์และผลกระทบ: แนวคิดและกรณีศึกษา. สถาบันคลังสมอง
แห่งชาติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สมาคมธุรกิจท่องเที่ยวภายในประเทศ. (สทท.). การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. สืบค้นจาก
<https://www.adt.or.th/page/sustainable-tourism/en> วันที่ 20
กันยายน 2564.
- สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน. (มปป.). คู่มือเกณฑ์มาตรฐานการบริหารจัดการ
แหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน. องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อ
การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. สืบค้นจาก
<http://www.dasta.or.th/dastaarea7/attachments/article/228/SAR.pdf> วันที่ 20 กันยายน 2564.
- สุพจน์ ชุณหชาดิอนันต์ และธิดา อ่อนอินทร์. (2560). รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการสำรวจสถานะของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบท
ประเทศไทย และทางเลือกมาตรการ ทางเศรษฐศาสตร์สังคม และ
กฎหมาย เป้าหมายที่ 12. ชุด “โครงการประสานงานการวิจัยเพื่อ
สนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)” Research Coordination for
SDGs. สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุวรรณา ประณีตดวงกุล. 2562. เส้นทางสู่ผลกระทบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์
การประเมินผลกระทบของงานวิจัยด้านการเกษตร. ภาควิชา
เศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์.

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (2558).
ท่องเที่ยวโดยชุมชน. งานองค์ความรู้ สำนักบริหารยุทธศาสตร์ ร่วมกับ
สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ
เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). กรุงเทพฯ: บริษัท
โคคูณ แอนด์ โค จำกัด

ภาษาอังกฤษ

- Brown, A. (2016). What Is This Thing Called 'Theory of Change'? Retrieved from <https://www.linkedin.com/pulse/what-isthis-thing-called-theory-change-ann-murray-brown?trk=hp-feed-article-title-share> (4sep2021)
- Earl, S., Carden, R. and Smutylo, T. (2001). Outcome Mapping: building learning and reflection into development programs. Ottawa: International Development Research Centre 2001.
- Epstein, M.J., and Yuthas, K. (2014). Measuring and Improving Social Impacts. CA: Berrett-Koehler Publishers.
- Kholweg, K. (2019). Has the Theory of Change established itself as the better alternative to the Logical Framework Approach in development cooperation programmes? Progress in Development studies, 19(2), 112-122.
- Montes, A., Sianes, A., Fernández-Rodríguez, V., López-Martín, C., Ruíz-Lozano, M., and Tirado-Valencia, P. (2021). Social Return on Investment (SROI) to Assess the Impacts of Tourism: A Case Study. SAGE Journal. (1-16).
- Sarah, E., Carden, F. and Smutylo, T. (2001). Outcome Mapping; Building Learning and Reflection into Development Programs, International Development Research Centre (IDRC).

- UNWTO. (2005). Sustainable development. Redrived from <https://www.unwto.org/sustainable-development> 15 October, 2021. Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers, UNEP and UNWTO, 2005, p.11-12.
- Vogel, I. (2012). ESPA guide to working with theory of change for research projects. https://www.imainternational.com/images/listing_doc/ESPA-Theory-of-Change-Manual-FINAL.pdf
- White, H., and Raitzer, D. A. (2017). Impact Evaluation of Development Interventions A Practical Guide. Asian Development Bank. <http://dx.doi.org/10.22617/TCS179188-2>

ผู้สูงอายุในชุมชนเมืองในสถานการณ์
การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019
(COVID-19) : การสร้างเสริมสุขภาวะตามแบบ
จำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์
Elderly People in Urban Communities during
the Coronavirus Disease (COVID-19)
Pandemic : Promoting Well-Being
based on Pender's Health Promotion Model

วรวิทย์ ภัคดีบุรุษ¹

Worawudh Phakdiburut

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

บทคัดย่อ

ผู้สูงอายุในชุมชนเมืองเป็นประชากรกลุ่มเสี่ยงที่ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการประยุกต์แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ ซึ่งเป็นแนวคิดเชิงทฤษฎีที่ช่วยในการอธิบายและทำนายพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพของบุคคลมาใช้อธิบายถึงกระบวนการที่ช่วยกระตุ้นหรือเสริมแรงจิตใจให้ผู้สูงอายุในชุมชนเมืองมีการปฏิบัติพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพ แบบจำลองนี้ประกอบด้วยมโนทัศน์สำคัญ 3 ประการที่นำไปสู่พฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพตามแนวการพยาบาลและพฤติกรรมศาสตร์ ได้แก่ 1) ลักษณะเฉพาะและประสบการณ์ของบุคคล 2) ความรู้ความเข้าใจเฉพาะพฤติกรรมและผลกระทบ และ 3) ผลลัพธ์ด้านพฤติกรรม ดังนั้น การสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชนเมือง โดยการประยุกต์ใช้แนวทางตามแบบจำลองดังกล่าวนี้ในทางปฏิบัติจะช่วยชี้แนวทางให้เห็นถึงวิธีการส่งเสริมสุขภาพส่วนบุคคล ทั้งในทางกายภาพ การสาธารณสุข ชุมชน และการดูแลรักษาสุขภาพส่วนบุคคลเพื่อการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ของผู้สูงอายุในชุมชนเมือง ซึ่งจะทำให้เห็นแนวทางการดำเนินงานการส่งเสริมสุขภาพเชิงปฏิบัติ การวิจัยทางสาธารณสุข และการปฏิบัติการวิจัยภาคสนามอย่างเป็นขั้นตอนและเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุ ชุมชนเมือง สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) การสร้างเสริมสุขภาพ แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์

Abstract

Elderly urban dwellers are at risk of being affected by the coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic. This article presents guidelines for applying Pender's health promotion model (HPM), a theoretical concept explaining and predicting health-enhancing behavior of the elderly. The model was used to describe the motivation reinforcement process for individuals to practice health-promoting behavior. Pender's health promotion model contains three key concepts contributing to health promotion behavior, following nursing and behavioral sciences: 1) individual characteristics and experiences; 2) behavior-specific cognition and affect; and 3) behavioral outcome. To promote health among elderly urban dwellers, this model-based approach may indicate how to enhance personal health in nursing community and personal health care for health promotion and prevention of COVID-19 infection among elderly urban dwellers. Implementation of this approach would boost practical health promotion practices, public health research, and field research practice.

Keywords: Elderly, Urban communities, COVID-19 Pandemic Promoting Well-Being, Pender's Health Promotion Model.

บทนำ

การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) มีจุดเริ่มต้นจากการระบาดของเชื้อไวรัสสายพันธุ์ใหม่ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายเดือนธันวาคม 2562 ซึ่งพบครั้งแรกในนครอู่ฮั่น เมืองหลวงของมณฑลหูเป่ย์ ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน องค์การอนามัยโลกได้ประกาศให้การระบาดนี้เป็นภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุขระหว่างประเทศ ในวันที่ 30 มกราคม 2563 และประกาศเป็นโรคที่เป็นการระบาดใหญ่ทั่วโลก (Pandemic) ในวันที่ 11 มีนาคม 2563 การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ได้แพร่กระจายไปทั่วอย่างรวดเร็วจนมีจำนวนผู้ติดเชื้อและเสียชีวิตจากโรคระบาดนี้จำนวนมาก โดยข้อมูลสถิติ ณ วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2564 ระบุว่า มีผู้ติดเชื้อทั่วโลกที่ยืนยันแล้วมีมากกว่า 250,714,165 คน ใน 220 ประเทศและดินแดน มีผู้เสียชีวิตจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) แล้วมากกว่า 5,066,878 คน และผู้หายป่วยแล้ว 226,938,594 คน (Worldometer, 2021)

ในประเทศไทยมีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ตั้งแต่วันที่ 13 มกราคม 2563 และเป็นส่วนหนึ่งของการระบาดใหญ่ทั่วโลกของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) โดยไทยเป็นประเทศแรกที่พบผู้ป่วยยืนยันติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) รายแรกนอกประเทศจีน จากการคัดกรองผู้เดินทางเข้าประเทศ พบผู้ป่วยประปรายตลอดทั้งเดือนมกราคม ซึ่งเป็นผู้ที่เดินทางมาจากประเทศจีนหรือเป็นผู้เคยพำนักอยู่ในประเทศจีนแทบทั้งสิ้น จนเมื่อวันที่ 31 มกราคม 2563 มีรายงานว่า พบผู้ป่วยที่ติดเชื้อจากการแพร่เชื้อในประเทศไทยเป็นครั้งแรก และได้เกิดการแพร่ระบาดขึ้นตั้งแต่ปี 2563 ถึงปัจจุบัน จนสถานการณ์การแพร่ระบาดดังกล่าวได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นในช่วงเดือนเมษายน 2564

กระทั่งเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2564 เป็นวันที่มีผู้ป่วยผู้ติดเชื้อรายใหม่ของประเทศไทยสูงมากขึ้นจนถึงหลักหมื่นเป็นวันแรกตามการรายงานของศูนย์บริหารสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (2564) คือ มีจำนวน 10,082 ราย ทำให้มีผู้ป่วยสะสม (ตั้งแต่ 1 เมษายน 2564) จำนวน 363,126 ราย มีผู้เสียชีวิตเพิ่ม 141 ราย ผู้เสียชีวิตสะสม 3,146 ราย และยังมีการเพิ่มจำนวนผู้ป่วยสะสมและผู้เสียชีวิตมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งวันที่ 20 สิงหาคม 2564 มียอดผู้ติดเชื้อหรือผู้ป่วยสะสมในประเทศไทยตั้งแต่ระลอกแรกมากถึง 1,009,710 ราย อีกทั้งยังมียอดผู้เสียชีวิตอย่างต่อเนื่อง และในวันที่ 16 พฤศจิกายน 2564 มีจำนวนผู้ป่วยยืนยันสะสมตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2564 มากถึง 2,001,837 ราย เสียชีวิตสะสม 20,049 ราย

ปัญหาการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในประเทศไทยได้ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การแพทย์และสาธารณสุข วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อให้เกิดปัญหาด้านสาธารณสุขอย่างชัดเจน รวมทั้งได้ส่งผลกระทบต่อจิตใจและวิถีชีวิตของผู้นคนที่ต้องดำเนินชีวิตด้วยความยากลำบากมากขึ้น จนกระทั่งส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมในวงกว้างที่มีผลต่อคนทุกเพศทุกช่วงวัย โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบางทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นเด็ก สตรี ผู้พิการ ผู้สูงอายุ คนเร่ร่อน คนไร้บ้าน ซึ่งอาจได้รับการดูแลที่ไม่เหมาะสม เนื่องจากประชากรกลุ่มนี้มีทั้งความเปราะบาง (Vulnerability) มีความเสี่ยง (Risk) หรือต้องการกระบวนการพิเศษในการเข้าถึงการสร้างเสริมสุขภาพ ซึ่งถือเป็นปัจจัยส่งผ่านสังคมกำหนดสุขภาพ (Intermediary Determinants) ที่ทำให้เกิดการสูญเสียสุขภาพะ เข้าไม่ถึงบริการทางสาธารณสุข และไม่ได้รับประโยชน์จาก

การส่งเสริมสุขภาพตามนโยบายในภาพรวม และในปัจจุบันพบว่า ผลกระทบทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลให้ประชากรกลุ่มนี้ต้องเผชิญกับปัญหาด้านสุขภาพมากขึ้นอย่างกว้างขวาง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2564)

ผู้สูงอายุในชุมชนเมืองเขตกรุงเทพมหานครจัดเป็นกลุ่มประชากรที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในวงกว้างมากที่สุด และเป็นจังหวัดที่มียอดผู้ติดเชื้อต่อวันสูงที่สุดด้วย โดยศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (ศบค.) ได้มีการกำหนดให้เป็นพื้นที่ควบคุมสูงสุดและเข้มงวด ดังนั้น บทความนี้ จึงมุ่งศึกษากลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนเมืองเขตกรุงเทพมหานครที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ซึ่งควรได้รับการสร้างเสริมสุขภาพให้แข็งแรง พร้อมทั้งจะเผชิญปัญหาสภาวะวิกฤตของการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) โดยการประยุกต์ใช้แบบจำลองการเสริมสร้างสุขภาพของผู้สูงอายุของเพนเดอร์ (Pender's Health Promotion Model) (Pender et al., 2006) ในการอธิบายถึงปัจจัยที่จะส่งผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชนเมือง รวมทั้งการนำไปประยุกต์ใช้ในการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในสถานการณ์ดังกล่าว

ผู้สูงอายุกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)

ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ผู้สูงอายุถือเป็นประชากรกลุ่มเสี่ยงที่สำคัญซึ่งได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องด้วยสังคมไทยปัจจุบันได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Complete Aged Society) แล้ว ในปี 2564 (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2564) โดยสถานการณ์ประชากรผู้สูงอายุไทยจากการสำรวจของมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย และสถาบันวิจัยประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล (2562) ในปี 2563 พบว่า มีผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 11.8 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 17.6 โดยจำแนกเป็นชาย 5.08 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 44.9 ของประชากรผู้สูงอายุ และเป็นหญิง จำนวน 6.22 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 55.1 ของประชากรผู้สูงอายุ มีผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่ดูแลตัวเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งผู้อื่น ร้อยละ 96.9 โดยส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 60 - 69 ปี มีผู้สูงอายุที่ต้องพึ่งผู้อื่นในบางกิจกรรมของกิจวัตรประจำวัน ร้อยละ 2 และมีผู้สูงอายุที่ต้องพึ่งพาผู้อื่น ทั้งหมดร้อยละ 1.1 โดยส่วนใหญ่ มีอายุมากกว่า 80 ปี ซึ่งผู้สูงอายุในช่วงวัยปลายหรืออายุตั้งแต่ 80 ปีขึ้นไปนั้น มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จึงน่าจะสะท้อนถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรที่อยู่ในวัยพึ่งพิง ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ ในส่วนของผู้สูงอายุที่อยู่ลำพังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเช่นกัน โดยข้อมูลจากผลการสำรวจประชากรสูงอายุ ในประเทศไทย พ.ศ. 2560 พบว่า มีผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว ลำพังในครัวเรือน ร้อยละ 10.8 และร้อยละ 23.3 อยู่ลำพังกับคู่สมรส ซึ่งทั้งสองกลุ่มมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น และจัดเป็นกลุ่มเสี่ยงที่มีความเปราะบางต่อปัญหาต่าง ๆ

ท่ามกลางสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในประเทศไทย ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มประชากรที่มีความเสี่ยงต่อการได้รับเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) มากกว่าช่วงวัยอื่น ๆ เนื่องจากสภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรง ภูมิคุ้มกันลดลงตามวัย โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัว เช่น โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคปอดเรื้อรัง โรคไตเรื้อรัง โรคมะเร็ง เป็นต้น ทั้งนี้ข้อมูล ณ วันที่ 2 มิถุนายน 2563 พบว่าประเทศไทยมีจำนวนผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) ที่ติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) รวมทั้งสิ้น 328 ราย คิดเป็นร้อยละ 10.64 ของผู้ป่วยทั้งหมด ซึ่งเท่ากับ 3,083 ราย โดยจำแนกเป็นกลุ่มผู้สูงอายุวัยต้น จำนวน 217 ราย คิดเป็นร้อยละ 66.16 ผู้สูงอายุวัยกลาง จำนวน 86 ราย คิดเป็นร้อยละ 26.22 และผู้สูงอายุวัยปลาย จำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 7.62 และมีจำนวนผู้สูงอายุที่เสียชีวิตเท่ากับ 26 ราย หรือ คิดเป็นร้อยละ 45.61 ของผู้เสียชีวิตจากการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในทุกช่วงวัย ซึ่งเท่ากับ 58 ราย โดยสัดส่วนการเสียชีวิตในกลุ่มผู้สูงอายุระหว่างเพศชายต่อเพศหญิง เท่ากับ 2.86 : 1 คน และกลุ่มวัยสูงอายุมีอัตราป่วยตาย เท่ากับร้อยละ 8.23 ในขณะที่วัยทำงาน (อายุ 15 - 59 ปี) มีอัตราป่วยตายเพียงร้อยละ 1.22 ดังนั้น จะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุมีโอกาสเสียชีวิตจากการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) มากกว่าช่วงวัยอื่น ๆ จึงถือเป็นกลุ่มผู้เปราะบางที่ต้องได้รับการดูแลเป็นอย่างดีใกล้ชิดในสถานการณ์ปัจจุบัน (กองยุทธศาสตร์สาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร. 2564) นอกจากนั้นแล้ว ในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่มีคำแนะนำให้ผู้สูงอายุอยู่บ้าน ทำให้ผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัวไม่สามารถไปพบแพทย์ตามนัดได้ ก็จะมีโอกาสความเสี่ยงด้านสุขภาพ หากไม่ได้รับการดูแลและรักษาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงผู้สูงอายุจะมีความเครียด หรือวิตกกังวลเพิ่มขึ้นจากสถานการณ์นี้ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2564)

ผลกระทบจากวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ต่อผู้สูงอายุในชุมชนเมือง

ผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานครจัดเป็นกลุ่มประชากรที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นพื้นที่เสี่ยงที่มีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) อย่างมาก โดยกรุงเทพมหานครเป็นจังหวัดที่มียอดผู้ติดเชื้อต่อวันสูงที่สุด ศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (ศบค.) จึงได้กำหนดให้เป็นพื้นที่ควบคุมสูงสุดและเข้มงวด จากสถิติการรายงานสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ซึ่งรายงานจำนวนผู้ติดเชื้อติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) จากสำนักงานประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร วันที่ 23 กรกฎาคม 2564 ระบุว่า สถิติผู้ติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน - 31 กรกฎาคม 2564 มีจำนวน 12,227 ราย โดยพบว่ากลุ่มที่เสียชีวิตสูงสุด คือ กลุ่มผู้สูงอายุ ได้แก่ กลุ่มอายุ 61 - 64 ปี จำนวน 4,648 ราย รองลงมาเป็นกลุ่มอายุ 65 - 69 ปี จำนวน 3,167 ราย และ กลุ่มอายุ 70 - 74 ปี จำนวน 1,963 ราย ตามลำดับ (สำนักงานประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร, 2564)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของเขตต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร เป็นประชากรกลุ่มเปราะบางที่มีความเสี่ยงในการดำรงชีวิตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัส โคโรนา 2019 (COVID-19) และเป็นกลุ่มประชากรที่เสียชีวิตมากที่สุดในสถานการณ์ดังกล่าว จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุในชุมชนเมืองย่อมประสบทั้งปัญหาสุขภาพทางกายและทางจิตใจ ดังที่อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ (2550) ได้ศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการ และรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้

ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงาน พบว่า ปัญหาของผู้สูงอายุมาจากปัจจัย 2 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยภายในตัวของผู้สูงอายุ เช่น ปัญหาด้านสุขภาพร่างกายที่เสื่อมถอยลง และปัญหาด้านจิตใจ เช่น ภาวะเครียด รู้สึกถูกกีดกัน ว้าเหว่ เป็นต้น นอกจากนั้น ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานครยังประสบปัญหาอื่น ๆ อีกด้วย ทั้งนี้ ก่อนที่จะเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ผู้สูงอายุในชุมชนต่าง ๆ มีโรคประจำตัวอยู่แล้ว เช่น โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคเมะเร็ง เป็นต้น ซึ่งถือเป็นปัญหาด้านสุขภาพ นอกจากนั้น ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีร่างกายที่ไม่แข็งแรง บางคนประสบภาวะทุพพลภาพ นอกจากนั้นแล้ว ผู้สูงอายุบางคนเป็นผู้ป่วยติดเตียง ต้องอยู่แต่ภายในบ้าน ซึ่งมีบุคคลอื่นคอยดูแล เมื่อเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) ก็ยังทำให้การดำรงชีวิตของผู้สูงอายุเป็นไปด้วยความยากลำบากมากยิ่งขึ้น และมีความเสี่ยงทางสุขภาพมากขึ้นด้วย

กล่าวได้ว่า จากการศึกษาข้อมูลทางสถิติเบื้องต้น ทำให้ได้ทราบถึงปัญหาที่ผู้สูงอายุอายุในชุมชนเมืองประสบ คือ ปัญหาด้านสุขภาพ ซึ่งแต่เดิมมีปัญหาอยู่แล้ว แต่ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ก็ทำให้เกิดปัญหาเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะความเสี่ยงในการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) จากบุคคลอื่นที่อยู่ภายในบ้านเดียวกันหรือบุคคลในชุมชน และยังขาดการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลรักษาตนเอง ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) นอกจากนั้น ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานครยังมีปัญหาด้านสุขภาพจิตด้วย โดยเฉพาะปัญหาที่สืบเนื่องจากปัญหาสุขภาพกายในด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับสภาพร่างกายที่ไม่

แข็งแรง และการเจ็บป่วยด้วยโรคภัยต่าง ๆ นอกจากนั้น ผู้สูงอายุบางคนยังอาจมีอารมณ์ความรู้สึกอื่น ๆ เช่น เหงา เบื่อหน่าย ซึมเศร้า ท้อถอย โดดเดี่ยว เป็นต้น เพราะลูกหลานต้องออกไปทำงานนอกบ้าน หรือต้องอาศัยอยู่ในบ้านเพียงลำพัง โดยไม่มีลูกหลานหรือบุคคลใกล้ชิดคอยดูแล ซึ่งก็นับว่าผู้สูงอายุในชุมชนเมืองประสบทั้งปัญหาสุขภาพทางกายและทางจิตร่วมด้วย

องค์ประกอบของแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์

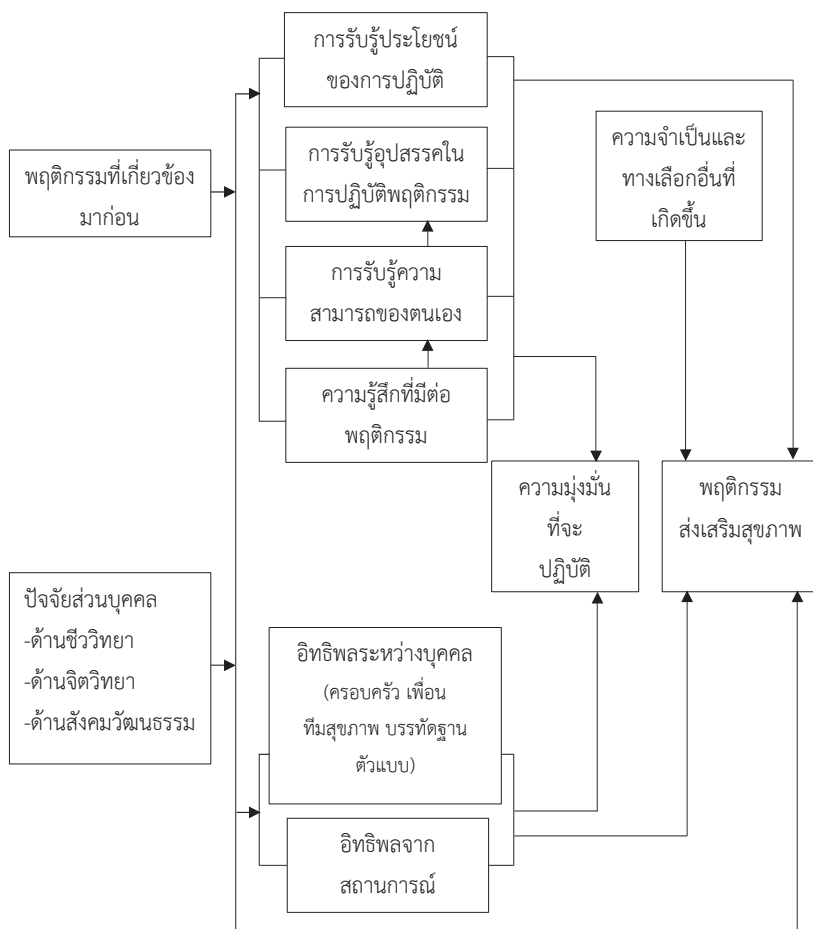
ปัญหาทางสุขภาพของผู้สูงอายุในพื้นที่กรุงเทพมหานครที่ควรได้รับการส่งเสริมและดูแลรักษาอย่างถูกวิธี รวดเร็ว และทันสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) จึงมีความสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพในการป้องกันตนเองให้ปลอดภัยจากการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) โดยในที่นี้ขอนำแนวคิดจากแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion Model) ของ ดร. โนลา เจ เพนเดอร์ (Nola J. Pender) (Pender, Murdaugh, & Parsons, 2006) ที่อธิบายไว้ว่า บุคคลจะมีพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพเมื่อมีความคาดหวังต่อผลลัพธ์จากการปฏิบัติด้านสุขภาพทำให้เกิดการมีพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้น เพื่อป้องกันตนเองจากการเกิดโรคประกอบด้วยแนวคิดเชิงทฤษฎีตามแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ (Pender's Health Promotion Model) (Pender et al., 2006) ซึ่งอธิบายพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพตามแนวคิดหลักที่เกี่ยวข้องมี 3 ประการ ได้แก่ 1) ลักษณะเฉพาะและประสบการณ์ของบุคคล (Individual Characteristics and Experiences) 2) ความรู้ความเข้าใจเฉพาะพฤติกรรมและผลกระทบ (Behavior-Specific Cognition and Affect) และ 3) ผลลัพธ์ด้านพฤติกรรม (Behavioral Outcome) โดยอธิบายปัจจัยที่มีความสำคัญหรือมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม

ส่งเสริมสุขภาพ (Pender, N.J., Murdaugh, C.L. & Parsons, M.A., 2006 : 51 - 57)

แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ (Pender's Health Promotion Model) นี้ มีฐานความคิดจากทฤษฎีปัญญาสังคม (Social Learning Theory) ของอัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ซึ่งสนใจในกระบวนการเรียนรู้ในการเปลี่ยนพฤติกรรม โดยทฤษฎีปัญญาสังคม (Social Learning Theory) อธิบายถึงกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยทั้งกระบวนการทางปัญญาและทักษะการตัดสินใจของบุคคล ทั้งนี้การเรียนรู้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหลัก 3 ประการ ได้แก่ ตัวบุคคล (Person) สิ่งแวดล้อม (Environment) และพฤติกรรม (Behavior) ซึ่งมีอิทธิพลต่อกันและกัน (Slavin, 2014) นอกจากนั้นแล้ว ยังได้แนวความคิดจากทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผลซึ่งเป็นทฤษฎีทางจิตวิทยาสังคมและพฤติกรรมศาสตร์ที่ มาร์ติน ฟิชบายน์ (Martin Fishbein) ได้พัฒนาขึ้นร่วมกับไอเซค ไอเซน (Icek Ajzen) โดยทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผล อธิบายว่า การตัดสินใจทำสิ่งใดของมนุษย์จะขึ้นอยู่กับปัจจัยหลัก คือ เจตนา (Intension) ในการกระทำพฤติกรรม หากบุคคลมีเจตนาในการกระทำสูงก็มีโอกาสที่คนจะทำพฤติกรรมในเรื่องนั้น ๆ มากขึ้น โดยปัจจัยพื้นฐานสำคัญ 2 ด้านที่มีผลต่อเจตนา คือปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยด้านอิทธิพลทางสังคม โดยปัจจัยด้านบุคคล ได้แก่ เจตคติต่อพฤติกรรม (Attitude toward Behavior) และด้านอิทธิพลจากสังคม ได้แก่ การคล้อยตามกลุ่มอ้างอิง (Subjective Norms) (Ajzen, 2012)

จากพื้นฐานทฤษฎีทั้งสองทฤษฎีดังกล่าว ทำให้ ดร. โนลา เจ เพนเดอร์ (Nola J. Pender) ซึ่งเป็นพยาบาลที่มีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของมนุษย์และการทดลองด้านจิตวิทยา จึงได้นำทฤษฎีด้านจิตวิทยาสังคมและพฤติกรรมศาสตร์มาประยุกต์ใช้และพัฒนาขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีนี้ ดังจะขอกกล่าวถึงโดยการอธิบายรายละเอียดและนำแผนภาพมาประกอบคำอธิบายดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพฉบับปรับปรุง (Health Promotion Model Revised)

ที่มา: Pender, N.J., Murdaugh, C.L. & Parsons, M.A. (2006 : 5)

แนวคิดตามแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ (Pender's Health Promotion Model) (Pender et al., 2006) ดังแผนภาพที่ 1 ประกอบด้วย 3 แนวคิดหลัก ได้แก่ 1) ลักษณะเฉพาะและประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล (Individual Characteristics and Experiences) 2) อารมณ์และการคิดรู้อที่เฉพาะเจาะจงกับพฤติกรรม และ 3) ผลลัพธ์เชิงพฤติกรรม (Behavioral Outcome) โดยอธิบายปัจจัยที่มีความสำคัญหรือมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ (Pender, N.J., Murdaugh, C.L. & Parsons, M.A., 2006 : 51 - 57) ได้ดังนี้

1. ลักษณะเฉพาะและประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล (Individual Characteristics and Experiences)

ลักษณะเฉพาะและประสบการณ์ของบุคคลที่มีผลต่อการปฏิบัติพฤติกรรม ในโมเดลนี้เพนเดอร์ได้เสนอแนวคิดย่อย คือ พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องมาก่อน และปัจจัยส่วนบุคคล โดยแนวคิดทั้งสองมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพบางพฤติกรรมหรือในบางกลุ่มประชากรเท่านั้น

1.1 พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องมาก่อน (Prior related behavior)

พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องนี้จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ โดยพบว่า ตัวทำนายการเกิดพฤติกรรมที่ดีที่สุดตัวหนึ่ง คือ ความบ่อยครั้งของการปฏิบัติพฤติกรรมที่มีลักษณะคล้ายกับพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยพฤติกรรมที่เคยปฏิบัติในอดีตมีอิทธิพลโดยตรงต่อการปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ เนื่องจากพฤติกรรมที่เคยปฏิบัติมานั้นได้กลายเป็นนิสัย (habit formation) และบุคคลปฏิบัติพฤติกรรมนั้นได้โดยอัตโนมัติโดยอาศัยความตั้งใจเพียงเล็กน้อยก็ปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพได้

1.2 ปัจจัยส่วนบุคคล (Personal Factors)

ในแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพ ปัจจัยส่วนบุคคลประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านชีววิทยา เช่น อายุ ดัชนีมวลกาย ความจุปอด ความแข็งแรงของร่างกาย ความกระฉับกระเฉง และความสมดุลของร่างกาย เป็นต้น 2) ปัจจัยด้านจิตวิทยา เช่น ความมีคุณค่าในตนเอง แรงจูงใจในตนเอง การรับรู้ภาวะสุขภาพของตนเอง เป็นต้น และ 3) ปัจจัยด้านสังคมวัฒนธรรม เช่น เชื้อชาติ ศาสนา ค่านิยม การศึกษา และสถานะทางเศรษฐกิจสังคม เป็นต้น โดยปัจจัยส่วนบุคคลดังกล่าวมีอิทธิพลโดยตรงต่อปัจจัยด้านอารมณ์และการคิดที่เฉพาะกับพฤติกรรมและมีอิทธิพลโดยตรงต่อพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ

2. ความรู้ความเข้าใจเฉพาะพฤติกรรมและผลกระทบ (Behavior-Specific Cognition and Affect)

แนวคิดตามแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ (Pender's Health Promotion Model) (Pender et al., 2006) ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง 6 ปัจจัย ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างมโนทัศน์ต่าง ๆ ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรที่ทำให้บุคคลเกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ รวมทั้งแนวทางในการสร้างสมมติฐานสำหรับการนำไปทดสอบหรือการทบทวน ตลอดจนผสมผสานผลงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ในแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. การรับรู้ประโยชน์ของการปฏิบัติ (perceived benefits of action) เป็นความเชื่อของบุคคลที่คาดหวังประโยชน์จากการปฏิบัติ พฤติกรรมสุขภาพทั้งประโยชน์ภายนอก เช่น ได้รับรางวัล เป็นต้น และประโยชน์ภายใน เช่น ความรู้สึกเมื่อยาลดลง กระปรี้กระเปร่า เป็นต้น ทำให้เป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติ ระยะแรก บุคคลจะรับรู้ประโยชน์จากภายนอกมากกว่า แต่ประโยชน์ภายในจะส่งผลให้เกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

2. การรับรู้อุปสรรคในการปฏิบัติพฤติกรรม (perceived barriers to action) เป็นการรับรู้ของบุคคลถึงสิ่งที่จะมาขัดขวางให้ไม่สามารถปฏิบัติ พฤติกรรมสุขภาพได้ทั้งอุปสรรคภายใน และอุปสรรคภายนอก

3. การรับรู้ความสามารถของตนเอง (perceived self-efficacy) เป็นความเชื่อมั่นเกี่ยวกับความสามารถของตนเองในการบริหารจัดการและกระทำพฤติกรรมสุขภาพในสถานการณ์ต่าง ๆ

4. ความรู้สึกที่มีต่อพฤติกรรม (activity-related affect) เป็นความรู้สึกทางบวกหรือลบที่เกิดขึ้นก่อน ระหว่าง และหลังการปฏิบัติพฤติกรรมสุขภาพ ประกอบด้วยความน่าสนใจของกิจกรรม (activity-related) ความรู้สึกต่อตนเองเมื่อปฏิบัติพฤติกรรม (self-related) และบริบทที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรม (context-related) เมื่อบุคคลมีความรู้สึกทางบวกจะมีผลต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติ แต่หากมีความรู้สึกทางลบก็จะมีผลให้หลีกเลี่ยงการปฏิบัติ

5. อิทธิพลระหว่างบุคคล (interpersonal influences) คือ พฤติกรรม ความเชื่อ หรือทัศนคติของผู้อื่นที่มีอิทธิพลต่อความคิดของบุคคลผ่านแรงผลักดันทางสังคมหรือความมุ่งมั่นต่อแผนการปฏิบัติพฤติกรรม เช่น ครอบครัว เพื่อน และบุคลากรทางการแพทย์ เป็นต้น รวมถึง บรรทัดฐาน ความคาดหวัง หรือความเชื่อของคนสำคัญในกลุ่มหรือชุมชนที่ได้วางมาตรฐานของการปฏิบัติไว้

6. อิทธิพลจากสถานการณ์ (situational influences) คือ การรับรู้ของบุคคลเกี่ยวกับสถานการณ์หรือบริบทที่สามารถเอื้อหรือขัดขวาง การปฏิบัติพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพ โดยบุคคลจะเลือกปฏิบัติกิจกรรมที่ รู้สึกสอดคล้องกับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม มีความปลอดภัยและมั่นคง จึงจะทำให้บุคคลเกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพ

3. ผลลัพธ์เชิงพฤติกรรม (Behavioral Outcome)

จากแบบจำลองข้างต้น อธิบายถึงการเกิดผลลัพธ์เชิงพฤติกรรม ได้แก่ ความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติพฤติกรรม ความจำเป็นอื่นและทางเลือกอื่น ที่เกิดขึ้น และการเกิดพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพในที่สุด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ความมุ่งมั่นต่อแผนการปฏิบัติพฤติกรรม (Commitment to a Plan of Actions)

ความมุ่งมั่นต่อแผนการปฏิบัติพฤติกรรมเป็นกระบวนการคิดรู้ ที่ประกอบด้วยความตั้งใจอย่างจริงจังที่จะกระทำพฤติกรรมซึ่งสอดคล้องกับ เวลา บุคคล สถานที่ โดยอาจทำร่วมกับผู้อื่น รวมทั้งมีวิธีการที่ชัดเจนในการ ปฏิบัติพฤติกรรมและการให้แรงเสริมทางบวกในการปฏิบัติพฤติกรรม ความตั้งใจและวิธีการนี้จะเป็นตัวผลักดันให้บุคคลเกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติ พฤติกรรมสุขภาพ ดังนั้น ในแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพ ความมุ่งมั่นต่อ แผนการปฏิบัติพฤติกรรมจะมีอิทธิพลโดยตรงต่อพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ

3.2 ความจำเป็นอื่นและทางเลือกอื่นที่เกิดขึ้น (Immediate Competing Demands and Preferences)

ความจำเป็นอื่นและทางเลือกอื่นที่เกิดขึ้น หมายถึง พฤติกรรมอื่นที่เกิดขึ้นทันทีทันใดก่อนที่จะเกิดพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพตามที่วางแผนไว้และอาจทำให้บุคคลไม่สามารถปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพตามที่ได้วางแผนไว้ พฤติกรรมอื่นเกิดขึ้นเนื่องจากบุคคลไม่สามารถควบคุมตนเอง (Self-regulation) จากความชอบ ความพอใจของตนเอง และความต้องการของบุคคลอื่น พฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยทันทีโดยการมุ่งกระทำตามความจำเป็นอื่นที่ถูกมองว่าเป็นพฤติกรรมที่อยู่เหนือตนเอง เป็นสิ่งที่บุคคลสามารถควบคุมได้น้อยเนื่องจากเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ดังนั้นความจำเป็นและทางเลือกอื่น เป็นปัจจัยส่งผลโดยตรงต่อการเกิดพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ และมีอิทธิพลในระดับปานกลางต่อความมุ่งมั่นต่อแผนการปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ อย่างไรก็ตามความจำเป็นอื่นและทางเลือกอื่นที่เกิดขึ้นไม่ควรจะเกิดขึ้นบ่อย เพราะถ้าเกิดขึ้นบ่อยจะแสดงว่าบุคคลพยายามมาหาเหตุผลมาอ้างเพื่อจะไม่ปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ

3.3 พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ (Health-Promoting Behavior)

พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพเป็นผลลัพธ์สุดท้ายหรือเป้าหมายสุดท้ายที่ต้องการตามแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ และผลจากการปฏิบัติพฤติกรรมในแบบจำลองส่งเสริมสุขภาพ อย่างไรก็ตามพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพเป็นตัวบ่งชี้โดยตรงต่อผลลัพธ์ทางสุขภาพที่ประสบผลสำเร็จในบุคคลผู้รับบริการ

นอกจากนั้นแล้ว พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพบางส่วนได้
บูรณาการให้เข้ากับการดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคล โดยผลที่ได้คือ
การปรับภาวะสุขภาพ การเพิ่มความสามารถในการทำหน้าที่ของร่างกาย
และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในทุกช่วงพัฒนาการของมนุษย์ ดังนั้น การส่งเสริม
พฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชนเมือง จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง
โดยเฉพาะในท่ามกลางสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัส
โคโรนา 2019 (COVID-19) ในประเทศไทยที่ได้ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ นี้
ผู้สูงอายุมีความเสี่ยงสูงต่อการได้รับเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)
มากกว่าช่วงวัยอื่น ๆ เนื่องด้วยสภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรง ภูมิคุ้มกัน
ลดลงตามวัย โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัว ก็นับว่า ยิ่งจะต้องให้
ความสำคัญเป็นพิเศษทั้งการป้องกัน การรักษา และการส่งเสริมสุขภาพ
ทั้งทางกายและทางจิตใจ การประยุกต์ใช้แบบจำลองดังกล่าวใน
การสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชนเมืองจึงมีความสำคัญและ
เป็นแนวทางการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม

การประยุกต์ใช้แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ ต่อการวิจัย

แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ (Pender's health
promotion model) (Pender et al., 2006) ยังมีการนำมาประยุกต์ใช้ทั้งใน
ทางการศึกษาวิจัยอย่างกว้างขวาง ดังจะขอยกตัวอย่างงานวิจัยและงาน
การศึกษาด้านการแพทย์และสาธารณสุขมาเป็นตัวอย่าง อาทิ ชูลีกร
ด้านยุทธศิลป์ ศึกษา “แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์และ
การประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติการส่งเสริมสุขภาพทางกายภาพ”
โดยกล่าวถึงแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ที่ในทาง
การพยาบาลใช้เป็นแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการอธิบายและทำนายพฤติกรรม

สร้างเสริมสุขภาพแบบจำลองนี้ได้ผสมผสานศาสตร์ทางพยาบาลศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ โดยคำนึงถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมสุขภาพของบุคคล กระบวนการที่ช่วยกระตุ้นหรือเสริมแรงจิตใจให้บุคคลปฏิบัติพฤติกรรม การสร้างเสริมสุขภาพ ในขณะที่ วิญญ์ทัญญุ บุญทันและคณะ (2561) ศึกษา “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพในการป้องกันการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด 19) ของผู้สูงอายุ โดยศึกษาจากผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ร่วมกับนักศึกษาพยาบาล ชั้นปีที่ 2 และ 3 คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ จำนวน 122 คน ผลการวิจัย พบว่า ผู้สูงอายุไทยมีพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพในการป้องกันการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด 19) อยู่ในระดับดี ($M=2.18$, $SD=.50$) ปัจจัยการรับรู้ประโยชน์ของการปฏิบัติ ($Beta=.200$, $p=.011$) ปัจจัยการรับรู้อุปสรรคในการปฏิบัติ ($Beta= -.189$, $p=.002$) ปัจจัยการรับรู้ความสามารถของตนเอง ($Beta=.313$, $p=.000$) ปัจจัยอิทธิพลระหว่างบุคคล ($Beta=.193$, $p=.004$) และปัจจัยอิทธิพลจากสถานการณ์ ($Beta=.212$, $p=.007$) สามารถร่วมกันทำนายพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพในการป้องกันการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด 19) ของผู้สูงอายุได้ร้อยละ 61.20 ($R^2=.612$, Adjusted $R^2=.595$, $p=.000$) โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม การสร้างเสริมสุขภาพในการป้องกันการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด 19) ของผู้สูงอายุมากที่สุด คือ ปัจจัยการรับรู้ความสามารถของตนเอง ($Beta=.313$, $p=.000$)

นอกจากนั้น งานวิจัยในต่างประเทศยังมีการประยุกต์ใช้แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์มาศึกษาวิจัยทางสุขภาพ อาทิ Masoud Khodaveisic (2017) ศึกษา “The Effect of Pender’s Health Promotion Model in Improving the Nutritional Behavior of Overweight and Obese Women” ผลการวิจัยพบว่า การฝึกอบรมโดยใช้แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ช่วยปรับปรุงพฤติกรรมทางโภชนาการ

และโครงสร้างของกลุ่มสตรีวัยรุ่น ดังนั้น ผู้ให้บริการด้านสุขภาพจึงสามารถนำรูปแบบการให้ความรู้ตามแนวแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์นี้ไปใช้เพื่อปรับปรุงพฤติกรรมด้านโภชนาการและการส่งเสริมสุขภาพของกลุ่มตัวอย่างได้ นอกจากนี้ Robabeh Haghi et al. (2021) ศึกษา “The role of correlated factors based on Pender health promotion model in brushing behavior in the 13–16 years old students of Guilan, Iran” ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมการแปรงฟันของนักเรียนมีอัตราต่ำ และการทำนายของรูปแบบการส่งเสริมสุขภาพต่อพฤติกรรมการแปรงฟันโดยประยุกต์แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์มาใช้ในการวิจัยเพื่อวางแผนและการดำเนินการตามมาตรการด้านการสาธารณสุขสำหรับนักเรียนอายุ 13-16 ปี โดยเน้นที่การมีอิทธิพลต่อความมุ่งมั่นในแผนปฏิบัติการ การรับรู้ความสามารถของตนเอง และระดับความรู้อีกด้วย นอกจากนี้แล้ว Hsuan-Hui Chen and Pei-Lin Hsieh (2021) ก็ได้ศึกษา “Applying the Pender’s Health Promotion Model to Identify the Factors Related to Older Adults’ Participation in Community-Based Health Promotion Activities” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์มีประโยชน์ในการให้ข้อมูลสำหรับการทำนายและตรวจหาปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชนเป็นหลัก กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพโดยใช้แบบจำลองนี้เป็นกรอบแนวคิด นักวิจัยสามารถออกแบบการวิจัยได้เฉพาะเจาะจงมากขึ้น การศึกษานี้นำไปสู่คำตอบเกี่ยวกับการปรับปรุงวิถีชีวิตเพื่อการมีสุขภาพที่ดีและการตรวจสอบองค์ประกอบสำคัญของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพในกลุ่มผู้สูงอายุ

จากการทบทวนการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาพบว่า แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์สามารถนำมาใช้ในการวิจัยด้านสุขภาพได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้สามารถศึกษา ประยุกต์ใช้ หรือดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุ หรือการศึกษารูปแบบการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ ซึ่งยังไม่มีผู้ศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชนเมืองในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ของประเทศไทยที่ผู้สูงอายุในชุมชนเมืองได้รับผลกระทบจากโรคระบาดดังกล่าว ก็ควรได้รับการศึกษา ซึ่งนับว่ายังเป็นปัญหาที่ควรแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับสภาพปัญหาที่แท้จริง ความต้องการ และพฤติกรรมการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุในแต่ละชุมชนหรือแต่ละพื้นที่ในเขตเมือง อันจะนำไปสู่การวิจัยเพื่อสร้างเสริมสุขภาพะของผู้สูงอายุ ตลอดจนการประเมินผลการสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุว่ามีประสิทธิผลอย่างไร โดยอาจศึกษากลุ่มผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเมืองทั้งกรุงเทพมหานครและชุมชนเมืองของจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งย่อมประสบปัญหาในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ที่แตกต่างกันออกไป เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีจำนวนผู้ติดเชื้อและจำนวนผู้เสียชีวิตสะสมจำนวนมาก เพื่อเป็นการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ และการพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพะของผู้สูงอายุในชุมชนเมืองให้มีประสิทธิภาพและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

บทสรุป

ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ผู้สูงอายุในชุมชนเมืองต้องเผชิญกับความเสี่ยงทางสุขภาพอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งจะนำไปสู่การเจ็บป่วยและเสียชีวิตของผู้สูงอายุเอง ตลอดจนครอบครัว และบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนโดยรวม การทราบถึงสถานการณ์หรือระดับของความเสี่ยงในด้านพฤติกรรมสุขภาพอนามัยของชุมชนจะช่วยทำให้รู้ถึงสาเหตุและปัจจัยการเกิดปัญหาสุขภาพ ว่าเกิดจากสาเหตุหรือปัจจัยใดบ้าง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการแก้ไขได้ตรงจุด และทันทั่วถึง รวมทั้งตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ เป็นแนวคิดเชิงทฤษฎีที่ใช้ในการอธิบายและทำนายพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพ แบบจำลองนี้ได้ผสมผสานศาสตร์ทั้งทางพยาบาลศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ โดยคำนึงถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมสุขภาพของปัจเจกบุคคล อธิบายว่าบุคคลพยายามแสวงหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อการเสริมสร้างสุขภาพที่ดี โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนเมืองซึ่งต้องเผชิญทั้งปัญหาสุขภาพของตนเอง และสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ที่รุนแรงและยังไม่ยุติลง รวมทั้งมีแนวโน้มว่าจะดำเนินไปอีกยาวนาน เนื่องจากเชื้อไวรัสดังกล่าวได้กลายพันธุ์เป็นหลายสายพันธุ์ และสามารถแพร่กระจายได้ง่าย โดยอธิบายถึงการที่บุคคลจะลงมือกระทำหรือการปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ ตลอดจนการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมสุขภาพและปฏิบัติกิจกรรมอย่างต่อเนื่องจนเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต เป็นผลมาจากการได้รับอิทธิพลของมโนทัศน์หลัก 3 ด้าน คือแนวคิดลักษณะเฉพาะและประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งบุคคลมีประสบการณ์ที่แตกต่างกัน มีผลต่อการกระทำ พฤติกรรมแนวคิดอารมณ์และความคิดที่เฉพาะกับพฤติกรรม เป็นปัจจัยสำคัญในการจูงใจมากที่สุด มีอิทธิพลต่อ

การคงไว้ซึ่งพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพ และผลลัพธ์เชิงพฤติกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการตกลงใจที่จะปฏิบัติตามแบบแผนที่กำหนด และนำไปสู่พฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพซึ่งเป็นผลลัพธ์สุดท้าย

สำหรับในทางการพยาบาลและการสาธารณสุขชุมชน การนำแบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ไปประยุกต์ใช้นั้น จะช่วยสนับสนุนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของผู้สูงอายุในชุมชนเมืองไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งนี้เพราะผู้สูงอายุในชุมชนเมืองเป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการติดเชื้อและเสียชีวิตจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ได้ง่ายกว่าช่วงวัยอื่น ๆ อันอาจนำไปสู่ภาวะวิกฤตด้านสาธารณสุขได้ จึงควรแก่การป้องกันและแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในกลุ่มผู้สูงอายุดังกล่าว เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ได้อย่างทัน่วงที

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กองยุทธศาสตร์สาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร. (2564). ผู้สูงอายุไทยมีอัตราป่วยตายจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID -19) คิดเป็นร้อยละ 7.93. วันที่สืบค้น 5 มิถุนายน 2564 จาก <http://www.bangkok.go.th/hesd/page/main/1686/0/1/>.
- ชวลีกร ด่านยุทธศิลป์. (2561) “แบบจำลองการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์และการประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติการส่งเสริมสุขภาพทางพยาบาล” ใน พยาบาลสงขลานครินทร์ ปีที่ 38 ฉบับที่ 2 เมษายน - มิถุนายน 2561 หน้า 132-141.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย และสถาบันวิจัยประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล. (2562). รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2561. นครปฐม: บริษัท พรินเทอรี่ จำกัด.
- วิญญูทัศนัญญ บุญทันและคณะ. (2563) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพในการป้องกันการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด 19) ของผู้สูงอายุ ใน พยาบาลตำรวจ ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2563 หน้า 323-337.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2564). ผลกระทบของโควิด-19 ต่อผู้สูงอายุ. วันที่สืบค้น 5 มิถุนายน 2564 จาก <https://tdri.or.th/2020/09/the-impact-of-covid-19-on-older-persons/>.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2564). เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการพิจารณากลั่นกรอง (ร่าง) แผนการดำเนินงาน (ส่วนที่ 2 รายละเอียด 15 แผนหลัก) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 ของ สสส. วันที่สืบค้น 10 มิถุนายน 2564 จาก <https://www.thaihealth.or.th>.

สำนักงานประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร. (2564).สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019. วันที่สืบค้น 23 กรกฎาคม 2564 จาก <http://www.prbangkok.com>.

สำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร. (2564). กทม. ห่วงผู้สูงอายุ เร่งฉีดวัคซีนผ่าน “ไทยรวมใจ” วันที่สืบค้น 20 กรกฎาคม 2564 จาก https://web.facebook.com/prbangkok/posts/3660984607334467/?_rdc=1&_rdr
ศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) (2564). สถานการณ์การติดเชื้อ COVID-19 ในประเทศไทย วันที่สืบค้น 23 กรกฎาคม 2564 จาก https://web.facebook.com/informationcovid19/?_rdc=1&_rdr.

อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ. (2550). แนวโน้มการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทยในทศวรรษหน้า. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Ajzen, I. (2012). The Theory of Planned Behavior. In Handbook of Theories of Social Psychology Vol. 1 (pp. 438–459). London: Sage.

Hsuan-Hui Chen and Pei-Lin Hsieh. (2021). “Applying the Pender’s Health Promotion Model to Identify the Factors Related to Older Adults’ Participation in Community-Based Health Promotion Activities”. Retrieved 2 December 2021 from <https://www.mdpi.com> › pdf.

Masoud Khodaveisic. (2017) “The Effect of Pender’s Health Promotion Model in Improving the Nutritional Behavior of Overweight and Obese Women” Retrieved 4 December 2021 from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5385239/>.

- Pender, N.J. (1987). Health promotion in Nursing Paractice. 2nd ed. Stamford, CT: Appleton & Lange.
- Pender, N.J., Murdaugh, C.L., and Parson, M.A. (2002). Health Promotion in Nursing Practice. 4th ed. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall.
- Pender, N.J., Murdaugh, C.L., and Parson, M.A. (2006). Health Promotion in Nursing Practice. 5th (ed). New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Robabeh Haghi et al. (2021). "The role of correlated factors based on Pender health promotion model in brushing behavior in the 13–16 years old students of Guilan, Iran". Retrieved 3 December 2021 from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov>.
- Slavin, R.E. (2014). Educational Psychology: Theory and Practice. 10th ed Harlow, Essex: Pearson.
- Worldometer (2021). Coronavirus Update. Retrieved 5 December 2021 from <https://www.worldometers.info/coronavirus/>.

แนะนำผู้เขียน

ชัยพงษ์ สำเนียง

หน่วยงานที่สังกัด

วุฒิมการศึษา

ความสนใจทางวิชาการ

E-mail

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.)

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การเมืองดิจิทัล มานุษยวิทยาการเมือง
และประวัติศาสตร์

chaipong08@gmail.com

กฤษฎา อีระโกศลพงศ์

หน่วยงานที่สังกัด

วุฒิมการศึษา

ความสนใจทางวิชาการ

E-mail

นักวิชาการอิสระ

รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต

(นโยบายสาธารณะและการจัดการภาครัฐ)

การคุ้มครองทางสังคม

นโยบายและการบริหารแรงงาน

แรงงานไม่เป็นทางการ

Kritsadathe@outlook.com

สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์

หน่วยงานที่สังกัด

วุฒิมการศึษา

ความสนใจทางวิชาการ

E-mail

คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล

สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต

(การบริหารสังคม)

การบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม

somsak.amo@mahidol.ac.th

ธีรภัท ชัยพิพัฒน์

หน่วยงานที่สังกัด วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 วุฒิการศึกษา ปริญญาตรีบัณฑิต สังคมศาสตร์กับการพัฒนา
 (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
 อย่างยั่งยืน) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 ความสนใจทางวิชาการ อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงและอาเซียน
 E-mail khetrat_tu@windowslive.com

เกศกุล สระแก้ว

หน่วยงานที่สังกัด วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 วุฒิการศึกษา ระดับปริญญาเอกด้านการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
 ประยุกต์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 ความสนใจทางวิชาการ ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ พฤติกรรมศาสตร์
 จิตวิทยาทั่วไปและจิตวิทยาพัฒนาการทุกช่วงวัย
 จิตวิทยาการประยุกต์การบริหารจัดการองค์กร
 E-mail kedkun.s@psds.tu.ac.th

วรวุฒิ ภัคดีบุรุษ

หน่วยงานที่สังกัด คณะวิทยาการจัดการ
 มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
 วุฒิการศึกษา ปริญญาตรีบัณฑิต
 สาขาวิชานิติศาสตร์และนวัตกรรม
 คณะนิติศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ
 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
 ความสนใจทางวิชาการ การวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น การสื่อสารชุมชน
 การจัดการนวัตกรรม
 E-mail worawudh@hotmail.com

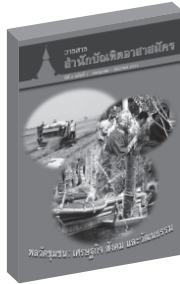
วารสารฉบับที่ผ่านมา

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2550
“หลากหลายชีวิตคนชายขอบ: ความรู้และความจริง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2551
“อาสาสมัคร: จากชุมชนสู่สังคม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2551
“พลวัตชุมชน: เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2552
“ชุมชน สังคมไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2552
“40 ปี สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 และ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1
ประจำเดือนมกราคม-ธันวาคม 2553
“งานอาสาสมัครกับการแก้ปัญหาเชิงสันติวิธี”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2554
“ผู้นำจิตอาสาใจสามแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2554
“สิทธิคนยากจนในสังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2555
“ทออบทเรียน “น้ำท่วม” สังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2555
“วัฒนธรรมชนบท การประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ของการถูกกำหนดนิยาม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2556
“อาสาสมัคร ชำมพรแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2556
“ความเป็นอื่นและการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2557
“รากหญ้า: ส่วนที่ถูกนับ เพื่อที่จะไม่นับรวม ”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2557
“ชุมชนพึ่งตนเองทางออกหรือความฝัน”

วารสารฉบับที่ผ่านมา

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2547
“วิพากษ์นโยบายประชานิยม” (ฉบับปฐมฤกษ์)

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2548
“สำนักอาสาในยุคโลกาภิวัตน์”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2548
“ธรรมชาติกับการปกครองท้องถิ่น”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2549
“1 ปี สำนากับการฟื้นฟูชุมชน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2549
“สร้างสรรค์สุขภาวะชุมชนถ้วนหน้า”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2550
“ศักยภาพภาคประชาชนกับคุณภาพชีวิตเมืองและชนบท”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2554
“ผู้นำจิตอาสาไร้พรมแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2554
“สิทธิคนยากจนในสังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2555
“ถอดบทเรียน “น้ำท่วม” สังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2555
“วัฒนธรรมชนบท การประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ของการถูกกำหนดนิยาม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2556
“อาสาสมัคร ข้ามพรมแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2556
“ความเป็นอื่นและการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2557
“รากหญ้า: ส่วนที่ถูกนับ เพื่อที่จะไม่นับรวม ”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2557
“ชุมชนพึ่งตนเองทางออกหรือความฝัน”

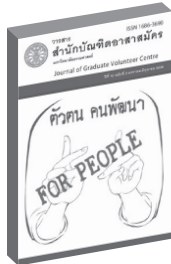
วารสารฉบับที่ผ่านมา

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2558
“เพศสภาพกับการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2558
“กศ. คน ชุมชน สังคม ในงานพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2559
“ตัวตน คนพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2559
“รอบรู้ รื้อรอบ ในงานพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2560
“ชุมชนท้องถิ่น กับการจัดการทรัพยากร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2560
“งานอาสาสมัครกับการพัฒนา”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2561
“เศรษฐกิจ การเมือง การต่อรอง”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2561
“ไทยนอกแผ่นดินไทย”

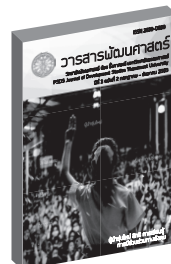
วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2562
“โครงการที่ผมรัก”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562
“มองชนบทผ่านการเมืองของการพัฒนา”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2563
“ทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นกับการพัฒนา”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2563
“ผู้นำรุ่นใหม่ สิทธิ การเรียนรู้ การมีส่วนร่วมทางสังคม”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2564
“วิถีไทยใหม่ ในภาวะโรคระบาด”

ต้องการวารสารพัฒนศาสตร์ (เดิมชื่อ วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร) วิทยาลัย
พัฒนศาสตร์ ป่วย อึ้งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉบับย้อนหลัง โปรดกรอก
รายละเอียดตามแบบฟอร์ม พร้อมทั้งโอนเงินบริจาคสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร
ในอัตราเล่มละ 150 บาท มาที่

ชื่อบัญชี ออมทรัพย์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป่วย อึ้งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 984-2-38985-5 ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) สาขาท่าพระจันทร์

ชื่อ-สกุล.....

ที่อยู่ให้จัดส่ง.....

.....

หมายเลขโทรศัพท์.....

ต้องการวารสาร

ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม	ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม
ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม	ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม
ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม	ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม

รวม..... เล่ม โดยได้โอนเงินสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร
เป็นจำนวน บาท

โปรดส่งแบบฟอร์มพร้อมสำเนาการโอนเงินมาที่

กองบรรณาธิการวารสารพัฒนศาสตร์ (เดิมชื่อ วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร)
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป่วย อึ้งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โทรสาร 0-2564-4429

หรือทาง E-mail: psdsjournal.tu@gmail.com

ผู้อ่านที่ต้องการสมัครเป็นสมาชิกวารสารพัฒนศาสตร์ (เดิมชื่อวารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร) วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หรือสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร โปรดกรอกรายละเอียดชื่อ ที่อยู่ ที่ต้องการให้ส่งวารสารไปให้ พร้อมทั้งโอนเงินบริจาคสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร

- อัตราค่าสมาชิก 300 บาท ต่อวารสาร 2 เล่ม
 500 บาท ต่อวารสาร 4 เล่ม

ชื่อบัญชี ออมทรัพย์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 984-2-38985-5 ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) สาขาท่าพระจันทร์

ต้องการให้จัดส่งวารสารไปที่

ชื่อ-นามสกุล.....

ที่อยู่.....

หมายเลขโทรศัพท์ติดต่อ.....

ได้โอนเงินสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร เป็นจำนวน.....บาท

โดยเริ่มตั้งแต่ปีที่..... ฉบับที่.....

โปรดส่งแบบฟอร์มพร้อมสำเนาการโอนเงินมาที่

กองบรรณาธิการวารสารพัฒนศาสตร์

(เดิมชื่อ วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร)

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

ปทุมธานี 12121

หรือ โทรสาร 02-564-4429

หรือทาง email : psdsjournal.tu@gmail.com

หลักเกณฑ์การเขียนต้นฉบับบทความเพื่อลงพิมพ์ใน วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. มาตรฐานวารสารและระบบการประเมินบทความ (Peer Review Process)

1. วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อยู่ในฐานข้อมูล TCI (Thai Journal Citation Index Centre) หรือศูนย์อ้างอิงวารสารไทย กลุ่มที่ 2 (ตั้งแต่ 1 มกราคม 2563 ถึง 31 ธันวาคม 2567)

2. วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาการกลุ่มสังคมศาสตร์ และมนุษย์ที่ สกอ.และ สกว.กำหนดโดยกองบรรณาธิการประกอบด้วย ศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อาจารย์คณาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิระดับปริญญาเอกที่มีผลงานวิจัยและผลงานวิชาการอย่างต่อเนื่อง และมีสัดส่วนของกองบรรณาธิการจากภายนอกเกินกว่าร้อยละ 70 ของเกณฑ์ที่กำหนด

3. การพิจารณาประเมินคุณภาพบทความ โดยผู้เชี่ยวชาญภายนอก ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้น ๆ อย่างน้อย 3 คน โดยผู้เขียนบทความและผู้ประเมินไม่รู้จักกัน (double-blind) หลังจากนั้นจะส่งความเห็นของผู้ประเมินให้กับเจ้าของบทความ โดยที่ทางกองบรรณาธิการประสานให้ผู้เขียนแก้ไขบทความและส่งให้กองบรรณาธิการภายในระยะเวลาที่กำหนด

2. กำหนดการตีพิมพ์

ปีละ 2 ฉบับ โดยในแต่ละปี วารสารมีกำหนดออกในฉบับที่ 1 ในเดือนมิถุนายน และฉบับที่ 2 ในเดือนธันวาคม

3. . การส่งบทความเพื่อการลงพิมพ์

ส่งบทความออนไลน์ได้ที่ Website วารสารพัฒนศาสตร์ www.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/index

4. การรับพิจารณาบทความ

กองบรรณาธิการเปิดรับบทความวิชาการ, บทความวิจัย, รวมทั้งผลงานของนักศึกษาปริญญาโท และปริญญาเอก และเปิดกว้างสำหรับงานเขียนสารคดีเชิงวิชาการ รวมทั้งงานวิชาการของท้องถิ่น ซึ่งเขียนขึ้นจากประสบการณ์การค้นคว้าทดลองภายใต้หลักการต่าง ๆ ที่อยู่ในข่ายของการศึกษาทางสังคมศาสตร์ การพัฒนา ทั้งในมิติของการพัฒนาคน สังคมและชุมชน และงานอาสาสมัครเพื่อการพัฒนา โดยไม่จำกัดพื้นที่การศึกษาเฉพาะว่าต้องเป็นพื้นที่ชนบทเท่านั้น แต่หน่วยการศึกษาสามารถขยายความเป็นชนบท ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมที่หลากหลายภายใต้ความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ความเป็นชนบทในเมือง การสร้างสรรค์นวัตกรรมการพัฒนาที่มุ่งสร้างองค์ความรู้สำหรับใช้ในการขับเคลื่อนสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาคเท่าเทียม รูปแบบของบทความต้องมีระบบการอ้างอิงตามที่วารสารกำหนด

5. เงื่อนไขการเขียนบทความเพื่อเสนอตีพิมพ์

สิ่งสำคัญคือบทความจะต้องไม่เคยถูกตีพิมพ์ที่ใดมาก่อน และจะต้องไม่ส่งไปตีพิมพ์ที่อื่น หรือส่ง บทความไปพร้อมกัน 2 แห่งในเวลาเดียวกัน

6. รูปแบบการจัดพิมพ์และองค์ประกอบของบทความ

1. บทความที่เสนอจัดพิมพ์ควรมีความยาวของเนื้อหาไม่เกิน 25 หน้า (A4) นับรวมรูปภาพ ตาราง เอกสารอ้างอิงและภาคผนวก

2. รูปแบบตัวอักษรในบทความให้ใช้ตัวอักษร Cordia New ตามหัวข้อดังนี้

2.1. ชื่อบทความภาษาไทย/ภาษาอังกฤษ ใช้รูปแบบตัวอักษร Cordia New Bold ขนาด 18 pt. (ตัวหนา)

2.2. หัวข้อเรื่องใช้ ตัวอักษร Cordia New Bold ขนาด 16 pt. (ตัวหนา)

2.3. ชื่อผู้เขียนทุกคนใช้ตัวอักษร Cordia New ขนาด 16 pt. (ตัวปกติ)

2.4. ชื่อตำแหน่งและสังกัดและหน่วยงานหรือมหาวิทยาลัยของผู้เขียนใช้ระบบ Footnote รูปแบบตัวอักษร Cordia New ขนาด 14 pt.

2.5. คำสำคัญ ภาษาไทย ใช้ตัวอักษร Cordia New ขนาด 16 pt. (ตัวปกติ) เคาะเว้นวรรคระหว่างคำ 3 เคาะ คำสำคัญภาษาอังกฤษ (Keywords) ใช้ตัวอักษร Cordia New ขนาด 16 pt. (ตัวปกติ) ให้พิมพ์ “,” คั่นระหว่างคำและเคาะเว้นวรรคระหว่างคำ 1 เคาะ

2.6. เนื้อหาบทความใช้ ตัวอักษร Cordia New ขนาด 16 pt. (ตัวปกติ) พิมพ์ย่อหน้า 1.25 cm.

3. องค์ประกอบของบทความ

3.1. ชื่อบทความภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ระบุประเภทของบทความ (บทความวิจัย/บทความวิชาการ) แหล่งที่มา การสนับสนุนผลงานใน Footnote

3.2. ชื่อเจ้าของบทความทุกคน และต้องระบุสังกัดของทุกคนใน Footnote

3.3. บทคัดย่อ ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ รวมกันไม่เกิน 600 คำ (ประมาณไม่เกิน 26 บรรทัด)

3.4. คำสำคัญ keywords 3-5 คำ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

3.5. เนื้อหาบทความ ตัวอักษร Cordia New ขนาด 16 pt. (ตัวปกติ) พิมพ์ย่อหน้า 1.25 cm.

3.6. ตารางและชื่อตาราง ใช้ตัวอักษร Cordia New ขนาด 16 pt. ให้เขียนระบุ “ตาราง 1 (ตัวหนา เคาะ1 ครั้ง) ชื่อตาราง (ตัวปกติ) วางด้านบนตารางจัดชิดซ้าย” เช่น ตาราง 1 สถิติการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา-19 ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้

3.7. ภาพประกอบ ให้ทำภาพประกอบเป็นใช้รูปภาพขาว – ดำ ที่มีความคมชัด โดยกำหนดขนาดไฟล์ที่ใช้ตัวอักษร Cordia New ขนาด 16 pt. ให้เขียนระบุ ภาพประกอบ 1 (ตัวหนา เคาะ1 ครั้ง) ชื่อภาพ (ตัวปกติ) วางด้านบนตารางจัดชิดซ้าย ระบุที่มาของภาพประกอบได้ภาพ การใช้แผนภูมิหรือภาพประกอบต้องอ้างอิงแหล่งที่มาให้ถูกต้อง ชัดเจนและไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่น ตัวอย่าง

ภาพประกอบ 1 การเก็บเกี่ยวข้าวของชาวบ้านในพื้นที่บ้านแม่บ้านน้อย จ.แม่ฮ่องสอน (จัดชิดขอบซ้ายด้านบนรูปภาพ)

ที่มา: ปณิชา ปานกลาง (จัดขีดขอบซ้ายด้านล่างรูปภาพ)

3.8. หากผู้เขียนเสนอลงพิมพ์บทความวิจัย ให้ระบุเลขที่ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยที่ได้รับ (ถ้ามี)

3.9. อ้างอิง ใช้รูปแบบการอ้างอิงแบบ APA Style (รูปแบบการเขียนอยู่ในหัวข้อการเขียนอ้างอิงและบรรณานุกรม)

3.10. แนะนำผู้เขียน ข้อความแนะนำผู้เขียน ไม่เกิน 5 บรรทัด มีเนื้อหาอย่างน้อยประกอบด้วย

ชื่อ-สกุล ตำแหน่ง/ตำแหน่งทางวิชาการ หน่วยงานสังกัด ความสนใจทางวิชาการ

สาขาวิชาที่สำเร็จการศึกษา

E-mail และที่อยู่ติดต่อผู้เขียน พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ที่กองบรรณาธิการสามารถติดต่อได้สะดวก (ข้อมูลหมายเลขโทรศัพท์ของท่านจะไม่ถูกนำไปเผยแพร่ต่อสาธารณะ)

7. การเขียนบทความ

การเขียนเนื้อหาในบทความเพื่อลงพิมพ์ในวารสารพัฒนศาสตร์ มีแนวทางสำคัญดังนี้

1. บทความวิชาการ

ต้องประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนนำ ส่วนวิเคราะห์ตีความ และส่วนสรุป ที่มีหัวข้อและเนื้อหาที่สอดคล้องและตรงกับประเด็นที่ต้องการนำเสนออย่างชัดเจน มีลำดับการจัดเรียงเนื้อหาที่ให้อ่านสามารถเข้าใจได้ชัดเจนเป็นระบบ รวมถึงมีการมีการใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ตามหลักวิชาการ มีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ นำเสนอเป็นองค์ความรู้ แนวคิด ข้อเสนอแนะหรือข้อสรุปผ่านมุมมองและแนวคิดจากประสบการณ์และทัศนะของผู้เขียน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อ่าน

2. บทควมวิจัย

ต้องนำเสนอการวิจัยและผลที่ได้รับอย่างเป็นระบบโดยมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้ บทคัดย่อ ความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์การศึกษา แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ ระเบียบวิธีวิจัย สมมติฐานการวิจัย (ถ้ามี) ผลการศึกษา ข้อสรุป และข้อเสนอแนะ (หัวข้อในบทความวิจัยอาจมีหัวข้อที่แตกต่างกันได้ตามรูปแบบของการกำหนดหัวข้องานวิจัยของแต่ละแห่งที่ดำเนินการแต่โดยภาพรวมต้องมียุทธศาสตร์ที่แสดงถึงการดำเนินงาน และผลการวิจัยที่ครบถ้วนตามองค์ประกอบของการนำเสนอผลงานวิจัย)

8. รูปแบบการเขียนอ้างอิงและบรรณานุกรม

การอ้างอิง

ใช้หลักการอ้างอิง ตามการเขียนอ้างอิงและบรรณานุกรมรูปแบบ APA แบ่งเป็นการเขียนอ้างอิงแบบแทรกในเนื้อหา ให้เขียนระบุไว้ในวงเล็บแทรกกับข้อความที่อ้างอิง ซึ่งการเขียนแทรกสามารถแทรกไว้ในตำแหน่งที่เหมาะสม ซึ่งอาจอยู่หน้าข้อความหรือท้ายข้อความที่นำมาอ้างอิงในเนื้อหาก็ได้ รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อหาใช้ระบบนาม-ปี (Author – Date Citation System) ในรูปแบบดังนี้

1. การเขียนอ้างอิงหนังสือทั้งเล่ม ให้ระบุชื่อผู้แต่งและนามสกุล ถ้าผู้เขียนเป็นชาวต่างชาติให้ระบุ นามสกุล ตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (.) และปีที่พิมพ์ไว้ในเครื่องหมายวงเล็บ ดังนี้ (ชื่อ นามสกุลผู้แต่ง, ปีที่พิมพ์)

ตัวอย่าง (สามชาย ศรีสันต์, 2563) (United Nation, 2018)

2. การอ้างอิงเฉพาะข้อความบางหน้า ให้เพิ่มเครื่องหมายจุลภาค (Comma) ต่อจากปีที่พิมพ์ตามด้วยตัวอักษรย่อของหน้า คือ น. หรือ Page และ Pages คือ p. และ pp. ตามด้วยเลขหน้าในเครื่องหมายวงเล็บ ตัวอย่าง (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2560, น.69-79) (Woods, 2005, pp. 181 - 184)

บรรณานุกรม

เรียงตามตัวอักษรของชื่อ –สกุลผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ ตามหลักเกณฑ์ APA (American Psychological Association) ดังตัวอย่าง ตัวอย่างการเขียนบรรณานุกรม

ตัวอย่างการเขียนบรรณานุกรม

1. วารสารและนิตยสาร

ก. วารสารเรียงลำดับหน้าโดยขึ้นต้นหน้าหนึ่งทุกครั้งเมื่อขึ้นฉบับใหม่ให้ระบุ (ฉบับที่)

รูปแบบ:

ภาษาไทย : ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง. *ชื่อวารสาร*, ปีที่(ฉบับที่), หน้าแรก-หน้าสุดท้าย.

ภาษาอังกฤษ : Author(s). (Year of publication). Title of article. *Title of periodical or journal*, Volume(issue), First-last page.

ตัวอย่าง: กิตติกาญจน์ หาญกุล (2562). ความท้าทายของหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร: ในห้วงยามของการเปลี่ยนแปลง. *วารสารพัฒนศาสตร์*, 2(1), 52-78.

Ann Le, Mare. Buapun Promphakping and Jonathan Rigg (2015). Returning Home: The Middle – Income Trap and Gendered Norms in Thailand. *Journal of International Development* 27. P.285 – 306.

ข. วารสารเรียงลำดับหน้าหนึ่งถึงหน้าสุดท้ายต่อเนื่องกันตลอดปี ไม่ต้องระบุ (ฉบับที่)

ตัวอย่าง: สร้อยมาศ รุ่งมณี. (2559). ตำแหน่งแห่งที่ในฐานะเครื่องมือการเข้าถึงข้อมูล: บทสะท้อนจากการทำงานภาคสนามในพื้นที่ชายแดนอีสาน-ลาว. *วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา*, 35, 23-46.

Dzurec, L. C., & Abraham, I. L. (1993). The nature of inquiry linking quantitative and qualitative research nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 18, 298-304.

2. หนังสือ

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อหนังสือ. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง: สามชาย ศรีสันต์. (2561). *ว่าด้วยวาทกรรมแนววิพากษ์
บทศึกษาวิเคราะห์วาทกรรมการพัฒนา/หลังการพัฒนา.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมมติ.*

นภาพร อติวานิชยพงศ์, กิตติกาญจน์ หาญกุล และสร้อยมาศ
รุ่งมณี. (2560). *แรงงานเพื่อนบ้านกับคนไทย : ทำงาน
และอยู่ร่วมกันด้วยความเข้าใจ.* กรุงเทพฯ : วิทยาลัย
พัฒนศาสตร์ ป่วย อิงภากรณ์.

หนังสือที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งหรือบรรณาธิการ ให้ขึ้นต้นด้วยชื่อหนังสือ

ตัวอย่าง: *OECD. (2013). How's Life? 2013 Measuring Well-being.
OECD Publishing.*

3. รายงานการประชุมหรือสัมมนาทางวิชาการ

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อบทความหรือชื่อเรื่องของบท. ใน ชื่อการประชุมหรือการสัมมนา, วัน เดือน ปี สถานที่จัด. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง: อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2562). *ความเปลี่ยนแปลงในชนบทของ
การกำหนดทิศทางที่ควรจะเป็นของขบวนการ
เคลื่อนไหวของภาคประชาชนภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ
20 ปี. ใน การประชุมทางวิชาการระดับชาติ
“ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี: จุดเริ่มต้นหรือจุดจบของ
ภาคชนบทไทย?” 23-24 สิงหาคม 2562 ณ ห้องประชุม
ริมน้ำ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ท่าพระจันทร์. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์
ปวย อิงภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.*

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1991). A motivational approach
to self: Integration in personality. In R. Dienstbier
(Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation: Vol. 38.
Perspectives on Motivation* (pp. 237-288). Lincoln:
University of Nebraska Press.

4. บทความจากหนังสือพิมพ์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์, เดือน, วันที่). ชื่อเรื่อง. ชื่อหนังสือพิมพ์, หน้าที่น่ามาอ้างอิง.

ตัวอย่าง: วิทยากร เชียงกุล. (2562, พฤศจิกายน 18) เป้าหมายการศึกษาคควรกว้างกว่าเพื่อการทำมาหากิน. *กรุงเทพธุรกิจ*, 25.

Di Rado, A. (1995, March 15). Trekking through college: Classes explore modern society using the world of Star Trek. *Los Angeles Time*, p. A3.

5. วิทยานิพนธ์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อวิทยานิพนธ์. ระดับปริญญาของวิทยานิพนธ์. สถาบันการศึกษา. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง: นราพร อินทร์แดนดอน. (2556). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสิทธิชุมชน: ศึกษากรณี การเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในจังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. สำนักบัณฑิตอาสาสมัครมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Darling, C. W. (1976). *Giver of due regard: the poetry of Richard Wilbur*. Unpublished doctoral dissertation, University of Connecticut, Storrs, CT.

6. พจนานุกรม

ตัวอย่าง: พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2546). กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชัน.

Shorter Oxford English dictionary (5 th ed.). (2002). New York: Oxford University Press.

7. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง, วันที่ทำการสืบค้น. ชื่อฐานข้อมูล. URL

Author(s). (date-or “n.d.”). Title of work. (Online), date retrieved. Name of Database or Internet address of the specific document. Specify URL exactly.

ตัวอย่าง: สลิลลา มหันต์เชิดชูวงศ์. (2561). Isan is too mainstream. วันที่อีสานรากหญ้าพลิกมาเป็นกระแสหลัก, 26 มิถุนายน 2562. <https://web.tcdc.or.th/th/Articles/Detail/ISANISTOOMAINSTREAM>

Ann Mattis. (1984). *A Society for International Development*, Retrieved October 5 2006. from URL books.google.co.th/books?id=E9UWAAAAIAAJ&hl=th&source=gbs_book.

หลักเกณฑ์ และข้อกำหนดสำคัญก่อนส่งบทความ

	หลักเกณฑ์	รายละเอียด
1	ตรวจสอบองค์ประกอบของบทความว่าครบถ้วนหรือไม่	
2	ใช้ตัวอักษร cordia new และขนาดตัวอักษร 16 points พร้อมทั้งใช้ตัวเลขทั้งหมดเป็นอารบิก	
3	ให้ใส่ชื่อบทความ และชื่อผู้แต่งบนหัวกระดาษด้านขวามือของทุกหน้า พร้อมใส่เลขหน้า	
4	การกำหนดหัวข้อใหญ่ และหัวข้อย่อยไม่ต้องใส่ตัวเลขหน้าหัวข้อ ยกเว้นหัวข้อย่อยที่ต่อจากหัวข้อย่อยให้ใส่ตัวเลขได้	หากมีหัวข้อต่อจากหัวข้อย่อยให้ใส่เป็น 1.1 และ 1) ตามลำดับเช่น วารสารพัฒนศาสตร์ หลักเกณฑ์การส่งบทความ 1. องค์ประกอบของบทความ 1.1 ส่วนนำ 1) ...
5	หัวข้อใหญ่ให้ใช้ตัวหนาได้ นอกนั้นห้ามใช้ตัวหนา	
6	คำที่ต้องการเน้นให้ใช้ตัวเอน แต่ใช้ได้เท่าที่จำเป็นเท่านั้น	

	หลักเกณฑ์	รายละเอียด
7	การอ้างอิงทั้งเชิงอรรถและรายการอ้างอิงให้เป็นไปตามแบบมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำหนด	ดูที่คู่มือการพิมพ์วิทยานิพนธ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สามารถ download ได้ที่ www.tu.ac.th/default.tu/default.thai.html
8	การวงเล็บภาษาอังกฤษให้ใช้ตัวอักษรตัวเล็กเท่านั้น ยกเว้นคำเฉพาะ (Proper Noun) ให้ใช้ตัวอักษรตัวใหญ่หน้าคำ	(Graduate Volunteer Centre)
9	การใส่คำย่อ กล่าวถึงครั้งแรกให้ใส่คำเต็ม โดยวงเล็บคำย่อ และการกล่าวครั้งต่อไปให้ใช้คำย่อได้	Graduate Volunteer Centre (GVC.) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร (ส.บอ.)
10	การใส่เชิงอรรถอธิบายความ ให้ใส่เชิงอรรถไว้ตอนท้ายของหน้าที่มีเนื้อหาเชิงอรรถนั้นๆ และใส่ตัวเลขเรียงลำดับจากต้นไปจนจบบทความ	
11	บทความทุกบทความจะต้องส่งภาพอย่างน้อย 1 ภาพสำหรับใช้ประกอบข้อความ	
12	หากมีภาพประกอบให้วางภาพตามตำแหน่งที่ผู้เขียนต้องการ และให้ใส่ลำดับภาพเรียงไปจนจบบทความ พร้อมทั้งใส่คำอธิบายประกอบ	
13	การวางตารางให้วางอยู่กึ่งกลางหน้ากระดาษ เลขตารางและชื่อตารางระบุไว้ที่ด้านบนของตาราง	
14	การเรียงเลขตารางให้เรียงลำดับจาก ตารางที่ 1 เรียงลำดับไปจนจบบทความ	
15	ระบุที่มาของตารางไว้ท้ายตาราง โดยให้คำว่า ที่มา: ชิดขอบตารางด้านซ้ายมือ	
16	วารสารนี้เคร่งครัดกับการอ้างอิง ขอให้ท่านตรวจสอบให้แน่ใจว่า ไม่มีข้อความส่วนใดที่ผู้เขียนนำมาเขียนในบทความโดยไม่ได้อ้างอิงแหล่งที่มา	
17	การแนะนำผู้เขียนระบุรายละเอียดตามหัวข้อที่กำหนด	

สำนักงานติดต่อ

กองบรรณาธิการวารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เลขที่ 99 หมู่ที่ 18 ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121

โทรศัพท์ 02-564-4429 เลขานุการกองบรรณาธิการ 087- 6894446

Email: psdsjournal.tu@gmail.com

พิมพ์ที่: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, พ.ศ. 2564
โทรศัพท์ 0-2530-4114
โทรสาร 0-2108-8951
E-mail: tanapress@gmail.com

PSDS JOURNAL OF DEVELOPMENT STUDIES
THAMMASAT UNIVERSITY

ISSN 2630-0680

9 772630 068002

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศูนย์รังสิต โทรศัพท์ 02-564-4440-79 ต่อ 1044 โทรสาร 02-564-4430
ท่าพระจันทร์ อาคารเอกประสงค์ 1 ชั้น 6
โทรศัพท์ 02-613-3604 โทรสาร 02-613-3605
Website: www.psds.tu.ac.th

ราคา 150 บาท